

12

ა. დ. დ. ე

84-3

ფ-62-18

ტარტარენ ტარასკონელი

2476

თარგმანი ფრანგულით
ივ. გაჭავარძლისა

ნომ.	2017
შობკ.	1947
სტბ.	1

ფრანგული

ბიბლიოთეკის მუშაკის მიერ

სტამბოლის ბიბლიოთეკის მუშაკის მიერ

0890219804

Handwritten notes and signatures

«ქართული ლიბრერი»

1 9

ქ. მთავრის საბ. სტამბოლის

ბიბლიოთეკის

ბიბლიოთეკის

სახელგამს 1-ლი სტამბა.
პლუხანოვის გამზირი № 91.
მთავლ. № 524, შუკ. № 933.
ტირაჟი 3000.

ტარასკონში

I

ბაობაბის ბაღი

თხუთმეტი წელიწადი მეტი იქნება მას შემდეგ, რაც პირველად ვნახე ტარტარენი და მაინც ისე მახსოვს ის დღე, თითქო გუშინ იყო. ან რალა დამავიწყებს იმ დიდებულ დღეს? სახელოვანი ტარტარენი სწორედ ქალაქის პირში იდგა, ავინიონის გზაზედ, მხარ-მარცხნივ, მესამე სახლში. კოპწია პატარა სახლი ეჭირა, სწორედ ტარასკონულ გემოვნებაზედ აგებული: წინ ბაღი უკან აივანი, თეთრად შელესილი კედლები, ლურჯი ფარდები და მისავალ კართან მთელი რაზმი პატარა ბიჭებისა, — ზოგი კოჭებს თამაშობდა, ზოგს იქვე მზეზედ მისძინებოდა.

გარეგანი შეხედულებით სახლი საკვირველს არას წარმოადგენდა, სრულიად არაფერს! ვინ იფიქრებდა — გმირის სახლს შევცქერიო?! და შინ რომ შებრძანდებოდით...

სარდაფიდან ბანამდე მთელს სახლს გმირული სახე ჰქონდა, თვით ბაღსაც კი!

ტარტარენის ბაღი! მთელს ევროპაში ვერას ნახავდით იმისთანას! ერთი ხე არ იდგა, ყვავილი რა არის, ყვავილს ვერ იპოვიდით, რომ ადგილობრივი ყოფილიყო; სულ შორეულ ქვეყნებიდან მიტანილ მცენარეებით იყო აყვავე-

ბული ეს ბალი და რა გინდა სულო და გულო, რომ იქ არ გენახათ: ეს გუმში კალებასიო, ეს ბამბა, ეს ბაობაბი, ნოპალი. კაკტუსი. ალჟირული ლელვი... ვინ მოსთვლის! გეგონებოდათ, შიგ შუაგულ აფრიკაში, ტარასკონიდან ცხრა მთას იქით, გადამაფრინა რალაც უცნაურმა ძალამაო. რა თქმა უნდა, ამ მცენარეებს ბუნება ეცვალნათ: ბამბა სწორედ სტაფილოს სიმალლე იყო და ბაობაბი — *Arbos gigantea*, ხე ვეშაპი — იის მოსაყვანად დამზადებულ თიხის ჯამში მოთავსებულიყო. მაგრამ ეგ არაფერი! ტარასკონისთვის ესეც დიდი რამ იყო და ქალაქში მხოლოდ რჩეულნი ელირსებოდნენ ხოლმე და ისიც კვირაობით ბაობაბის ნახვით დამტკბარიყვნენ და ტარტარენის ხელოვნებით განცვიფრებულიყვნენ!

წარმოიდგინეთ, რა მღელვარებას იგრძნობდა გული, როდესაც პირველად მელირსა ამ საკვირველ ბალზედ გავლა.

მაგრამ გმირის ოთახში რომ შემეყვანეს...

უშველებელ დარბაზს კედლები აღარ უჩანდა! იატაკიდან ჭერამდე იარალის მეტს ვერას დაინახავდით. რა დროის ან რა ხალხის იარალი სთქვათ, რომ იქ არ ყოფილიყო: თოფი, ხმალი, ხანჯალი, შუბი, ფარი, დამბაჩა, ფიშტო, სატევარი, ჩაჩქანი, მუზარადი, ყარაიბული ისარი, ტალის ისარი, თავ-სამტვრევი, პოტენტოტური კომბალი, მექსიკური ქამანდი... ვინ მოსთვლის?..

ზედ კიდევ ტარასკონული გახურებული მზე ადგა და ისე ელავედა და ბრჭყვიალებდა ფოლადი, რომ ტანში სისხლს გაგიშრობდათ! კიდევ კარგი, რომ ყველა რიგზედ იყო დალაგებული. გაწმენდილი. გაკრიალებული, ყველა თავის ალაგს იდგა, ყველას თავის სახელი ეწერა, და ისეთი წყობით იყო გამწკრივებული, რომ გეგონებოდათ,

ავთიაქში შევედიო. აქა-იქ ამგვარ წარწერას შეხვდებოდით:

მოწამლული ისარი... ხელი არ ახლოთ!

ან არა-და:

გატენილია!.. ფრთხილად!

თქვენი მტერი! ეს გაფრთხილება რომ აა ყოფილიყო, იქ რა შემიყვანდა!?

შუა ალაგს მაგიდა იდგა და ზედ ერთი ბოთლი რომი, თათრული ქისა თუთუნით და წიგნები! წიგნებით სახსე იყო იქაურობა! არეული ეყარა კუკის მოგზაურობა, გუსტავ ემარის და კუპერის რომანები, ნადირობა ლომზედ, სპილოზედ, დათვზედ, მგელზედ! ნადირობა ბაზიერით, ნადირობა მეძებრებით! მაგიდასთან ერთი პატარა კაცი ბრძანდებოდა, ასე ორმოცი ან ორმოცდახუთი წლისა. ტან-დაბალი. სქელი, ჩარგვალბებული, პირ-წითელი. ფლანელის პერანგის ამარა! მოკლე, მაგრამ სქელი წვერი ჰქონდა, თვალები ანთებოდა... ერთ ხელში წიგნი ეჭირა, მეორეში — სამი ადლის სიგარძე ჩიბუხი... რაღაც უცნაურ ნადირობის ამბით გართულიყო, ქვედა ტუჩი წაეშვირა, თითქო უხილავს მტერს ურისხდებო, და მის ბუნებრივ შშვიდს, ესე იგი ტარასკონულ სახეს რაღაც საშინელი, სისხლით გაუმაძღარი გამომეტყველება მისცემოდა... იგივე გმირული გამომეტყველება, რომელიც მთელს სახლს ედვა.

II

ქალაქი ტარასკონი და ჟუღჯად მონადირენი

მაშინ ტარტარენი ის ძლიერი ტარტარენი კი არ იყო, რაც ეხლა ბრძანდება. ეხლა მას მთელი სამხრეთი საფრან-

გეთი იცნობს, ქვეყანაზედ გმირობის სახელი აქვს გავარდნილი და მაშინ კი... მაგრამ ტარტარენი მაშინაც მეფე იყო ტარასკონისა. მოგახსენოთ, ჭოგოვრ მოიპოვა ეს მეფობა.

უნდა იცოდეთ, რომ ტარასკონში ყველა მონადირე გახლავთ, ყველა — დიდით პატარამდე. ვნებათ-ღელვაო, რომ იტყვიან — სწორედ ნადირობა აღელვებდა და ახლებდა ტარასკონელებს. ჯერ ისევ პირვანდელ დროებშივე გამოუჩენიათ თავი თავიანთი ნადირობით, და ზღაპარ-თქმულება მოგვითხრობს, — ტარასკონელებმა მედგარი ბრძოლა აუტეხეს ქაობებში დაბუდებულ გველეშაპსაო...

აბა წარსული ამასა ჰქვიან, აი!

ჰო-და, გათენდება თუ არა კვირა-დღე, მთელი ტარასკონი სანადიროდ მიდის! ზურგზე გუდა, მხარზედ თოფი და მიდიან! ძაღლების წკმუტუნნი. შოლტის ტყლაშუნი, ერთი ძახილი, ერთი ჟივილ-ხივილი! მშვენიერი სანახავია...

მაგრამ ნადირი კი არსად არის! სრულიად არსად!

ხომ სულელია ნადირი — და ისიც კი მიხვდა ტარასკონელთა ხასიათს და, რაკი მიხვდა, კიდევ მოერიდა.

ტარასკონის გარშემო ერთი დღის სავალზე ბელურა ჩიტს ვერსადა ნახავთ, არამც თუ-მწყერი შეგხვდეთ, ან იხვი, ან კურდღელი.

ამასთან ისიც უნდა იცოდეთ, რა მშვენიერია, რა მდიდარია ტარასკონის ბუნება თავის მინდვრებით და გორაკებით. თვალი აყვავებულ მდელოთა ცქერით ველარა ძღემა და ყნოსვა — ყვავილთ სუნნელებით. ამ სიმდიდრეს ზედ ერთვის რონის პირს ჩაყოლებული ვენახები, ქარვასავით დამკრახულ ყურძნის მარცვლებით, ყოველნაირი ხილით...

მაგრამ რას იზამთ... ტარასკონი იქ არის და ყველა ბეწვოსანმა და ბუმბულოსანმა საუკუნოდ აითვალწუნა ეს ქვეყანა. ასე გასინჯეთ, შემოდგომაზე ან გაზაფხულზედ ფრინველები რომ შორეულ ქვეყნებისაკენ მიემშურებიან, ტარასკონს გზას აუქცევენ ხოლმე და სამკუთხად გამწკრივებული გარეული იხვები, დაინახავენ თუ არა ტარასკონის საყდრის გუმბათს, ერთ საშინელ ყიყინს მორთავენ: არიქა, ტარასკონი! ფრთხილად, ტარასკონიო! სამი დღის სავალზედ უვლიან, ისე დაშინებული არიან საწყლები.

ერთი სიტყვით, ნადირს ველარსადა ნახავთ, თუნდა წამლად გინდოდეთ. ერთად-ერთი კურდღელი-და გადარჩენილიყო და იქვე ქალაქს ახლო იმალებოდა. მთელმა ტარასკონმა იცოდა ეს ამბავი და ამ ახირებულ კერპ კურდღელს „სწრაფს“ უწოდებდნენ; იცოდნენ, რომ ბ-ნ ბომპარის მიწაში ჰქონდა ბინა; უნდა მოგახსენოთ — ამ გარემოებამ ბ-ნ ბომპარის მამულს ფასი გაუორკეცა, მაგრამ „სწრაფს“ კი ვერავინ აჯობა.

ამ ხანად სულ ორ-სამ ტარასკონელს თუ ნახავდით, რომლებიც ამ კურდღელს ისევ ცოცხლადა სთვლიდნენ და მოსაკლავად დასდევდნენ.

სხვებმა იმედი გადაიწყვიტეს და „სწრაფის“ ამბავი უფრო ცრუმორწმუნეობად მიაჩნდათ, ვიდრე ნამდვილ კურდღლად, თუმცა ტარასკონელს ერთობ ძალიან ეჯავრება ყოველი ცრუმორწმუნეობა და, თუ მოასწრო სადმე, მერცხალსაც კი შამფურზედ ააგებს.

ვეჟო-და, თუ კი ნადირი აღარსად იპოვება, მაშ ყოველ კვირა სანადიროდ როგორღა მიდიან?

როგორ შემომიტიეთ!

სანადიროდ მიდიან! გავლენ მინდორზედ, ქალაქიდან ორი-სამი ვერსის მანძილზედ... ჩრდილს მოსძებნიან სადმე

და ხუთი-ექვსი მონადირე კაკლის ქვეშ წამოწვება, რამდენიმე — იქით, სადმე ღობის ძირას, სხვები კიდევ კედელს ამოეფარებნან, ან ზეთის ხილის ჭალაში შევლენ. წამოწვებიან მხარ-თეძოზედ, გახსნიან გუდებს... ეს ცივად ხორციო, ეს ხახვიო, ეს ძეხვიო, ეს ხმელი თევზიო... ზედაც რონის წითელი ღვინო, კაცს რომ ამღერებს და აყმაწვილებს. სხედან და ქეიფობენ!

ნადიმს უკან ნადირობა! წამოდგებიან, ძაღლებს უსტვენენ, თოფებს სტენენ და შეუდგებიან ნადირობას, ესე იგი — ყველა ამ მონადირეთაგანი მოიშვლებს ქუდს, შეისვრის ჰაერში, რაც ძალი და ღონე აქვს, დაუმიზნებს და — ბუჰ! ზოგი საფანტს მეხუთე, ნომერსა ხმარობს, ზოგი მეექვსეს, ზოგი მეორეს... ეგ პირობაზედ არის დამოკიდებული.

ვინც უფრო მეტად დახვრეტს თავის ქუდს, მონადირეთა მეფეც ის არის და უნდა ნახოთ, რა დიდებით და ზეიმით შებრძანდება ხოლმე გამარჯვებული მეფე საღამოზედ ქალაქში, უნდა ნახოთ, რა მამაცურ სურათს წარმოადგენს ქუდზედ მონადირეთა მეფე, როდესაც თოფის წვერზედ თავის დახვრეტილ ქუდს ათამაშებს, რა ჟივილ-ხივილი ატყდება ხოლმე და ძაღლების ყეფა, — რომ გაიგოთ, ტარასკონელს ნადირობა ასე გაგიჟებით რად უყვარს.

ვგონებ, მეტი იქნება მოგახსენოთ. რამდენად ყვავის ტარასკონში სანადირო ქუდით ვაჭრობა. წარმოიდგინეთ, ბევრს იმისთანა ჭონსაც შეხვდებით, რომლებიც წინაღვე დახვრეტილ ქუდებს ჰყიდნიან... ვინც სროლა არ იცის, ვითომ იმათთვისაო, მაგრამ ბ-ნ ბეზიუტკეს გარდა, აფთიაქარს მოგახსენებთ. დახვრეტილ ქუდებს არავინ ყიდულობს! სირცხვილია!

ქედზედ ნადირობაში ტარტარენს ვერავინ შეედრებოდა. ყოველ კვირა დილით ახალი ქუდით მიდიოდა სანა-

დროდ და ყოველ კვირა საღამოს ქუდის წილ რაღაც მწგარი-ლა მოჰქონდა. ბაობაბის პატარა სახლის სხვენი სავსე იყო სახელოვანი ნადავლით, ესე იგი დახვერტილი ქუდებით. ამიტომ იყო, რომ ყველა ტარასკონელს ტარტარენი მონადირეთა მეფედ მიაჩნდა და, რადგან ტარტარენმა ზედმიწევნით იცოდა ნადირობის საქმე და წესები, რადგან ძირის-ძირობამდე შეესწავლა ყოველგვარი ნადირობის წიგნი. — ყველგან ბაზიერთ-უხუცესად ითვლებოდა და როდესაც კი მონადირეთა შორის შუღლი რამე ატყდებოდა, მაშინვე მას მიმართავდნენ, — გაგვასამართლეო.

კოსკალდის მალაზია (იარალით ვაჭრობდა) სამ საათიდან ოთხამდე ყოველ დღე სავსე იყო ქუდზედ მონადირეებით და შიგ შუაგულს სავარძელში გადაჭიმულს ერთს პატარა. სქელ კაცს ნახავდით, სახე-მოკმუხვნილს და გარემოებათა დაგვარად ღრმად ჩაფიქრებულს ან გაბრაზებით ტუჩ-დაშვებულს. მის გარეშემო ერთი ორომ-ტრიალი იდგა და ის კი. თავის განუშორებელ ჩიბუხით, აუჩქარებლივ საჯავდა ქუდზედ მონადირეთ და სამართალს უჭრიდა. ეს გახლდათ ტარტარენი, ნემროდი და თან სოლომონ ბრძენი.

III

ქალაქი ტარასკონი

(შემდეგი)

ნადირობის გარდა ტარასკონს ერთი სხვა ეინიცა სჭირდა: რომანსების სიყვარული. რაც აქ რომანსსა მღერიათ, რომ მოგახსენოთ. მგონი არც კი დამიჯეროთ. რაც კი სხვაგან სადმე ძველი. უკვე დავიწყებული. ჩაკითხული და ჩრჩილ-ნაქამი გენახოთ რამე, იცოდეთ ტარასკონში ნა-

ხავთ. და ნახავთ ცოცხალს, სრულს სიყმაწვილეში. გარდა ამისა ყველა ოჯახს თავისი საკუთარი რომანსი აქვს და ქალაქში ეს ყველამ იცის. მაგალითებრ, ყველამ იცის, რომ

მკრთალო ვარსკვლავო, შენ გეტრფი

აფთიაქარ ბეზიუკეს რომანსია.

მოდი, წავიდეთ უდაბნოს სადმე,
ქოხი ავაგოთ, ჩემო მთვარეო!..

მეიარაღე კოსკალდისა გახლავთ;

მე რომ უნახავი ვიყო,
ვერვინ დამინახავდაო...

ხარჯის მკრეთისაა.

ამგვარად ტარასკონში ყველას თავისი რომანსი აქვს. კვირაში ერთხელ ან ორჯელ ერთი-ერთმანეთთან შეიყრებიან და ერთმანეთს ამ რომანსებს უმღერიან. საკვირველი ის არის, რომ მგონი დასაბამითვე ამ რომანსებს მღერიან და აქამდის არ მოსწყენიათ. მოსწყენიათ კი არა, ფიქრადაც არავის მოუვა, ახალი რამე შეისწავლოს და ის იმღეროს. რომანსები მემკვიდრეობით რჩებათ მამაპაპიდან და მათი შეცვლა ყველას — ცოდვად და წმინდათა გმობად მიაჩნია. ერთმანეთისაგანაც კი არას სწავლობენ: კოსტკალდი თავის დღეში არ იტყვის ბეზიუკეს რომანსს და ბეზიუკე კოსტკალდისას; იმას კი ნუ იტყვით, იქნება ერთმანეთის რომანსები არ იციანო! ამოდენა ხანია სულ ერთი და იგივე ეყურებათ და რა ვიცი, როგორ ვერ ისწავლიდნენ! ან რად უნდათ? ყველამ თავისი იცის და ყველა კმაყოფილია.

რომანსებშიც. როგორადაც ქუდზე ნადირობაში, პირველი კიდევ ტარტარენი იყო. მის უპირატესობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ტარასკონელ ტარტარენს საკუთარი რომანსი არა ჰქონდა: იმან ყველა იცოდა.

ყველა!

მაგრამ რა? მუნჯს უფრო ადვილად აალაპარაკებდით, ვიდრე იმას ამღერებდით. ეს უსაქმური კაცის საქმეა, ყმაწვილი კაცის, რომელსაც სისხლი უდღუღს და ტრფილებით ცოცხლობს. ტარტარენ ტარასკონელს კი დიდი ხანია მოეჭამნა დღენი სიჭაბუკისა. ბევრი ქალის გული აეტოკებინა, ბევრი გამარჯვება ეგემა... ამოება ამოებათა და სხვა არაფერი! ეხლა ტარასკონელ გმირს ნადირობის აღწერის გარდა აღარა ახსოვდა-რა და ისე გატაცებული იყო თავის წიგნებით, რომ დარბაზობა და სიმღერა აღარც კი აგონდებოდა. ან რა მოსაგონარი იყო? ზოგორ ეკადრებოდა ტარტარენს ამგვარი დროს-გატარება? ხანდახან კი, როცა ბეზიუკეს აფთიაქიდან სიმღერის ხმა მოისმოდა, ტარტარენი, ვითომ-და უცაბედად მომივიდაო, მოულოდნელად შეაღებდა ხოლმე კარსა და დიდი ხნის ხვეწნის და თხოვნის შემდეგ. დასთანხმდებოდა. — და ისიც უგულოდ. ცალყბივ, — რობერტის დუეტი ემღერა. ტარტარენი და ბეზიუკეს მეუღლე მღეროდნენ ამ დუეტს... ვისაც ეს დუეტი არ გაუგონია, იმას არა გაუგონია-რა! მე კი, თუნდა ასი წელიწადი კიდევ ვიცოცხლო, მაინც ჩემს დღეში არ დამავიწყდება. რა ძლიერებით მიუახლოვდებოდა ხოლმე ტარტარენი პიანინოს. როგორ დაეყრდნობოდა ცალი იდაყვით და ტუჩებს წაიშვერდა. ზედ წამლების შუშების მწვანე შუქი ადგა და იმისთანა საშინელ. ქაჯურ გამომეტყველებით გამოიყურებოდა, თითქო მართლა-და ქაჯირობერტი გიდგათ თვალწინაო. ერთს გადმოხედავდა იქაუ-

რობას და ტანში ყველას ჟრუანტელი დაუვლიდა: ყველა გრძნობდა, რომ რალაც საშინელება უნდა მომხდარიყო. და მაშინ. პატარა სიჩუმის შემდეგ, მადამ ბეზიუკე დაპკრავდა პიანინოს და დამღერდა:

რობერტ, ჩემო საყვარელო.
 ჩემო მხსნელო. ჩემო მკვლელო!
 განსაცდელში მყოფსა მხედავ.
 რად არ გინდა შემობრლო? (bis)
 შეიწყნარე ჩემი ხვეწნა.
 დამიხსენი მე საბრალო!

და თან წასჩურჩულებდა ხოლმე: «ახლა თქვენ, ტარტარენ». და ტარტარენიც ხელ-გაშვერილი, მუშტის ქნევით. ნესტოების კანკალით, თითქო საშინლად იტყუა და პიანინოს მეხი დაეცაო. დასძახებდა ხოლმე ისე: «არა! არა! არა!» ამ არას ჩვენი ტარტარენი «ნწ-არა! ნწ-არა! ნწ-არა!»-დ მღეროდა... ამის შემდეგ მადამ ბეზიუკე ხელ-მეორედ შეჰკლალადებდა:

შეიწყნარე ჩემი ხვეწნა.
 დამიხსენი მე საბრალო!

«ნწ-არა! ნწ-არა! ნწ-არა!» ღრიალებდა დაპკრილი და-თვივით ტარტარენი და ამითი თავდებოდა ქაჯი-რობერტის დიდი დუეტს. დიდი არაფერი იყო. როგორცა ხედავთ, მაგრამ ისეთი კილოთი იყო წარმოთქმული ეს «ნწ-არა!» ისეთი კილოთი. ისეთი ქაჯური გამომეტყველებით, რომ შიშისაგან აფთიაქში შუშებიც კი ზანზარს მორთავდნენ ხოლმე! ამ დუეტს ტარტარენს ერა სალამოს ოთხჯერ-ხუთჯერ ათქმევინებდნენ.

მერე შუბლს მოიწმენდა. ქალებს ლამაზად შეჰკლიმებდა. კაცებს ეშმაკურად თვალს უზამდა და გამარჯვე-

ბული გმირი კლუბისკენ გასწევდა. კლუბში რომ შევიდოდა. ვთომ და აქ არაფერიაო. იტყოდა ხოლმე: «ბეზიუკესთან ვიყავ. და დამაგვიანეს. — ქაჯი-რობერის დუეტი ვთქვით მე და მადამ ბეზიუკემ».

კარგი ის იყო, რომ გულწრფელად სჯეროდა — მართლა დუეტი ვიმღერეო.

IV

მოღით რაღა, თქვე...!

ამდენი ნიჭით იყო შემკული ტარტარენი და რა საკვირველია, რომ დიდი სახელი და გავლენა ჰქონიყო მთელს ტარასკონში?

ეგეც რომ არ იყოს, ის კურთხეული ისე კარგად ექცეოდა დიდსა და პატარას, რომ ყველას გული მოგებულნი ჰქონდა. ამ მხრივ თილისმა იყო, თილისმა!

ტარასკონში ჯარს ტარტარენის მხარი ეჭირა. კაპიტანი ბრავიდა — სამსახურიდან გამოსული, სურსათის კაპიტანი ბრავიდა. იძახდა ხოლმე: «ტარტარენი... ძან, ძან ბიჭია, ი მამა-ცხონებული ისა!» და ძან-ბიჭობა ხომ ბრავიდასთანად არავის ეცოდინებოდა: რამდენ ბიჭს გაუვლია მის ხელში! ქალაქის გამგეობაც ტარტარენისკენ იყო: თავმჯდომარე ლადავეზს სხდომაზედ თუნდ სამჯერ უთქვამს: «ტარტარენი... ძან ხასიათის კაცი არისო»!

ხალხიც ტარტარენისკენ იყო. იმისთანა მხარ-ბეჭი, მამაცური სიარული, ვაჟკაცური შეხედულობა და გმირთ-გმირის სახელი. — თუმცა, ვინ იცის, სად ან როდის მოიხვეჭა მან ეს გმირობა, — არავის ჰქონდა. ამას ისიც დაუმატეთ, რომ შავი ფულის გაფთხილება არ იცოდა და აქაიქ მთხოვარს ურიგებდა; პატარა ბიჭებს ალერსიანად წაუ-

თაქებდა ხოლმე თავში... ასე წათაქებას მთელ ქალაქში ვერავინ მოახერხებდა... ერთი სიტყვით, მთელი ქალაქის თვალი იყო და ტარასკონელ ჩორჩო-ბაზარში ხომ ღმერთსავით თავყანსა სცემდნენ. ისე როგორ გამოივლიდა კვირა. სადამოს დიდ ქუჩაზედ ტარტარენი, — ხელში თოფით, ზედ თავის ქუდის ნაფხრეწებით, — რომ რონის პირს მსხდომ მუშებს ქუდები არ ეშვლიპათ გმირის წინაშე! მერე, რაკი ცოტათი გასცდებოდა, ერთმანეთს თვალს უწამდნენ და გაკვირვებით შესძახებდნენ: — აბა ზორბა ბიჭი ეს არის, აი! ორ-კეცი კუნთი აქვს მაგ დალოცვილს, მაგასა!

ორ-კეცი კუნთი!

მარტო ტარასკონში გაიგებთ ამგვარ სიტყვებს და სხვაგან არსად!

მაგრამ ამოდენა ნიჭით აღსავსეს, ორ-კეცი კუნთის პატრონს, ხალხის გმირს და თვით ბრავიდასაგან ძაან-ბიჭად ცნობილს ტარტარენს მაინც რაღაცა აკლდა. რაღაცა აკლდა, რომ სრული ბედნიერი ყოფილიყო. ტარასკონი სულ მცირე ქალაქია და პატარა ქალაქის ცხოვრება სულს უხუთავდა დიდს და ძლიერს ტარტარენს. ნელ-ნელა მოწყენილობა ეპარებოდა. ან რა უნდა ექმნა საწყალს! მის ვმირულ ბუნებას. მის ვაჟკაცობას, მის დიდებით და ძლიერებით გატაცებულს სულს სულ სხვა ცხოვრება შეჰფეროდა. მისთვის ბრძოლა იყო საჭირო, განსაცდელი, ამერიკულ ჯერედ ხელ-შეუხებელ ტყეებში ნადირობა, უდაბნოში უგზო-უკვლოდ სიარული, სახარის ქვიშა და ქარი, და ის კი... კვირაობით თავის ქუდზედ ნადირობდა. მისი ძლიერი სული საშინელებას ეძებდა, როგორც თევზი წყალს. და ის კი მეთარაღე კოსკალდის მალაზიაში ქუდზედ მონადირეთ სამართალს უჭრიდა. როგორც ხედავთ,

სასიხარულო არა ჰქონდა-რა... საბრალო გმირი! სხვა უიმისო აქამდინ ათჯერ გაემგზავრებოდა იქითკენ, საიდანაც აღარ დაბრუნდებოდა ხოლმე. საწყალი გმირი! რა ნელ ცეცხლზედ იწვოდა!

იქნება როგორმე დავივიწყო აქაურობაო, ბაღაბის ბალი გააშენა და 'მიგ სულ აფრიკული მცენარეებო დაგრა, სახლი იარაღის საწყობად გახადა, გული და ტვინი გმირულ რომანების კითხვით გაიტენა და, უკვდავი ღონკიხოტისა. არ იყოს, გმირულ ოცნებაში სძებნიდა მყრალი სინამდვილის დავიწყებას. მაგრამ ვაი ამ დავიწყებას! რამდენადაც მეტს ცდილობდა დაეჯახნა წყურვილი ძლევა-თავილობისა, იმდენად მეტად უცხოვლდებოდა ჟინი გმირობისა და დიდებისა: იმოდენა უხმარად მყოფ იარაღის ხილვა რაღაც განუწყვეტელ ბრახს უღვიძებდა და გულს უმღელვარებდა. თოფი, ხმალი, ხანჯალი, ფარი, ცული, კომბალი, სულ ერთმხრივ დასძახოდნენ: ბრძოლა! მედგარი ბრძოლაო! თვით ბაღშიც კი, ბაობაბის ფოთლების შრიალშიც კი, იგივე ხმა ისმოდა, იგივე ბრძანება და მუდარება: ბრძოლა! მედგარი ბრძოლაო! ახლა გუსტავ ემარი და ფენიმორ კუპერი!..

რამდენჯერ მომხდარა, რომ კარგ სადილს შემდეგ, სიცხით შეწუხებული, რაიმე გმირულ რომანით გატაცებული, წამომხტარა ტარტარენი, სცემია კედელს, ჩამოულია ფარი, უძვრია ხმალი და გააფთრებული ლომური გრგვინვით მივარდნია მტერს; რამდენჯერ გადაუსვრია თავის წიგნი, საჩქაროდ შეუმოსავს საშუალო საუკუნეთა რაინდული მუზარადი და დასძგერებია უხილავს მტერს!

დაავიწყდებოდა ხოლმე საბრალო ტარტარენს, რომ თავისთვის მშვიდად ბრძანდება თავის სახლში, თავზედ სალამურ ქუდით და ფლანელის პერანგის ამარა! დაავიწყდე-

ბოდა ხოლმე ყველაფერი, წაკითხული ნამდვილად ეჩვენებოდა, თავისივე ხმის ძლიერებით უინზედ მოვიდოდა, ცულს ან ხმალს აიღებდა. დაუქნევდა თავის მხდალ მტერს და შესძახებდა:

— მოდით რაღა! მოდით, თუ ბიჭები ხართ! აი ახლა მოდით!

მოდითო?! ვინ უნდა მოსულიყო?

ეს თვით ტარტარენაც არ იცოდა. მოდითო! საბრძოლველად იწვევდა ყველას, რაც კი იბრძვის, რაც კი იკბინება, რაც კი ჩხავის, ღმუის, ღრიალებს. საბრძოლველად იწვევდა ინდოელს, რომელსაც ტყვე. თეთრ-კანიანი ტყვე ბოძზედ მიუბამს, თითონ კი — მანამ მომწივდება და მწვადად შევწვაფო — გარს უვლის ცეკვით და სიმღერით.

საბრძოლველად იწვევდა მთის დათვს, რომელიც ეს-ეს არის გაძაძარა ნადავლით და ჯერ ისევ სისხლიან თათს იქნევს — ხედავთ რა ძლიერი ვარო!

საბრძოლველად იწვევდა უდაბნოთა თავზე ხელ-აღებულს მხედარს, ოკეანის მეკობრეს, აბრუცის ავაზაკს. ბრძოლა ენატრებოდა, განსაცდელს ეძებდა, დიდება და სახელოვანი გამარჯვება სწყუროდა.

მაგრამ, რა? რამდენს ეძახდა — მოდით რაღა, თუ ლაჩრები არა ხართო! რამდენს არცხვენდა — ფუ, შეგარცხვინათ, თქვე მხდალებო, თქვენაო! მაინც არავინ მოდიოდა!.. ერთი მიბრძანეთ, ტარასკონში რა ეშმაკი მიიყვანდათ? ტარტარენი კი მაინც იმედს არა ჰკარგავდა: ან დღეს მოვლენ, ან ხვალო; ელოდა მეტადრე მაშინ, როცა კლუბში მიდიოდა.

V

ტარტარენის კლუბში წასვლა

ისე მედგრად ჯვაროსნები არ შეიარაღდებოდნენ ხოლმე, როდესაც მუსულმანთ ბრძოლას უპირებდნენ, როგორც ტარტარენმა იცოდა, კლუბში წასასვლელად რომ ემზადებოდა. საღამოს, დაჰკრავდა თუ არა ცხრა საათს, ტარტარენიც მზად იყო: თავით-ფეხამდე იარაღში იჯდა. თვით ბაყ-ბაყ დევსაც შეებრძოლებოდა, თუ შეხვედებოდა სადმე!

მარცხენა ხელში ფოლადის სათითური ჰქონდა, მარჯვენა ხელში — ჯოხი და ჯოხში — ჩამალული ხმალი; მარცხენა ჯიბეში თავ-სამტვრევი რკინა ედო, მარჯვენაში — რევოლვერი; გულზედ. მაუდსა და ფლანელ შუა, — მალაური გულ-ჩაჩქანი. ოღონდ... მოწამლულ ისარს თავის დღეში არა ხმარობდა! თავის დღეში! ეს კანონის და სვინიდისის წინააღმდეგ იარაღი გახლავთო!..

წასვლამდე. სრულიად მომზადებული, ცოტა ხანს ვარჯიშობდა: წელში გაიმართებოდა, გადიხრებოდა, მოიკუშებოდა. ძარღვებს გაიშლიდა; შემდეგ გასაღებს აიღებდა და წყნარად. აუჩქარებლივ, დინჯად გაივლიდა ბაობაბის ბაღს: სწორედ ინგლისურად. ბატონებო, ინგლისურად! ნამდვილი ვაჟკაცობა ამასა ჰქვია! ბაღის ბოლოში რკინის მძიმე კარს რომ მიადგებოდა... უცბად აღებდა და საშინელი ძალით გაარასუნებდა გარედ: იქნება მტერი კარს უკან შემალეზაო! ნეტაკი მართლა! ისე მოხვედებოდა რკინის კარი. რომ მგონი დომხალივით აერია მუხთალის ძვალ-რბილი! საუბედუროდ. კარს უკან არავინ იყო! რაკი კარს გააღებდა. ტარტარენი ლომივით გადახტებოდა და სწრა-

ფად მიიხედ-მოიხედავდა. შემდეგ კარს სწრაფადვე ჩაკეტავდა და გზას გაუდგებოდა.

ავინიონის გზაზედ ამ დროს ძალღსაც ველარსად ნახავდით. ყველგან დაკეტილი კარები და ბნელი ფანჯრები შეგხედებოდათ. აქა-იქ. შორი-შორს ქუჩის ლამპარის მკრთალი სინათლე-ლა ანათებდა ჯოჯოხეთურ სიბნელეს და ნისლით მოცულ რონის კიდეებს.

ლამის წყვილიანით შეურყეველი, ძლიერებით აღსავსე ტარტარენი მიემგზავრებოდა მშვიდად, წყნარად და ისეთი ძალით ადგამდა დაღურსმულ ქუსლიან წაღებს, რომ დედამიწას ზანზარი გაჰქონდა და მათი ბაკა-ბუკი ერთი დღის სავალზე ისმოდა. თან შუბით მორთულ ჯოხს ათამაშებდა. — ხან წინ გაიქნევა, ხან უკან, აქეთ-იქით, ან ძირს... ვაი იმის ბრალი, ვისაც ეს ჯოხი მოხვდებოდა: ჯერ რომ ქვებს სულ ნაპერწკლებს აყრევენებდა, ადამიანს რაღას უზამდა?..

იმისთვის სულ ერთი იყო ბულვარი, შარა გზა და ვიწრო ქუჩა: შუა ქუჩაზე მიდიოდა ყოველთვის, შუა გზაზე. რადგან, მოგეხსენებათ, სიფრთხილეს თავი არ ასტიკავო; მხოლოდ ამ საკვირველ წინდახედულობისა გამო შეეძლო — საფრთხე წინადვე დაენახა და თავიდან აეცდინა ის საშინელი განსაცდელი, რომელიც ტარასკონში ფანჯრებიდან ცვივა ხოლმე, მეტადრე სადამოობით. ის კი არ იფიქროთ — ამოდენა სიფრთხილე მხოლოდ მშიშარამ იცისო? ტარტარენი და შიში? ტარტარენი და სიმხდალე?... არა, ბატონო, არა! ტარტარენი... თავს უფრთხილდებოდა.

დასამტკიცებლად იმისა, რომ ტარტარენმა შიში არ იცოდა. თუნდა მარტო ის გაიხსენეთ, რომ კლუბში მოკლე ვხით კი არ მოდიოდა, ქალაქზედ გაივლიდა ხოლმე, ესე

იგი, ერთი-სამად იგრძელებდა მანძილს. ისიც რა გზით? სულ ვიწრო ქუჩებს ირჩევდა, ბნელს, საშინლად დაკლაკნილ ქუჩებს, რომელნიც რონის პირას გადიან. სულ იმის იმედი ჰქონდა საწყალს, თუ დამხვდება სადმე მტერი, ამ საფრთხეში დამხვდებაო და სადმე მისახვევში ჩასაფრებული. შიგ ყანყრატში მწვდებაო. ნეტავ გაებედნათ!

ბედი არა ჰქონდა ტარტარენს, არა! ერთხელ მაინც შეხვედროდა სადმე თავის მტერს! მთვრალიც კი არავინ შეხვედრია თავის დღეში! ძაღლი რა არის, ძაღლიც კი არ გამოსდგომია!

ხანდახან-კი მოეჩვენებოდა... ახლაკი შეეხვდიო! გაურბენდა ხოლმე გონებაში. არიქა! ფეხის ხმა მოესმოდა, ან ჩუმი ლაპარაკი. ფრთხილად უნდა ვიყო! ფიქრობდა ტარტარენი. იქვე გამაგრდებოდა, თითქო მიწას მიჰკვრიავო, თან სიბნელეს უკვირდებოდა. ყურს ადევნებდა ქარს, ჰაერს სუნავდა, და, ინდიელებისა არ იყოს, მიწას ყურს ადებდა, გავიგო მტერი საიდან მეპარებაო... უფხის ხმა უფრო და უფრო ახლოვდებოდა. ლაპარაკი უფრო მკაფიოდ ისმოდა... ეჭვი აღარ არის! მტერია! აი მოდის! ბრაზ-მორეული ტარტარენი ძლივს-და სუნთქავდა, თვალებს აბრიალებდა, ვეფხვივით... მოიკუმშებოდა, რომ ერთი ნახტომით ქვეშ ამოედო მუხთალი. თან ვაჟაკურად შეეკივლა და შიშის ზარი დაეცა მისთვის... და უცბად სიბნელიდან ტარასკონელების ტკბილი საუბარი მოესმოდა:

— «ბიჭო! ტარტარენი! ტარტარენს გაუმარჯოს!»

აი დასწყევლა!.. აფთიაქარი ბეზიუჟე ბრძანდებოდა თავის სახლობით. კოსკალდთან ბრძანებულან, თავიანთ რომანსი უმღერიათ და შინისაკენ მიიქარებიან.

— გამარჯობათ! გამარჯობათ! შეჰბლაოდა ტარტარენი, ამგვარ შეცდომით გაბრაზებული და გააფთრე-

ბული ჩქარი ნაბიჯით გაუდგებოდა გზას, თან ისეთი ძალით იქნევედა ჯოხს, გეგონებოდათ ქარიშხალი ამოვარდაო!

კლუბთან რომ მივიდოდა, ცოტა ხანი კიდევ შეჩერდებოდა,—მოდით რაღა თქვე ლაჩრებო. თქვე ქუდ-მოხდილნოო! ბოლოს ამოდენა ლოდინით დაქანცული, დარწმუნებული, რომ მტერი ერიდება და შებმას ვერ უბედავს, დაცინვით. ზიზლით გადახედავდა სიბნელეს და ნაღვლიანად იტყოდა: დღესაც არავინ! არავინ! ჩემს დღეში არავინ...

შევიდოდა კლუბში და ბანქოს თამაშობას შეუდგებოდა.

VI

მ. რ. ი. ტარტარენი

მაგრამ როგორ მოხდა. რომ გრძნობათა ღელვის მსურველს, მოგზაურობის მნატვრელს. სულითა და გულით ტყე-ღრეში და მთებში ხეტიალის და განსაცდელის მძებნელ ტარტარენს ჯერ აქნობამდე ტარასკონის მეტა არა ენახა რა?

წარმოიდგინეთ. მართალს მოგახსენებთ. ორმოც და ხუთის წლისა იყო ჩვენი გმირი და ქალაქ გარედ ერთი ღამეც არსად გაეთენებინა. ხომ იცით, რა აუცილებელი საჭიროებაა ყველა პროვანსელისთვის მარსელის ნახვა. აბა ის რა კაცია. ვისაც მარსელი არ უნახავს? და ტარტარენი კი ჯერ იქაც არა ყოფილიყო. სულ ბევრი-ბევრი. — ბოკერი თუ ენახა და. მოგეხსენებათ, ტარასკონიდან ბოკერამდე დიდი არაღფერი მანძილია: რონის ხიდს გახვალთ და... ეგეც თქვენი ბოკერი. საუბედუროდ, ამ დაწყევლილ

ხიდს ხან წყალი წაიღებდა ხოლმე, ხან ქარი ანგრევდა... თიხოვ ხიდიც... თვალს ვერ გაუწვდნენ, იმ სიგრძეა!.. ნაფოტებით აგებული ხუხულა გეგონებათ! რონა ხომ ასე ღრმა არსად იქნება!.. ჰო-და!.. საქმეც ეგ არის! ტარასკონელ ტარტარენს ხმელეთი ერჩივნა!

ცოდვა გამჟღავნებული სჯობიაო! ჩვენი გმირის აგებულებაში ორი სრულიად განსხვავებული არსება მოთავსებულიყო. „მე ვგრძნობ, რომ ჩემში ორი ადამიანი იმყოფებაო“ — უთქვამს აღარ მახსოვს რომელ განდევილს. ეს რომ ტარტარენზედ ეთქვა, სრულ ჭეშმარიტებას იტყოდა: სული დონ-კიხოტისა ედგა, იმისავით რაინდულ ვნებათა-ღელვით იყო გატაცებული, იმისავით გმირულ იდეალით აღსავსე, იმისავით ძლიერებით და რომანტიული ღელვით გახლებული; მაგრამ საუბედუროდ დონკიხოტის გამოჩენილი აგებულება არა ჰქონდა: აკლდა მისი გამხმარი ჩონჩხი, რომლისთვისაც ცხოვრების მოთხოვნილებათ ვერა დაეკლოთ-რა, რომელსაც შეეძლო მთელი თვე აბჯარ-ჩაჩქანი არ მოეხსნა და ორი-სამი დღე ერთმუჭა ბრინჯზედ გადაეგლო. ტარტარენის აგებულება სულ სხვა იყო: ქოსმენივით ჩასუქებულიყო, დამძიმებულიყო, კარგი სმა-ჭამა უყვარდა, განცხრომა მოსწონდა, სავსე იყო სურვილით, რომ სიცოცხლით დამტკბარიყო... ღიპი გადმოეგდო და სანჩო-პანჩოს მოკლე ფეხები ძლივს-ღა იმაგრებდა მის მუცელს.

დონკიხოტი და სანჩო-პანჩო ერთს კაცში მოთავსებულიყვნენ! ახლა წარმოიდგინეთ, როგორ მორიგდებოდნენ ის საწყლები?! ჯოჯოხეთი იყო მათი ცხოვრება! რა ბრძოლა ჰქონდათ ხოლმე, რა შეტაკება! მათი კამათო ხომ... ტარტარენ-კიხოტის და ტარტარენ-სანჩოს კამათი... მე სად შემიძლია... მონიოსის კალამი უნდა მქონდეს, რომ

მათი ბაასი აღწერო და უკვდავება მოვიპოვო.

ტარტარენ-კიხოტი გუსტავ ემარის ამბებით გატაცებული, წამოვარდებოდა და — მივდივარო! შეჰყვირებდა.

ტარტარენ-სანჩოს საშინლად ეშინოდა — ნეკრესის ქარები არ ამეშალოსო და შესძახებდა: მე არ წამოვალო!

ტარტარენ-კიხოტი აღტაცებული:

— დიდება მოიხვეჭე, ტარტარენ!

ტარტარენ-სანჩო, ძალიან მშვიდად:

— ფლანელი არ მოიშორო, გაცივდები!

ტარტარენ-კიხოტი უფრო და უფრო აღზნებული:

— რა სჯობს ბასრს ხმალს და ხანჯალს! სამ-ლულიან თოფს! შუბს და აბჯარ-ჩაჩქანს!

ტარტარენ-სანჩო უფრო და უფრო მშვიდად:

— რა სჯობს თბილ ნაქსოვ ჟილეტს! თბილ პაჭიჭებს! სალამურ ქუდს!

ტარტარენ-კიხოტი — თავდავიწყებული:

— ცული მომეცით, ცული!

ტარტარენ-სანჩო, ზარის წკარუნით:

— ჟანეტ! რა გქნა, ე შოკოლადი რა უყავით?!

სწორედ ამ დროს შემოვიდოდა მოახლე და მოართმევდა საუცხოვო შოკოლადს, ცხელს, მადის გამხსნელს, სუნნელებით სავსეს და თან დაბრაწულ ქაღებს. პიროში ნერწყვი მოსდის ტარტარენ-სანჩოს, და ისე გულიანად კუჭკუჭებს, რომ ტარტარენ-კიხოტის გაბრაზებული ხმა აღარც კი ისმის.

აი როგორ მოხდა, რომ აქამდე ტარტარენი ტარასკონის იქით არსად ყოფილა.

VII

ევროპელები ჩანგ-ჰაიში. სოვდაგრობა. თათ-რები. ნუ თუ ტარტარენ ტარასკონელი ფლილი იყო? მოჩვენება

მაგრამ ერთხელ კი, ცოტას გაწყდა, კინალამ სამგზავროდ აიბარგა ჩვენი ტარტარენი. მერე რამსიშორედ?

ტარასკონელი გარსიო-კამუსნი, სამნი ძმანი დაბინავებულიყვენ ჩანგ-ჰაიში და დიდი ვაჭრობა ჰქონდათ. ტარტარენს მოსწერეს, ოღონდ მოგვიდეგ, და მთელი საქმის გამგეობას შენ მოგანდობთო. აბა საიმისო საქმე ეს იყო, აი! სწორედ ისეთ სიცოცხლეს უქადიდა ეს გამგეობა, როგორიც ციურ მანანასავით ენატრებოდა, — დიდი აღებმიცემა! ნოქრები და მოსამსახურენი — რამდენიც გნებავთ! მისვლა-მოსვლა რუსეთთან, სპარსეთთან, აზიურ ოსმალეთთან! ერთი სიტყვით — სოვდაგრობა!

ტარტარენი რომ იტყოდა ხოლმე — სოვდაგრობაო, მართლა უმაღლესთაგან უმაღლეს საქმედ გეჩვენებოდათ.

ეს კიდევ არაფერი! გარსიო-კამუსების საქმე იმითი იყო კარგი, რომ მათ ხშირად თათრები ეწვეოდნენ ხოლმე! თავს დაესხმოდნენ ისე, უცბად, მოულოდნელად! აიშლებოდნენ ნოქრები, მაშინვე კარებს ჰკეტავდნენ, იარაღს ისხამდნენ, ბანზედ კონსულის დროშას ამართავდნენ და — ბუჰ! მიდიოდა ფანჯრებიდან ტყვია ტყვიაზედ! თათრებს თათრულად უხვდებოდნენ.

რა სიხარულით, რა აღტაცებით მიიღებდა ტარტარენ-კიხოტი ამ წინადადებას, თქვენც კარგად მიხვდებით. ჩემი საქმა რაღა საჭიროა! საუბედუროდ. ტარტარენ-სანჩო აი მხრივ ყრუ იყო, სრულიად ყრუ და რადგან ის უფრო ძლიერი იყო და ტარტარენ-კიხოტს სჯობნიდა, საქმე ვერ გა-

რიგდა. ქალაქში ბევრი მითქმა-მოთქმა იყო ამ საქმის შესახებ. წავა! არ წავა! დავნაძლევდეთ, რომ წავა!! დავნაძლევდეთ! რომ არ წავიდეს?.. ტარტარენი არ წავიდა, მაგრამ ამ ამბავმა მაინც დიდი სახელი შესძინა. ტარასკონისთვის ჩანგ-ჰაიში წასვლა და კინალამ-წასვლა ერთი და იგივე განლავთ. იმდენი ილაპარაკეს ტარტარენის წასვლაზედ, იმდენი იყბედეს მის მოგზაურობაზედ, რომ ეგონათ — იყო კიდევ და დაბრუნდა კიდევცაო. ეს იყო მიზეზი, რომ საღამოობით კლუბში გარს შემოეხვეოდნენ და ჰკითხავდნენ ხოლმე: როგორ ცხოვრობენ ჩანგ-ჰაიში, რა ჩვეულებას ადგანან, რა ადათები აქვთ, ჰაერი როგორი არის, ხაშხაშს ხმარობენ თუ არა. სოვდაგრობა როგორ მიდისო?

ტარტარენმა ყველა იცოდა და ყველასთვის მზადაჰქონდა პასუხი. დაწვრილებით აუწერდა იქაურ ცხოვრებას. ატყობინებდა ჩანგ-ჰაილების ზნე-ჩვეულებას... ვისაც რა ჰსურდა! ისე რომ ბოლოს და ბოლოს დარწმუნებით თითონაც აღარ ახსოვდა — მართლა იყო ჩანგ-ჰაიში, თუ არა ყოცოდა. ხშირად მოხდებოდა, მეასედ უამბობდა — თათრები დაგვეცნენო, და სრული რწმენით, გულწრფელად იტყოდა ხოლმე: ჩემს ნოქრებს იარაღი დავურიგე, კონსტანტინის დროშა ავმართე და ავუტეხეთ სროლა! სროლა და მერმე რა სროლა?! დიმიპლიპიტო გეგონებოდათ! ფანჯრებიდან ვესროდით, სათოფურებიდან!... ისმენდნენ ტარასკონელები და ტანთ ურუანტელი უვლიდათ...

- მაშ ფლიდი ყოფილა თქვენი ტარტარენი! ცრუ, ტყუილა?!

- არა, სამას სამოც და სამჯერ არა! ტარტარენი ცრუ არ იყო.

— ეს ხომ კარგად იცოდა, რომ ჩნგ-ჰაი თვალითაც არ უნახა! მაშ რას მიჰქარავდა? რად ტყუებდა საწყალ ტარასკონელებს?

— ეეჰ! იცოდა, მაშ არ იცოდა! — ოლონდ... ოლონდ ყური დაშიგდეთ დრო არის შეფიქრებო. რად იძახებან ზემო მხრელები — სამხრელი ცრუ არისო დრო არის შევთანხმდეთ. სამხრეთში ცრუ არავინ გახლავთ, გეყურებათ, არავინ! არც მარსელში, არც ნიმში, არც ტულუზში და არც ტარასკონში. სამხრელი არა ტყუებს, არც ცრუობს... ის ტყუვდება! ყოველთვის მართალს არ ამბობს, მაგრამ ყოველთვის დარწმუნებულია, მართალს ვამბობო. მისი სიცრუვე სიცრუვე კი არ არის, ერთგვარი ოცნება, ერთგვარი მოჩვენება გახლავთ.

ღიაღ, ოცნება! და თუ გნებავთ კარგად დარწმუნდეთ, რომ მართალს ვამბობ. მიბნანდით და ნახეთ. ნახეთ ეს განსაცვიფრებელი ქვეყანა, სადაც მზე ყველაფერსა სცვლის, ყველაფერს უფრო მეტად, ძლიერად წარმოადგენთ, ვიდრე ნამდვილად არის. ნახავთ პროვანსის გორაკებს, გოჯის სიმაღლე გორაკებს და იმრდენა მთად გეჩვენებათ. რომ მათთან ბრუტ-საბძელი რაღა სახსენებელია. ნახავთ ნიმურ სახლებს — ეტაჟერზედაც დაეტევოდა, ჩვენში რომ ყოფილიყო ეს ხუხულა — და ფარაონის პირამიდაზედ უმაღლესად გეჩვენებათ; ნახავთ... არა. ბატონო. არა! თუ სამხრეთში ცრუპენტელა არის ვინმე. მარტოდ-მარტო მზე არის. მზე! უთუოდ უნდა გააზვიადოს რასაც კი თავის სხივს დაჰკრავს! რას წარმოადგენდა აყვავებული. ბრწყინვალე სპარტა? სულ უბრალო სოფელს. რა იყო განათლების მფენელი ათინა? ერთი მაზრის ოდენი ადგილი ძლივს ეჭირა... მაგრამ გადახედეთ ისტორიას!

ისე მობრწყინავენ წარსულიდან, თითქო უშველებელი ქა-
ლაქები ყოფილიყვნენო. სულ კი მზის წყალობით!

მაშ რაღად გიკვირთ, რომ მზემ ტარასკონსაც იგივე
ძლიერება შესძინა? რად გიკვირთ, რომ სამსახურიდან გა-
მოსულ კაპიტან ბრავიდას — გმირ ბრავიდას უწოდებენ,
თალგამი ბაობაბად მიაჩნიათ, და ჩანგ-ჰაის კინალამ-წა-
სულს ჩანგ-ჰაის დამპყრობელ გმირად იცნობენ?

VIII

მიტენის სამხეცო. ატლასელი ლომი ტარასკონ-
ში. საშინელ მოქიშპეთა შემხვედრა

ახლა, რაკი გაიცანით ტარტარენი, რაკი ნახეთ მისი ში-
ნაური ყოფა-ცხოვრება და ჩვეულებანი, რაკი ნახეთ იგი
უფრო წინად, ვიდრე დიდება შუბლზედ ემთხვეოდა და
თავს გმირის გვირგვინით დაუმშვენებდა; რაკი მოიხსენეთ
მისი ვაჟკაციური ცხოვრების ამბავი — თუმცა გარემოება-
ნი ხელს არაფერში უწყობდა, — მისი სიხარული და სევ-
და, მისი ოცნება და იმედი — ახლა დროა დავიწყოთ დი-
დებულის ვაჟკაცის გმირულ საქმეთა აღწერა და მოვიხსე-
ნოთ ის განსაცვიფრებელი შემთხვევა, რომლის წყალობით
ტარტარენმა ასეთი სახელი მოიხვეჭა.

ერთს საღამოს შეიარაღე კოსკალდისას გამოჭიმულიყო
სავარძელში ტარტარენი და რამდენსამე პირს ახლად შე-
მოღებულ თოფის ხმარებას უხსნიდა. ამ დროს ერთი ქუდ-
ზედ მონადირე საშინელი ყვირილით და ყიჟინით შევარ-
და ოთახში: ხალხო! ლომი! ლომიო! ყველანი გაშრნენ,
შეშინდნენ, აირივნენ! ტარტარენი მაშინვე შუბს მივარდა,
კოსკალდი კარების ჩასაკეტად გაიქცა. მისცვივდნენ მოამ-
ბეს, გარს შემოეხვივნენ, გამოკითხვა დაუწყეს და აი რა

უამბო ქუდზედ მონადირემ: მიტენის სამხეცო თურმე ბოკერიდან მოდიოდა და ტარასკონელებს ეთხოვათ — რამდენიმე დღეს ჩვენსა გაჩერდით. მიტენიც დათანხმებულიყო, ციხის მოედანზედ აეშენებინა თავის ფიცრულები და ახლა ყველას შეეძლო ენახა ყოველგვარი მხეცი, სხვათაშორის, გველი-ბოა, ნიანგი და, ასე გასინჯეთ, ატლასელი ლომიც კი!

ატლასელი ლომი ტარასკონში! რაც კი ტარასკონი არსებობს, ჯერ ამისთანა არა მომხდარა-რა! ჰო-და უნდა გენახათ რა მამაცურად შესცქეროდნენ ერთმანეთს ჩვენი ყოჩალი ქუდზედ-მონადირენი! როგორი სიამაყით უბრწყინავდათ სახე! ისე მოულოდნელი იყო ეს ბედნიერება. ისე ძლიერი, რომ აღელვებულთ ხმა ვეღარ ამოელოთ.

რაღა გავაჭიანურო, თვით ტარტარენსაც კი ენა ჩაუვარდა. ათრთოლდა, ფერი წაუვიდა, თიფი შაგრად ჩაბლუჯა და დაზვის წინ გამოჭიმული რაღასაც ოცნებობდა. ატლასელი ლომი! აქვე! ორ ნაბიჯზედ! ლომი, ესე იგი ოთხფეხთ გმირი, დაუნდობელი მტერი ყოველი სულდგმულისა, მხეცთა მეფე, ნადირი მისი ოცნებისა, ერთი სიტყვით, უმთავრესი მსახიობი იმ იდეალურ დასისა, რომელიც ტარტარენის ოცნებას ისე მშვენიერ, გულწარმტაც დრამებს წარმოუდგენდა ხოლმე!

ლომი! აი დალახერა!..

ისიც ატლასელი!!! არა, ამ ნეტარებას ტარტარენი თავის დღეში არ მოელოდა. უცბად სისხლი თავში აუვარდა, თვალებმა ნაკვერჩხალივით კრიალი დაუწყეს, თავისდა უნებურად თოფი მხარზედ გადიდო, გმირ ბრავიდას გადახედა და საშინელი ხმით, თითქო ჭეჭა-ქუხილი ატყდაო, შესძახა:

— ბატონო კაპიტანო... წავიდეთ!.. ერთი ვნახოთ!..

— უჰ! მერე ე თოფი სადღა მიგაქვთ, ჩემი ახალი თოფი? --- მიაძახა თან ყაირათიანმა კოსკალდმა, მაგრამ ამ დროს ტარტარენი მეორე ქუჩაში შედიოდა და თან ამაყად და მამაცურად მისდევდნენ ქუდზედ-მონადირენი; მისდევდნენ ისეთი წყობით და რიგით, თითქო საომრად გამზადებული ჯარი ყოფილიყო.

მხეცების სანახავად დიდძალი ხალხი მისულიყო. ტარასკონელები ძალიან ვაჟკაცური ხალხია. ამისთანა ჯერ არა ენახათ-რა. გაიგეს თუ არა — მიტენის სამხეცო მოვიდაო, იგრიალეს დიდით-პატარამდე და, თითქო მტრის ციხეზედ მიდიანო, იერიშით აიღეს ფიცრულის პატარა შესავალი. სახელ-განთქმული სქელ-სქელი ქალბატონი მიტენი სიხარულით ცას დასწევოდა; კაბილელი ქალის ტანისამოსით მორთულიყო, ტიტველი მკლავები მხოლოდ რკინის სამაჯურებით დაემშვენებინა, ერთ ხელში წკეპლა ეკავა, მეორეში ცოცხალი, თუმცა გაბტყენილი ქათამი — გველი-ბოა ამის მეტს არას მიირთმევდა, — და დიმილით უხვდებოდა ტარასკონელებს; და რადგან იმასაც ორ-კეცი კუნთები. ჰქონდა, გაჩარხული იყო იმის საქმე: ტარასკონელების გული უკვე მოეგო და მას უფრო შესცქეროდნენ, ვიდრე იქ დამწყვდეულ ოთხფეხთ.

ტარტარენის შესვლა და იმოდენა ხალხის გაქვავება ერთი იყო: ნამეტნავად მხარზედ თოფ-გადებული რომ დაინახეს!..

დადიოდნენ თავისთვის ტარასკონელები დინჯად, წყნარად. გულმხიარულად, ხან ერთ გალიასთან გაჩერდებოდნენ, ხან მეორესთან და აზრადაც არავის მოსდიოდა — აქ საშიში არის რამეო! ერთიც ვნახოთ, ტარტარენმა შემოყო თავი, თვით გმირთა-გმირმა ტარტარენმა და თან სხვა იარაღის გარდა თოფიც შემოიტანა! მაშ საშიში

ყოფილა რამე, რომ თვით გმირმაც კი... თვალის-დახამხამების უმალ უკან დაიწია ხალხმა. გალიების წინ აღარავინ დარჩა. შიშით ბალებმა ღრიალი მორთეს, ქალები კარისკენ გაიყურებოდნენ. აფთრქარი ზეზიუკე ხომ მაშინვე გაიპარა — ვითომ და თოფი უნდა მოვიტანო.

სიმშვიდე ისევ ტარტარენმა ჩამოაგდო: ისეთი დაწყნარებული თვალით შესცქეროდა იქაურობას, რომ ყველა დამშვიდდა და გული მოიბრუნა. ვაჟკაცურ სიმშვიდით სავსე. ამაყი და შეუშინებელი გმირი ცოტახანს ათვალერებდა იქაურობას. მერმე ნელი, აუჩქარებელი ნაბიჯით გარს შემოუარა გალიებს; ზღვის ძაღლს ყურადღებაც არ მიაქცია. ნახერხში ჩაფლულ გველ-ბოას ცალი თვალით გადახედა და დაცინვით გაიღიმა. ბოლოს ლომის გალიასთან მივიდა და გამოიჭიმა.

საშინელება იყო ეს შეხვედრა! ლომი ტარასკონელი და ლომი ატლასელი პირისპირ უდგნენ ერთმანეთს!... ერთი მხრივ. თოფზედ დაყრდნობილი. მუხლ-გაწვდილი ტარტარენი და მეორე მხრივ. გალიაში ჩალაზედ წამოწოლილი უხარ-მაზარი ლომი! თვალებს ახამხამებდა გადაყრუებული. ჩაყვითლებული ფაფარით შემკულ თავს ძლივს-ლა იმაგრებდა.

ჯერ მშვიდად სინჯავდნენ ერთმანეთს.

მერმე კი რალაც სასწაული მოხდა: აქამდინ ლომი იწვა საკისთვის. დაცინვით შესცქეროდა ტარასკონელებს და ზედი-ზედ ამთქნარებდა, თითქო ყურადღებასაც არავის აქცევს — მსინჯეთ რამდენიც გენებოთო. და აქ კი. არ ვიცი თოფის დანახვა ეწყინა თუ თავისავე ჯიშის მტერი იგრძნო. უცბად გაცოფდა. თვალები ბრაზით აევსო. ჯერ ერთი დაიფრუტუნა. შეჰკლმუვლა. ბრკყალები გაისწორა. ტოტი გაიქნია. მერმე წამოხტა, ფაფარი აეშალა, თავი მა-

ღლა აიღო, ძირის-ძირამდე გააღო პირი და, თითქო მტერს გადაყლაპვას უპირებდნო; საზარლად შეჰბღავლა ტარასკონელ ლომს.

საშინელი ყვირილით უპასუხეს ტარასკონელებმაც! შეშინებულნი კარისკენ გარბოდნენ ყველანი, ქალები, კაცები, ბავშვები, ქუდზედ მონადირენი და თვით გმირი ბრავიდაც კი!... მარტო ტარტარენი არ დაიძრა... გულმაგარს, გამბედავს ფეხი არ მოუცვლია! იდგა გალიის წინ, თვალეზი აენტო. თავისებურად დაუშვა ქვემო ტუჩი... ეს მარტო განსაცდელში მოსდიოდა და მთელმა ქალაქმა იცოდა, რად დაუშვებდა ხოლმე ტარტარენი ქვემო ტუჩს.

ცოტა ხანს უკან, როდესაც ქუდზედ-მონადირეთ რკინის გალიის სიმაგრე მოაგონდათ, ცოტა გული მოიბრუნეს და გმირს მიუახლოვდნენ, ყური მოჰკრეს, რომ ტარტარენი თავისთვის იძახოდა:

— ლომზედ!.. აბა ნადირობა ეს იქნება აი!

იმ დღეს ტარტარენს მეტი აღარა უთქვამს-რა.

IX

საკვირველი უბედები მოჩვენებისა

იმ დღეს ტარტარენ ტარასკონელს მეტი აღარა უთქვამს-რა; მაგრამ რაცა სთქვა, უბედურს ისიც მეტი მოუვიდა.

მეორე დღეს ქალაქში დიდი და პატარა სულ იმას გაიძახოდა — ტარტარენი აღჟირში მიდის ლომებზედ სანადიროდაო. ამის მეტს ველარას გაიგონებდით. თვითონ თქვენც დამერწმუნებიან. ჩემო კეთილო მკითხველო. რომ საწყალს ამის შესახებ ხმაც არ ამოუღია; მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, მოჩვენება...

ერთი სიტყვით, მთელი ქვეყანა იმას-ლა გაიძახოდა — ტარტარენი ლომებზედ სანადიროდ მიდისო!

ქუჩაში, კლუბში, თუ კოსკალდისას, ერთმანეთს გამარჯვების მაგიერ, შეშინებულნი ამ სიტყვებით მიმართავდნენ ხოლმე:

— რას მოგახსენებდით... ახალი ამბავი იცით?

— რა? ტარტარენის წასვლას ბრძანებთ?

ღიად! ტარასკონში ყველა წინადადება ამ სიტყვებით უნდა იწყებოდეს: რას მოგახსენებდით? რა უნდა მეთქვა? და თავის დღეში არა თქმულა ეს სიტყვები იმდენჯერ, რაც იმ დღეს. რას მოგახსენებდით, რა უნდა მეთქვაო — გაისმოდა ჰაერში და ზრიალი გაჰქონდა.

ტარტარენი ალჟირში მიდის ლომებზე სანადიროდაო! ამ ამბავს ისე არავინ გაუკვირვებია მთელს ქალაქში, როგორადაც თვით ტარტარენი. სახტად დარჩა საწყალი. მაგრამ ნახეთ რა არის ამოება ადამიანისა! რა ენაღვლებოდა ეთქვა, არსად მივდივარ და ჩემს დღეში ფიქრადაც არ მომსვლია სადმე წავიდეო! ვერა, ვერა სთქვა! პირველად რომ ლაპარაკი ჩამოუგდეს. ტარტარენმა ისე. ცალყბივ უპასუხა: ღიად... არა... რატომ... ვინ იცის?.. იმას კი არ ვამბობ... მეორედ რომ ჩაეკითხნენ, ამ მგზავრობას ცოტა შესჩვეოდა მისი ოცნება და სთქვა: შეიძლებაო! და მესამედ კი გადაჭრილი უთხრა: მივდივარო!

ბოლოს ერთ საღამოს, კლუბში თუ, არ მახსოვს, კოსკალდისას, როცა მადა მოიკლა და თავში ღვინო გაუჯდა, წარმოიდგინა, რა დიდ სახელს გაითქვამს თავის მომავალ მგზავრობით და ნადირობით — პირდაპირ გამოაცხადა: ქუდზედ ნადირობა მომეწყინა, ალჟირში მივალ, ახლა ატლასელ დიდრონ ლომებზედ მინდა ვინადიროო.

იმისთანა ტაში დაჰკრეს, იმისთანა ვაშა შესძახეს, რომ სახლს კინალამ ჭერი აჰყარეს. ამ სასწიხარულო ამბავს ხელახლავ ღვინო მოჰყვა, ფუნჯი, კოცნა, და ბაობაბის პატარა სახლ-წინ შუალამემდინ სერენადას გაიძახოდნენ.

ახირებულ გონებაზედ იყო ტარტარენ-სანჩო. აფრიკაში მოგზაურობა. ლომებზედ ნადირობა... ეხლავე თრთოდა საწყალი! შინ რომ შევიდა, ჯერ სერენადის ხმისაგან ფანჯრებს ისევ ზრიალი გაჰქონდა, მაშინვე ტარტარენ-კიხოტს მივარდა და ისე გამოშუპრა, ისე გამოლანძლა, რომ სულ თავ-ბედი აწყველინა. შე გიჟო, შენა! შე რეგვენო. დაუდგრომელო, მოუფიქრებელო! რაღაც გეჩვენება, რაღაც გელანდება და შენც ასდევ! ნეტავ მაგ თავში ტვინი გაქვს, თუ ცარიელი ბურტყლიო?! თან ადგა და წინ კი დაულაგა: ეს ხიფათიო, ეს ზღვის ღელვაო, ქარები, ციებ-ცხელება, სახადი, ყვანა. შავი ქირი, სპილოს ქირი და სხვანი და სხვანი და სხვანი.

— სიტყვას გაძღვე. — გავფრთხილდებიო, — ეფიცებოდა ტარტარენ-კიხოტი. — რაც კი საჭიროა, ყველაფერს თან წავიღებ. არსად გავცივდები — ხუთ-ექვს ხელს ჩავიცვამო.

მაგრამ ამო იყო ყველა: ტარტარენ-სანჩოს სიბრაზით აღარა გაეგებოდა-რა; ადვილი კი ნუ გგონიათ, საწყალს საშინელება ელანდებოდა: დახვეოდნენ უზარმაზარი ლომები და ასო-ასოდ ჰგლეჯდნენ ჯერ ისევ ცოცხალს! ამოვარდნილიყო ქარი. უდაბნოში მოესწრო და ქვიშაში ჩაემარხა!

ტარტარენ-კიხოტმა ძლივ-ძლივობით დააშოშმანა საწყალი და ისიც რითი? ახლა ეს გაბრაზდა და შეუტია და შეუტია: არა, შე კაი კაცო-ჯერ ხომ არ წავსულვარ, ჯერ ხომ არ მივდივარ... აბა რა გაჯავრებსო?! ან რა მეჩქა-

რება?.. ვინ იცის, როდის წავალ? რომ ყვირი, რასა ყვირიო?

მართლა-და, რა აჯავრებდა? არა, ამგვარ საშიშ ნადირობისათვის მომზადება არ უნდოდა? თუ არა-და, არ უნდა გაეგო, სად მიდიოდა? ჩიტი ხომ არ იყო ტარტარენკისოტი, რომ აფრენილიყო და... მშვიდობით!

უპირველეს ყოვლისა ტარტარენმა განიზრახა — კარგა, ძირის-ძირობამდე შეესწავლა აფრიკაში მოგზაურთ თხზულებანი: მუნგო-პარკი, კალიე, დოქტორი ლივინგსტონი, ჰანრი დიუვეირიე.

დაიწყო და დარწმუნდა, რომ ამ მგზავრობის ატანას დიდი ხნის ვარჯიშობა დასჭირდება. დარწმუნდა, რომ გამოჩენილ მოგზაურთ დიდი ხნის წინადეე სცოდნიათ სიმშელის და წყურვილის ატანა, ფეხით სიარული, და ერთობ ყველა გაჭირებას შეჩვეულნი ყოფილან. ამ დღიდან დაწყებული, — იქნება მეც შევეჩვიოვო, — ხარშოს მეტი აღარა მიუკარებია-რა და ტარასკონული ხარშო ხომ მოგეხსენებათ რა გახლავთ: ადულებული წყალი, რამდენიმე ნაჭერი პური, ერთი კბილი ნიორი, ერთი დაფნის ფოთოლი და ცოტა პილპილი! წარმოიდგინეთ, რა გუნებაზედ იქნებოდა სანჩო და როგორ დაიღრიჯებოდა!

მაგრამ ეს არ იკმარა ტარტარენმა და ხარშოსთან სიარულიც დაიწყო: ყოველ დღით, სიარულს შევეჩვიოო, დაიწყებდა და შეიდჯერ-რვაჯერ შემოუვლიდა ქალაქს გარშემო. ხან ნელი ნაბიჯით დადიოდა, ხან გაჩქარებული, ხან სიობილით, გიმნასტიურად; თან პირში ორი თეთრი კენჭი ედო, უწინდელებმა ასე იცოდნენო.

ყოველ საღამოს თავის ბაღში ჩადიოდა და იქ ბაობაბის უკან ჩასაფრდებოდა ხოლმე თოფით ხელში: უნდოდა შესჩვეოდა სიცივეს. ქარს. წვიმას, ბურუსს...

და რაც უნდა გვიან გამოსულიყვნენ კოსკალდის მა-
ლაზიიდან ქუდზედ-მონადირენი, რაც უნდა ავდარი ყოფი-
ლიყო, ისე ვერ გაივლიდნენ მიტენის სამხეცოს გვერდზედ,
რომ ერთი ზედ ფიცრულზედ აკრული კაცი არ დაენახათ.

ეს გახლდათ ტარტარენი: ცდილობდა ლომის ღრიალს
ისე შესჩვეოდა, რომ მის გავონებაზედ მის გულს ფანც-
ქალი აღარ გაებედა.

❦

X

წასვლის წინ

ტარტარენი ამგვარად გმირულ საქმეთა ხელოვნებაში
ვარჯიშობდა, და მთელს ტარასკონს კი მაზედ ეჭირა თვა-
ლი; საქმე და საზრუნველი სხვა აღარა ჰქონდათ-რა. ქუდ-
ზედ-ნადირობა დაეცა, რომანსებს იშვიათად-ლა მღერო-
დნენ, და თვით აფთიაქარ ბეზიუკეს პიანინოსაც კი მწვანე
სახურავი ეფარა და ზედ მოწამლული ბუზების ხროვა
ედო... ტარტარენის მგზავრობამ შეაჩერა ტარასკონის სი-
ცოცხლე!

უნდა გენახათ, რა იყო მაშინ ტარტარენი!

საზოგადოებაში ხელის-ხელ საგომანებელ მარგალი-
ტად გახდა. ერთი-ერთმანეთს ეცილებოდნენ, დღეს ჩემთან
უნდა იყოს, არა, ჩემთანაო! ერთმანეთს ატყუებდნენ, ჰმა-
ლავდნენ. ქალებისთვის ხომ უმეტესი ნეტარება აღარა იქ-
ნებოდა-რა, ოღონდ ტარტარენტან ხელი-ხელს გაყრილი
მიტენის სამხეცოში წასულიყვნენ და ლომის გალიის წინ
გაჩერებულებდნენ; ტარტარენს უნდა აეხსნა ქალისთვის—
როგორ უნდა ლომზედ ნადირობა, როგორ უნდა დაუმიზ-
ნო, რამოდენ მანძილზედ მოუშვა, რა სიფრთხილეა საჭი-

რო, რამდენი განსაცდელი მოსდევს ამ ნადირობას და სხვ. და სხვ.

ტარტარენმა ყველა იცოდა და სიამოვნებით ასწავლიდა, ვისაც კი ჰსურდა ესწავლა რამე. ჟიულ ჟერარის წიგნი შეესწავლა და ისე იცოდა ლომზედ ნადირობა, რომ სულ თითის წვერზედ ჩამოგითვლიდათ ყველა შემთხვევას, თითქო ამ ნადირობაში დაელამებინოს თავის წუთი სოფელიო. ეს იყო მიზეზი, რომ ლომის გალიის წინ მართლა-და გასაკვირველ მკვერ-მეტყველებას გამოიჩინდა ხოლმე.

მაგრამ ტარტარენი იმისთანა მშვენიერი, ქალთა გულწარმტაცი არსად ყოფილა, როგორიც იყო ხოლმე სადილად თავმჯდომარე ლადავეზთან. ან გმირ ბრავიდასთან — სურსათის კაპიტან ბრავიდასთან. მშვენიერი იყო ტარტარენი ნასადილევს, როდესაც ყავას მოართმევდნენ, ყველანი იმისკენ მიიწევდნენ და მომავალ ნადირობის ამბებს ალაპარაკებდნენ.

სუფრას დაეყრდნობოდა, ცხვირს თავის მოკკაში ჩაჰყოფდა, აღელვებული ხმით დაიწყებდა ხოლმე გმირი და ასწერდა — რამდენნაირი განსაცდელი მოელის მას იმ დაწყველილ ალჟირში. აუწერდა უმთვარო, ბნელ ღამეს, ჩასაფრებას საღმე ბუჩქში. აუწერდა ჭირიან ჭაობებს, მოწამლულ მდინარეებს, იქაურ თოვლს, სიცხე-ჰაპანაქებას, მორიელს, კალიის წვიმას; უამბობდა — რა ხასიათისა არის ატლასელი ლომი, როგორი ფიცხელი ომი იცის, რა წარმოუდგენელი ძალ-ღონე აქვს, რა დაუნდობელი რამ არის, მეტადრე როცა ხურს...:

და თავისივე ხმით და ნაამბობით აღტაცებული, უცბად წამოვარდებოდა სუფრიდან, შუა ოთახში გავარდებოდა, ლომივით დაიღრიალებდა, ზედ რამდენსამე ტყვიას დააყოლებდა, ტყვიის ზუზუნსაც კი გაგაგონებდათ —

ზზზზ... თან ხტოდა, ხელ-ფეხს იქნევდა, ყვიროდა და ანგრევდა იქაურობას...

სუფრაზედ მსხდომთ კი გული მისდიოდათ. კაცები ერთმანეთს თავ-ჩაქინდრულნი შესცქეროდნენ, ქალები კიოდნენ და შიშით თვალებს ხუჭავდნენ, მოხუცი მა-
მაცურად იქნევდნენ თავიანთ ყავარჯენებს და ჯოხებს და საწოლ ოთახში — თოფის სროლით და ლომის ღრიალით უცბად გამოღვიძებული ბავშვები ერთ ჯოჯოხეთს ასტეხდნენ ხოლმე: — გვიშველეთ! სანთელი აანთეთო!

წასვლისა კი... ჯერ არა ეტყობოდა-რა.

XI

ხმლით მოზრძანდით, ბატონებო, ლეჰსით რა
საკადრისია!

მართლა კი უნდოდა წასვლა? დიად საჩოთირო კითხვაა და ტარტარენის ისტორიის დამწერს ძალიან გაუჭირდება ამაზე გადაწყვეტილი სთქვას რამე.

საქმე ის არის, რომ ეს სამი თვე მეტია, რაც მიტენის სამხეცოშ თავი დაუკრა ტარასკონს და ლომთა მკვლელი კი ფეხსაც არ იცვლიდა... ვინ იცის, იქნება ჩვენს გულ-უბრყვილო გმირს მოეჩვენა — ალჟირში ვიყავ კიდეც და ლომებიც დავხოცეო. იმდენს ლაპარაკობდა თავის მომავალ ნადირობაზედ, რომ იქნება კიდეც მოეჩვენა — ეს ყველა მართლა იყო, გათავდა და ახლა გამარჯვებული განსვენებას-ლა ვცდილობო?! იქნება ისევე გულწრფელად სწამდა ლომების დახოცვა, როგორც გულწრფელად სჯე-როდა — ჩანგ-ჰაიში ვიყავ. კონსულის დროშა ავმართე და სათოფურებიდან თათრები ვკლიტეო?

საუბედუროდ, თუ ამ ქამად თვით ტარტარენი ერთ-ხელ კიდევ გაიტაცა მოჩვენებამ, ტარასკონელები სულ სხვა აზრისა იყვნენ. სამი თვე მეტი ელოდნენ — ან დღეს წავა, ან ხვალო, და რომ ნახეს გმირს ჯერ მაფრაშაც არ შეეკრა, ერთი მითქმა-მოთქმა ატეხეს.

— სწორედ ჩანგ-ჰაის საქმე გამოდისო, იძახდა ლიმილით კოსკალდი. ამ სიტყვებმა მთელი ქალაქი ააღელვა; ტარტარენისა აღარავის რა სჯეროდა.

ვინც უფრო მშიშარა და მხდალი იყო, ვინც ისე ლაჩარი იყო, რომ რწყილსაც კი გაექცეოდა და თოფის გასროლას ვერ გაბედავდა, თუ ორივე თვალი არ დაეხუჭა, ისინი უფრო სასტიკად სჯიდნენ ტარტარენს. კლუბში, ბულვარზედ, სადაც კი შეხვდებოდნენ, მაშინვე დაცინვის ლიმილით გაუბრწყინდებოდათ სახე და ჰკითხავდნენ:

— რას მოგახსენებდით?.. გამგზავრებას საროდიოდ აპირებთ?

კოსკალდის მღაზიაში ტარტარენის აზრს გასავალი აღარა ჰქონდა: ქუდზედ-მონადირეთ ის თავის უფროსად აღარ მიაჩნდათ.

ახლა შაირებიც ჩარიეს საქმეში! თავმჯდომარე ლადავეზი როცა მოცლით იყო, მუზას გაუარშიყდებოდა ხოლმე და ამ შემთხვევისთვისაც ერთი ლექსი დაეწერა. ლექსი მოიწონეს, ზეპირად დაისწავლეს და დიდი და პატარა სულ იმას მღეროდა. ლექსში გამოყვანილი იყო ერთი გამოჩენილი მონადირე. სახელად ჟერვე. რომლის თოფსაც მთელი ატლასელი ლომები უნდა ამოეჟელიტა. საუბედუროდ, მისი თოფი რაღაც ახირებული ჯურისა იყო, თუ შელოცვილი: იტენებოდა, იტენებოდა და გავარდნით კი თავის დღეში არ გავარდებოდა.

თავის დღეში არ გავარდებოდაო! ხომ მიხვდით, ამ მათ-
რახით, ვისა სცემდნენ?..

ეს ლექსი სახალხო სიმღერად შეიქნა, და დაინახავ-
დნენ თუ არა მუშები, ან წალის მწმენდავი ბიჭები, ტარ-
ტარენს მაშინვე დასძახებდნენ:

იტენება ჟერვეს თოფი,
ჩახმახი ყალყზე დგებო;
თუნდ მუგუზალი დაადო,
მაინც არ გავარდებო!

ოღონდ შორიდან უმღერდნენ... ორ-კეცი კუნთებისა
ეშინოდათ-და!

ო, მსწრაფლ-წარმავალო ტარასკონელთა აღტაცებავ!

ტარტარენი კი ისე იქცეოდა, თითქო არასა ხედავს და
არა ეყურება-რაო; მაგრამ გულში რომ ჩაგეხედათ, ჯოჯო-
ხეთის ალი უტრიალებდა. ისე ჰქეჯნიდა მის სულს ეს ჩუ-
მი, მალული აჯანყება თავის აქამდე თაყვანისმცემლები-
სა! ჰგრძნობდა — ტარასკონი ხელიდან მისხლტებო, ხა-
ლხისაგან თაყვანისცემა ახლა სხვას ერგებო და
ჩუმად სწუხდა. ეჰ! ტკბილია დიდებით სავსე ვარ-
ცლი და მისი დასაკუთრება, მაგრამ თუ წამოპირქვავდა...

საშინლად სწუხდა ტარტარენი, იტანჯებოდა, მაგრამ
ხალხს კი ისევ ისე ეჩვენებოდა, როგორც წინად; ისევ ძვე-
ლებურად ცხოვრობდა, თითქო უსიამოვნო არაფერი მომ-
ხდარიყოსო.

ხანდახან კი თავს ვერ შეიკავებდა, ამაყურ სიმხიარუ-
ლის ჩაჩს ჩამოიშვლებდა და სიცილის წილ გულის ტკივი-
ლი და ზიზღი-ლა გამოიხატებოდა მის სახეზედ.

სწორედ ასე მოუვიდა ერთ დილას. ქუჩის ბიჭები შეყ-
რილიყვნენ მის ფანჯრებთან და ახალ სიმღერას გაიძახო-
დნენ: იტენება ჟერვეს თოფიო... იმ დროს გმირი სარკის

წინ გამოჰიმულიყო, მსუქანი ლოყები დაესაპნა, ხელში სამართებელი ეჭირა და ის-ის იყო პირის პარსვას აპირებდა (ტარტარენის წვერი ისეთი სისწრაფით იზრდებოდა, რომ დიდი თვალ-ყურის დევნა უნდებოდა!), რომ იმ წუთაკების სიმღერა შემოესმა.

უცბად გადასწია ფარდა, პერანგა, დასაპნულ პირით გადეყუდა ფანჯარას და სამართებლის ქნევით, საშინელი რინხით შესძახა:

ხმლით მობრძანდით, ბატონებო,
ლექსით რა საკადრისია!

ისტორიის ღირსი იყო ეს საკვირველი სიტყვები და წუნი თუ ჰქონდა რამე — მხოლოდ ის, რომ ამ ლექსით გმირმა ქუჩის ბიჭებს მიმართა, გოჯის სიმაღლე ბიჭებს, რომელთაც ხმლის დაჭერა და ხმარება სიზმარშიც არ ენახათ.

XII

რა თქვეს ბაობაბის პატარა სახლში

მთელი ქალაქი ხელიდან წაუვიდა ტარტარენს, მაგრამ ჯარმა კი არ უმტყუნა.

გმირი ბრავიდა, სურსათის კაპიტანი ბრავიდა, მას ისევ ძველებურ თაყვანისცემით და მოწიწებით ეკიდებოდა. „ძაან, ძაან ბიჭიაო“, გაიძახოდა ძველებურადვე და დამეთანხმებით, რომ თუ კი აფთიაქარ ბეზიუკეს სიტყვებს ჰქონდა გასავალი, გმირ ბრავიდას სიტყვებსაც ექნებოდა. გმირ ბრავიდას ტარტარენის მგზავრობის შესახებ კრინტიც არსად დაუძრავს, მაგრამ როცა ნახა — საქმე ცუდად არის, ტარტარენს ლამის სიმხდალე და სიცრუე დასწამონო, გადასწყვიტა: — წაეალ, მოველაპარაკებო.

ერთ საღამოს უბედური ტარტარენი იჯდა მარტოდ-მარტო თავის ოთახში და მწარ ფიქრებს მისცემოდა. ამ დროს შემოვიდა გმირი ბრავიდა; შავი ხელთათმანე-ბი გაეკეთებინა, ფორმის ტანსაცმელი მთლად შეკრული ჰქონდა: ეტყობოდა სტუმრად კი არა, საქმეზედ გარ-ჯილიყო.

— ტარტარენ, — სთქვა გადაწყვეტით ბრავიდამ: — ტარტარენ. უნდა წახვიდე! და შიგ კარებში გაჩერდა, გა-შეშდა, თითქო თვით განხორციელებული ვალდებულება გამოეცხადაო.

ამ სიტყვებში — „ტარტარენ, უნდა წახვიდე!“ ბევრი რამ იყო ნათქვამი და ტარტარენმაც იგრძნო, სულ ყველა იგრძნო, თითქო გმირ ბრავიდას გულში უზისო.

გაყვითლდა ჩვენი ტარტარენი, ცივი ოფლი დაასხა, წამოდგა და ალერსით გადახედა ლამაზად მორთულ ოთახს. მშვენიერი იყო ეს ოთახი, მყუდრო, თბილი, სა-ამურ სინათლით სავსე. რბილ სავარძლებით მოკაზმული, წიგნებით და ხალებით დამშვენებული, ნაკერ ფარდებით დაჩრდილული! ფანჯრებში ბაობაბის ტოტების შრიალი შემოდიოდა და ყურს უტკბობდა... გადახედა ალერსით, ნაღვლიანი თვალით, მერე გმირ ბრავიდასკენ წავიდა, ხე-ლი ჩამოართვა, მაგრა დასწია და გრგვინვით, თითქო ქუხს და თანაც ცრემლს აფრქვევსო, გადაწყვეტით უთხრა: „წავალ, ბრავიდა!“

წავიდა კიდეც, როგორცა სთქვა! ოღონდ მაშინვე კი არა... დრო უნდოდა. მომზადებულიყო.

და შეუდგა მომზადებას. ბომპარს ორი სპილენძით მოქედილი ზანდუკი შეუკვეთა და ზედ წააწერინა:

ი ა რ ა ლ ი

ტარტარენ ტარასკონელი

ზანდუკის სპილენძით მოჭედვას და ზედ-წარწერას კარგა ხანი მოუნდა. ტასტავენს მშვენივრად დაკაზმული რვეული შეუკვეთა, რომ გზაში დღითი-დღე თავისი თავგადასავალი და შთაბეჭდილებანი ეწერა. ლომზედ ნადირობა ხომ ნადირობაა, მაგრამ კაცნი ვართ, ვინ იცის გზაში რამდენი ახალი ფიქრი გაგვირბენს თავშიო.

მერმე მარსელიდან მთელი საპალნე ბარგი-ბარხანა დაიბარა: პემიკანის კვერები — თათარიხნის გასაკეთებლად და სხვა-და-სხვა ადვილად შესანახი და სატარებელი საჭმელები; ახლად გამოგონილი კარავი, რომელიც შეიძლებოდა ერთს წუთში დაგედგათ და ისევ დაგეშალათ, ზღვის წაღები, ქოლგები, ნაბდები, ლურჯი სათვალეები, რომ თვალის ტკივილი არ შემხვდესო; აფთიაქარმა ბეზიუკემ ერთი პატარა საგზაო აფთიაქი მოუმზადა და რა წამალი გნებავთ, შიგ არ მოაქცია: ქაფური, ჯულაბი, ძმარი, გენაგეჩაკის ზეთი...

საბრალო ტარტარენი! გარწმუნებთ, ეს სამზადისი თავისთვის არ უნდოდა, მაგრამ რას იზამდა? იქნება ამ სიფრთხილით და მზრუნველობით მაინც დავამშვიდო როგორმე გაცოფებული ტარტარენ-სანჩოო, ფიქრობდა; და მართლაც, ტარტარენ-სანჩო მას შემდეგ, რაც წასვლა გადაწყვეტილი იყო, სულ ძალღივით იღრინებოდა და აღარც დღე, აღარც ღამე მოსვენებას აღარ აძლევდა თავის უბედურ კინოტს.

XIII

წასვლა

ბოლოს, ეს დიდი ხნის ნალოდინევი, ნეტარი დღეც გათენდა.

ირაქრაჟა თუ არა-და, მთელი ტარასკონი ფეხზედ დადგა. ავინიონის გზაზედ და ბაობაბის პატარა სახლის გარშემო ქუჩებში ჟღერდა იყო ხალხისა.

ხალხით სავსე იყო ფანჯრები, ბინები, ხეებზედაც კი აცოცებულებდნენ; რონის მენავეები, მუშები, წალის მწუმენ-დავები, ხელოსნები, მოქალაქენი, საზოგადოებანი, — ერთი სიტყვით, მთელი ქალაქი აქ მოგროვილიყო; ახლა ბოკერიდან გამოსულები რამდენი იყვნენ, ახლო-მახლო სოფლებიდან მოსულები! მებოსტნეები თავიანთ სახედრებით გამოსულიყვნენ, მებაღეებს ჯორ-ცხენი სულ ყვავილებით და ზარებით მოერთოთ და ისე ამხედრებულებიყვნენ, აქა-იქ არლიდან მოსულ გოგოებსაც კი დაინახავდით — ისე მორთულნიყვნენ, თითქო დღეობაში მიდიანო, და თავიანთ მეგობარ ყმაწვილ ბიჭებს ცხენს უკან უსხდნენ.

და ეს ამოდენა ხალხი ტარტარენის სახლისკენ მიიწევდა — ჩვენი ტარტარენი თათრებში მიდის ლომების დასახოცადაო.

ტარასკონელების აზრით ალჟირი. აფრიკა, საბერძნეთი, სპარსეთი, ოსმალეთი, მესოპოტამია — ერთ უშველებელ ქვეყანას შეადგენს. რაღაცა ზღაპრულ ქვეყანას, რომელშიც თათრების გარდა სხვას ვერავისა ნახავთ.

ამოდენა ხალხში ისე გახარებული არავინ იყო, როგორც ქუღზედ-მონადირენი. მათმა გმირმა და მოთავემ ძველი დიდება მოიპოვა, გაიმარჯვა და გამარჯვებული

მიდის ლომებზედ სანადიროდ. განა ამაზედ მეტი შეიძლებოდა კიდევ ენატრათ რამე?! ისე ამაყად და ამპარტავენად მიდი-მოდოდნენ და შესცქეროდნენ იქ მოგროვილ ხალხს, თითქო ტარტარენი კი არა, ესენი მიდიან სანადიროდაო.

ბაობაბის სახლის წინ ხელით სატარებელი ურმები იდგა. კარი წამ-და-უწუმ იღებოდა, მუშებს ბარგი გამოჰქონდათ და ურმებს უდებდნენ. რა გნებავთ, რომ აქ არ ყოფილიყო: მაფრაშები, ზანდუკები, ყუთები, ტომრები, პარკები, ბოლჩები...

და როგორც ახალს გამოიტანდნენ რასმე, ხალხში ერთი ყრიამული ატყდებოდა: კარავი! კარავი! აგერ კარავი გამოიტანეს! საჭმელებს ხედავთ, საჭმელებს! წამლები! იარაღი! რამდენი იარაღია! ქუდზედ-მონადირენი იქვე ტრიალებდნენ და მსურველთ ყველაფერს უხსნიდნენ.

ათი საათი იქნებოდა, რომ ვილაცამ მართლა-და მღევურ ძალით გამოარახუნა ბალის კარი... რკინის კარი! ხალხმა იგრიალა:

-- ის არის!... ის არის!

მართლაც, ის იყო!..

და რომ გამოჩნდა. განცვიფრებულმა ხალხმა ერთხმევ შესძახა:

-- თათარი!..

— სათვალეებიც რომ გაუკეთებია!

ტარტარენს გადაეწყვიტა, რაკი ალჟირში მივალ, ის ეჯობინება ტანისამოსიც ალჟირული ჩავიცვაო. განიერი გაბერილი თეთრი შალვარი ჩაეცვა, მოკლე ახალუხი, წელზედ წითელი სარტყელი შემოეკრა. ყელ-ტიტველა იყო, შუბლი გაეპარსა, თავზედ უზარმაზარი ფესი ჩამოეცვა და ზედ მელის კუდივით გრძელი ფოჩი მიება. ამასთან

ორთავ მხრებზედ თოფები გაედო, სარტყელში კარგი ხანჯალი გაეკეთებინა, მუცელზედ — ტყვიით გატენილი პარკი და გვერდზედ — ზორბა რევოლვერი თავის ტყავის ბუდით.

იარალი ზედ მეტი არა ჰქონდა-რა!

მაგრამ უკაცრავად! კინაღამ სათვალეები დამავიწყდა! უშველებელი ლურჯი სათვალეები გაეკეთებია და, უნდა ითქვას. ძალიანაც უხდებოდა: ცოტა არ იყოს, ეს სათვალეები ჰფარავდნენ. თორემ მართლა-და საშინელი შეხედულობა ექნებოდა ჩვენს გმირს.

— ტარტარენს გაუმარჯოს! გაუმარჯოს ჩვენს ტარტარენს!

შეჰბლავლა ხალხმა. დიდებულმა ტარასკონელმა ამის პასუხად გაუღიმა. მაგრამ თავის დაკვრა კი ვერ მოახერხა, რადგან ორი თოფი ეკიდა და თავისუფლად მოძრაობა ვეღარ მოეხერხებინა. ესეც რომ არა ყოფილიყო, ახლა კი კარგად იცოდა — რა არის ხალხის სიყვარული და აღტაცება: ვინ იცის, იქნება თავის გულის-გულში ლანძლავდა და დედა-ბუდიანად იღებდა ტარასკონელებსაც და მათ მიერ მინიჭებულ დიდებასაც! ამ დიდების გადამკიდე უნდა ამდგარიყო, თავი დაენებებინა თავის კოპწია სახლისთვის, რბილ ლოგინისთვის... მაგრამ გულის-გულში ხომ ვერავინ ჩაჰხედავდა.

მშვიდად და ამაყად. ბუმცა ცოტა ფერმიხდილი იყო, გავიდა გზაზედ. თავის ბარგს გადახედა და რაკი დარწმუნდა — სულ ყველა რიგზედ არისო, სახე მოიმხიარულა და რკინის გზის სადგურისკენ გასწია. მიდიოდა და ერთხელაც არ მოუხედაია თავის პატარა სახლისკენ, თითქო სასეირნოდ მიდის და ახლავ დაბრუნდებაო. უკან გმირი ბრავიდა მისდევდა, სურსათის კაპიტანი ბრავიდა, თავ-

მჯდომარე ლადავეზი, მერე მეიარაღე კოსკალდი და ყველა ქუდზედ-მონადირენი. მათ შემდეგ ურმებს მიაგორებდნენ და ბოლოს ხალხი იყო.

რკინის გზის სადგურის უფროსი წინ გამოეგება, — აფრიკაში ნამსახური კაცი იყო 1830 წლ. — რამდენჯერმე ჩამოართვა ხელი ლომებზედ სანადიროდ მიმავალს და შესაფერი ქება უთხრა.

ჯერ ადრე იყო. ტარტარენი თავის ამალით დარბაზში შევიდა და რადგან ხალხს უნდოდა თავის გმირს თან შეჰყოლოდა, უფროსმა ეზოს კარი დააკეტინა.

რამდენიმე ხანი იარა გმირმა დარბაზში და ქუდზედ-მონადირენიც თან დასდევდნენ. თავის მგზავრობაზე ელაპარაკებოდა, ნადირობაზე, და ყველას ჰპირდებოდა — ლომის ტყავებს გამოგიგზავნითო. უბის წიგნი ამოაღებინეს და ვისაც უნდოდა ლომის ტყავი მიეღო, შიგ თავის სახელი უნდა ჩაეწერა.

ისე დამშვიდებული მგონი თვით სოკრატიც არ იყო საწამლავს რომ სვამდა. როგორც იმ ჟამად ტარტარენი. თითო საამური სიტყვა ყველასათვის იპოვა, ყველას უღიმოდა, დაწყნარებული ლაპარაკობდა ნელი ხმით და თან ალერსიანად, თითქო ცდილობს წასვლამდე მხოლოდ სიყვარული და ალერსი-ლა დავთესო. რომ ყველამ სიამოვნებით, სინანულით და გულის-კენესით მომიგონოსო. ქუდზედ-მონადირენი გულ-ამომჯდარნი შეჰყურებდნენ თავის უფროსს, თვალში ცრემლი ერევოდათ და ზოგმა სინანულიც იგრძნო, მაგალითებრ. თავმჯდომარე ლადავეზმა და აფთიაქარმა ბეზიუკემ. რკინის გზის მუშები კუნკულში მიმალულიყვნენ და ჩუმად ტიროდნენ, გარედ კი მუაჯირის იქით შეგროვილი ხალხი ყვიროდა:

-- ტარტარენს გაუმარჯოსო!

ბოლოს, ზარიც დაჰკრეს... ჩასხედით, ბატონებო, ჩასხედით!

— მშვიდობით, ტარტარენ! მშვიდობით!..

— მშვიდობით ბრძანდებოდეთ, წაილულულა გმირმა და გადაეხვია ბრავიდას. ბრავიდას ლოყაზედ ის მთელს თავის საყვარელ ტარასკონს ჰკოცნიდა.

მერე გარედ გავარდა და სწრაფად ავიდა ვაგონში; ვაგონი პარიზელ ქალებით იყო სავსე და ამ უცნაურ ადამიანის შესვლაზედ, ამოდენა თოფების და რევოლვერების დანახვაზედ საწყლებს შიშით გული წაუვიდათ.

XIV

მარსელი — გემი

186... წ. პირველ დეკემბერს მარსელში მშვენიერი, საგანგებო დარი იდგა; მზეს კაშკაში გაჰქონდა, ჰაერში სითბო ტრიალებდა, ქუჩები ხალხით იყო სავსე. და სწორედ ამ მშვენიერ დღეს, ასე, პირველი საათი იქნებოდა, მარსელის ქუჩებში ერთი საშინელი თათარი გაჩნდა. თათარი და მერმე რა თათარი? ხომ ალყირელებით და ოსმალოებით სავსეა მარსელი. მაგრამ ამისთანა ჯერ არავის ენახა.

მგონი საჭირო არ იყოს მოგახსენოთ, რომ ეს მარსელელების შემაშინებელი თათარი ტარტარენი გახლდათ, ტარტარენ-ტარასკონელი. დიად! ტარასკონელმა გმირმა ფეხით გაიარა მთელი ქალაქი, რკინის გზის სადგურიდან ზღვის პირამდე, გადასჭრა მარსელის ბულვარი და თან ქალაქიც დაათვალიერა. მიდიოდა და უკან ხელის-ურმებზედ დადებულ იარაღი და ბარგი მისდევდა, — თავის სა-

გზაო აფთიაქი, საჭმელები, კარავი, პარკები, ყუთები, მათ-
რაშები...

ყურებში ისევ ტარასკონელთ ყვირილი უდგა. — „ტარ-
ტარენს გაუმარჯოსო!“ თბილი მზე გულს უბრწყინებდა.
ზღვის სუნი ყნოსვას უტკობდა და ამგვარად ნეტარებით
აღსავსე გმირი ნელი ნაბიჯით მიდიოდა ზღვის პირისკენ,
რომ იქ „ზუაეზედ“ — ალყირში მიმავალ გემზედ — ალა-
გი დაეჭირა. ორივე მხრებზედ თოფები გაეწყო, თავი ამ-
პარტავნად მალლა აეწია და გაკვირვებით სინჯავდა ამ
განსაცვიფრებელ ქალაქს და ზღვის პირს, რომელსაც პირ-
ველად ჰხედავდა. თითქო საწყალს თვალები აუჭრელდაო,
სულ იმას ეკითხებოდა თავის თავს — ცხადად ვხედავ ამას.
თუ სიზმარში ვარო? თან ელანდებოდა — მე მეფე სინბა-
დი ვარ, ეს კიდევ ზღაპრული ქალაქია და მე დავიპყარო...
სწორედ ისე, როგორც არაბულ ზღაპრებში წაეკითხა —
„ათას და ერთ ღამეში“.

ზღვაში თვალს ვერ გადაუწვდენდით, იმდენი ხომალ-
დი იყო; ზოგი იდგა, ზოგი მიდი-მოდიოდა. ყველა ქვეყ-
ნის დროშას აქ ნახავდით გემებზედ ამართულს, — რუსე-
თის; საბერძნეთის, შვეციის, ტუნისის და ამერიკისას...
ნავეებით სავსე იყო იქაურობა და ბუზივით ირევეოდნენ
ზღვაში. ზედ გამოქანდაკებული წმინდანები მოჩანდა და
ზოგან ზღაპრული ალი, ზოგან უწინდელი ბერძნული
ღმერთები. ყველა ამას ზღვის წყალი სდიოდა, ზღვის წყა-
ლი ასველებდა და აობებდა... ხან-და-ხან გემებ შუა შორი
ზღვა გამოჩნდებოდა, გაშლილი ზღვა, მაგრამ სარკესავით
ანკარა კი არა. რომელსაც ტარტარენს ოცნება უხატავ-
და, — მღვრიე, ჩაყვითლებული, თითქო ზედ ზეთი გადა-
უსხამთო.

ზღვის პირას მთელი მდინარეები დიოდა საპნის ქარხნებიდან გამონადენ კუჭკის და ნარეცხისა, — სქელი, ჩამწვანებული, ჩაშავებული მდინარეები ქონის და სოდისა. და აქვე საბაჟოს მოხელეები, მუშები, მეურმეები ტრიალებდნენ.

სულ ყველაფერი უკვირდა: აქ გასაოცარ ტანისამოს ჰყიდდნენ, იქ მაიმუნებს, იქ ჩიბუხებს, იქ თუთიყუშებს... ისეთი საბელი, ისეთი სახომალდო ტილოები, როგორიც აქ ნახა, თავის დღეში არსად ენახა. ზოგან კიდევ დედაკაცები ზედ მოედანზედ გამოქიმულიყვნენ და რალაც საზიზღარ ლოკოკინებს ჰყიდდნენ!

რამდენი საქონელი ყოფილა ამ დალოცვილ მარსელში! საბრეშუმეული, ლითონები, ძვირფასი თვლები, ხე-ტყით დატვირთული გემები, გადამდნარი ტყვია, მაუდი, შალი, შაქარი, ყავის და სხვადასხვა სახეობის და დასავლეთი აქ შერეულიყო ერთმანეთში.

ქვემოდ იყო პურის მოედანი. ეზიდებოდნენ მუშები, ტომბრებს, უდებდნენ ურმებზედ და მიჰქონდათ, თან ცოცხით ხელში ღარიბი დედაკაცები და ბავშვები მისდევდნენ, იქნება ჩვენც გვერგოს რამეო.

ცოტა ქვემოდ დაზიანებულ ხომალდებს აკეთებდნენ. საშინელი ხმაურობა, მანქანების ტრიალი, ფისის სუნი, ჩაქუჩის ხმა ტრიალებდა ჰაერში.

აგერ ინგლისის გემი დაიძრა, მალტასკენ მიემგზავრება. და განცვიფრებით შეჰყურებს ტარტარენი დაკრიალეზულ გემს. მაზედ მყოფ ზღვაოსნებს, მათ აფიცრების ყვითელ ხელთათმანებს. ზევით რალაც კიჟინა ატყდა. გადახედა გმირთა-გმირმა და თვალები ზედ დარჩა — ფრანგული გემი დაიძრა! რა კოხტად მიდის, რა ლამაზად გამოქიმულა კაპიტანი და რა მედგარი ხმით აძლევს თავის

ხალხს ბრძანებას. ზღვის ნაპირს კი ხალხი მოგროვილა, ხუმრობენ, ლაზლანდარობენ, იგინებიან. მერე რა გემრიელი გინება სცოდნიათ მარსელში!

ამისთანა შეუწყვეტელი მოძრაობა, ამისთანა ხმაურობა ტარტარენს ჯერ არსად ენახა. შოლტის ტყლაშუნი, ხომალდების სტვენა, მუშების სიმღერა, გინება, ნალარა და ზარის რეკა და ამასთან მარსელის ზღვის ქარი, — ერთმანეთში ირეოდა ყველა ეს ხმები და რაღაც ქაჯურ მუსიკად მოესმოდა ჩვენს მონადირეს. ასეთი ტკბილი მუსიკა მას ჯერ არსად გაეგონა. ყურს უგდებდა და ვინ იცის რა არ ელანდებოდა ამ ხმებში: გმირთ-გმირო, ხელი ხმაღს იკარ! ლომები ამოყლიტეო!

თ ა თ რ ე ზ უ ი

I

ზ ლ ვ ა უ ი . ფ ო რ ზ ი ს თ ა ვ ბ ა დ ა ს ა ვ ა ლ ი . ს ა ლ ა მ ო
მ ე ს ა მ ე ლ ლ ი ს ა

ნეტავი მხატვარი ვიყო, ჩემო კეთილო მკითხველო! ნეტავი სახელოვანი და ძლიერი მხატვარი ვიყო, რომ ეს მეორე თავი სურათით დავიწყო და დაგიხატოთ — რამდენი ტანჯვა-წვალება ნახა ტარტარენის ფეს-ფოჩმა იმ სამი დღის განმავლობაში. როდესაც „ზუავი“ საფრანგეთიდან ალჟირისკენ მიდიოდა.

გემი რომ დაიძრა. ტარტარენი გმირულად იყო გამოქიმული ზემო აივანზედ. გმირულ ფესის ფოჩს სულ ჯამკამი გაჰქონდა და გამოჩენილ ტარასკონელის გამოჩენილ თავს სხივსა და ელვარებასა ჰფენდა. ეს პირველი სურათი. მერმე სულ სხვა სურათს დაგიხატავდით: გემმა ზვირთებზედ თამაში მორთო და საწყალმა ფოჩმა კანკალი დაიწყო, თითქო გულმა უგრძნო — ცუდად არის ჩემი საქმე. მე ამ ზღვას მშვიდობით ველარ გადავურჩებიო.

გემი კი მიდიოდა. ხმელეთი აღარსად ჩანდა. ქარმა იმატა. ზვირთები მთებივით იძროდნენ და „ზუავი“ სულ ბუქნასა სცემდა. აბა კარგი სურათი ეს იქნებოდა აი: დაჰქროლა ქარმა, შეშინდა ფოჩი, ღორის ჯაგარივით აეშალა თმები, გული გაუსკდა და დაიწყო თრთოლა: მშვიდო-

ბით, მომივიდა დღე აღსასრულისაო! შემდეგი სურათი კიდევ უკეთესი იქნებოდა: სალამო არის, ასე, ექვსი საათი იქნება, შორს კორსის კიდეები მოჩანს. გადაჰყუდებია უბადრუკი ფოჩი მოაჯირს და ფერ-მიხდილი დაშტერებია გააფთრებულს ზვირთებს. და ესეც უკანასკნელი და საუკეთესო სურათი: პატარა ოთახში, განჯინის უჯრასავით ვიწრო ლოგინში დაგანახვებდით რალაც ქმნილებას, უფორმოს, იმედ-მიხდილს, მწარედ მკვნესარს. სადღაა გმირული ელვარება გმირის ფესის ფოჩისა? სადღაა ის შნო და კობტაობა, ტარასკონელები რომ გააგიჟა? უბრალო მჩვარივით ზედ ყურებამდე ჩამოსჩაჩია ფესი ვილაცა ავადმყოფს, ფერ-მიხდილს. შეკუმშულს, გულის ჭიდილით მისუსტებულს და შიშისაგან გულწასულს...

ეეჰ! ნეტავი კი ენახათ ტარასკონელებს თავიანთი სახელოვანი თანამემამულე ამ ყოფაში-და! ნეტავი ენახათ — როგორ მოკუნტულიყო განჯინის უჯრაში, რალაცა ბნელ და დამაღონებელ სოროში, როგორ აწუხებდა გულის ამრევი სუნი გემისა და სამზარეულოსი! ნეტავ გაეგონათ. რა საცოდავ კვნესის ბანს აძლევდა ხმა-მიხდილი გმირი გემის ყოველ მოძრაობას! რა მწარე კნავილით თხოულობდა წამდაუწყუმ: — ჩაი! ჩაი, ერთი პირი გავისველოო! ნეტავ გაეგონათ. რა ენით, თუმცა მიმტკნარებულები ხმით. ლანძღავდა მრსამსახურეს, — რომ ახლა მაინც ეგრძნოთ, რა საშინელი ცოდვა ჩაიდინეს, რომ საწყალი კაცი სადღაც ალჟირში გაისტუმრეს და სიცოცხლე მოუსწრაფეს. იქნება შეენანათ კიდეც! მე ხომ ისტორიის მეტს არას მოგიტხოვრებთ და ისტორიკოსის პატიოსან სიტყვას ვფიცავ — საბრალო გმირი მართლა-და საცოდავი რამ იყო. ავადმყოფობა უცბად დაეტაკა, ისეთი ძალით დაეტაკა, რომ თათრულ სარტყელის მოშვებაც კი ველარ მოა-

ხერხა, იარაღის მოხსნას ვილა ჩივის. შიგ გულის ფიცარში სცემდა გრძელი ხანჯლის ტარი, რევოლვერმა ხომ კუნთები დაუსისხლიანა. ამას ზედ დაუმატეთ ტარტარენსანჩოს ლანძღვა-გინება, რომელიც ტარასკონიდან მოყოლებული სულ ცოფიანი ძაღლივით იღრინებოდა:

— შე სულელო, შენა! არ გეუბნებოდი, ჰა?! ააჰ! ლომებზედ ნადირობაც მომინდომე? აფრიკის ნახვაც მომინდომე?! ჰე. მოგხვდა! ახია შენზედ!.. როგორ მოგწონს?!. ყეყეჩ!...

მაგრამ ყველაზედ გულსაკლავი ის იყო, რომ ჩვენი სიცოცხლე-მიხრწნილი გმირი მწარედ კვნესოდა და იქვე საზოგადო. ოთახიდან კი იპისთანა მხიარული ხმა ისმოდა სხვა მგზავრებისა, ისეთი გულიანი სიცილი და სიმღერა, რომ შურით გული უწუხდებოდა და უფრო სუსტდებოდა. „ზუავზედ“ საკმარისი საზოგადოება შეკრებილიყო და უნდა გენახათ რა მხიარულად ატარებდა დროს ეს აქნობამდე ერთმანეთისთვის უცნობი ხალხი. აქ იყვნენ შინიდან სამსახურში მიმავალი აფიცრები, თავისუფალი სიყვარულის მიმდევარი ქალები, კომედიანტები, ერთი მეკკიდან მომავალი მდიდარი თათარი და ერთიც შავ-მთიელი — საკვირველი ხუმარა და მხიარული თავადი... ამოდენა ხალხში ერთი არავინ გალახულა ზღვაზე და ყველანი მშვენივრად. მხიარულად ატარებდნენ დროებას!.. ამ საზოგადოების სული თვით „ზუავის“ კაპიტანი ბ-ნი ბარბასსუ გახლდათ. კარგი ბიჭი იყო კაპიტანი, კარგი ცხოვრება უყვარდა, უყვარდა ლხინი და მხიარულება, მარსელში ერთი სახლობა ჰყავდა, ალჟირში მეორე... ისხდნენ და შეექცეოდნენ შამპანურ ღვინოს!

ტარტარენ ტარასკონელს ამათი სიმხიარულე უფრო ჰკლავდა! ავადმყოფობას უორკეცებდა! აჰ, ნეტავი კარ-

გად ყოფილიყო და აჩვენებდა!.. ბოლოს, მესამე დღეს, სალამოზედ, გემზედ იმისთანა გაგიჟებული სირბილი ატყდა, იმისთანა ყიჟინა და ყვირილი, რომ ჩვენი ავადმყოფიც კი გამოფხიზლდა. წინა-ზარს რეკდნენ. ეტყობოდა, რალაც განსაცდელში უნდა ყოფილიყო გემი. რომ ასეთი ალიაქოთი ატეხეს ასე მოულოდნელად.

— მანქანა გასწიეთ!.. უკან დასწიეთ! ყვიროდა ხრინწიანი ხმით კაპიტანი ბარბასუ:

მერმე ჩასძახა: — დააყენეთო!

და გემიც გაჩერდა. ერთი კი შეინძრა და... ხან აქეთ დაიზნიკებოდა, ხან იქით... საშინელი სიჩუმე ჩამოვარდა...

ამ სიჩუმემ გული გაუხეთქა ტარტარენს. — მიშველეთ! გემი დაიღუპაო! შეკბლავლა საწყალმა საზარელი ხმით და, თითქო რალაც სასწაული მოხდაო, ისეთი სიმარდით გადმოხტა თავის უჯრიდან, გეგონებოდათ თავის დღეში ავად არა ყოფილაო. ერთს წამში ზევით გაჩნდა... კიდევ კარგი, რომ ავადმყოფობაში იარალი არ შეიხსნა...

II

არჩა! მემკობრენი!

კი არ იღუპებოდა... გემი ალჟირის ნავთსადგურში შევიდა და გაჩერდა. მშვენიერი იყო ეს ნავთსადგური. ყველაფრით შემკული. მაგრამ ისე მიჩუმებულიყო, გეგონებოდათ — აქ ქალაქი კი არა. უდაბნო არისო. „ზუავის“ გარდა სხვა გემი არსად არ იყო. პირდაპირ, მთის ფერდობზედ ქალაქი ალჟირი მოჩანდა თავის მომცრო თეთრი შენობებით და თანაბრად ჩამოკყვებოდა ზღვის პირამდე. თითქო შენობები ერთმანეთს აწევებიანო. ზემოდან მხია-

რული, მოწმენდილი ცა დასცქეროდა და უფრო ამშვენებდა ისედაც მხიარულ სურათს.

ამ სურათის დანახვაზედ გამოჩენილმა ტარტარენმა, ცოტა არ იყოს, გული მოიბრუნა და ქალაქს სინჯვა დაუწყო. გვერდზედ შავმთიელი თავადი უდგა და უჩვენებდა: აგერა ზემო უბანი, აგერა კაზბაჰი, აგერ ბაბ-აზუნის ქუჩაო. ძაან-ძაან ზრდილი იყო შავ-მთიელი თავადი, ამასთან ალჟირს კიდით კიდემდე იცნობდა და არაბულს ხომ დედაენასავით ლაპარაკობდა. თვით განგებამ მომივლინა ეს იშვიათი ადამიანიო, ფიქრობდა ტარტარენი და გადასწყვიტა — ამას დაუუმეგობრდები, ვინ იცის როგორ გამომადგესო.

ტარტარენი მოაჯირზედ გადაყუდებული შესცქეროდა აფრიკის კიდეს და გულმოდგინედ ყურს უდებდა თავის ახალ ნაცნობს. ერთიც ვნახოთ, ქვემოდან ვილამაც შავი ზორბა ხელები ამოჰყო, მერმე ერთმა ხომ არა! ათმა, ოცმა!... მოაჯირს მოეჭიდნენ, გემზედ აცოცებას ცდილობდნენ. მერე როგორ ჩუმად, ქურდულად მოიპარებოდნენ?! უცბად ერთმა ზანგმა ამოჰყო თავი, და ვიდრე ტარტარენი ხმას ამოიღებდა, გემი ზანგებით აივსო. მერმე რა საზიზლარები იყვნენ?! შავ-ყვითელნი, თითქმის ტიტველნი, საშინელნი, გულის ამრევენი! მიდი-მოდოდნენ, ირევოდნენ, იქაურობას იკლებდნენ!

მაშინვე იცნო ტარტარენმა. ისინი იყვნენ, ისინი! მხდალი, ლაჩარი მტრები, რომელთაც ტარტარენი დღე და ღამ სულ იმას უძახდა — მოდით რაღა, თქვე!... რომელთაც ტარასკონის ქუჩებში დაეძებდა და საომრად იწვევდა! ახლა გაბედეს? ახლა? ძლივს!

მოულოდნელად თავს დაესხნენ! ჯერ შეკრთა, ალაგიდან ველარ დაიძრა. მაგრამ რაკი დაინახა, რომ ის მყრა-

ლები მის ბარგს მივარდნოდნენ, თოკებს ხსნიდნენ და მიარბენინებდნენ; რაკი ნახა, ახლა კი გემს იკლებენო, გამოფხიზლდა ჩვენი გმირი, ლომზედ სანადიროდ მომზადებული, ხანჯალი იძრო და — არიქა! მეკობრენიო! — შეჰყვირა თავის თანამოგზაურებს. დასძახა და პირველად თვით დაერია მეკობრეთა.

— რა იყო? რა მოგეჩვენათ? მივარდა შეშინებული კაპიტანი ბარბასსუ.

— სადა ხართ, კაპიტანო?! აბა ჩქარა! გაამაგრეთ თქვენი ხალხი!

— აი დალახვრა !.. რავექნა, სიზმარში ხომ არა ხართ?

— ვერა ხედავთ?...

— რას უნდა ვხედავდე?

— ვერა ხედავთ?.. აგერა!.. მეკობრენი!

სახტად დარჩა კაპიტანი ბარბასსუ და განცვიფრებული შესცქეროდა ტარტარენ ტარასკონელს. სწორედ ამ დროს გამოატარა ერთმა ზანგმა ჩვენი გმირის წამლებით სავსე ზანდუკი — აფთიაქარ ბეზიუკეს საჩუქარი; წამოეკიდა და მიარბენინებდა!

— დამაცა! დამაცა, შე მყრალო, შენა! შეჰბლავლა ტარტარენმა, იძრო ხმალი და მეკობრეს გამოეკიდა.

კიდევ კარგი, რომ ბარბასსუ წამოეწია, სარტყელში სტაცა ხელი და შეაყენა.

— ვაი! ამას ლენცოფა ხომ არ უჭამია! სადა ხედავთ მეკობრეთ?! რამდენი ხანია მეკობრენი აქ აღარსად არიან! რის მეკობრენი, ხომ არ გაგიყებულხართ?! მუშები არიან და ბარგს ეზიდებიან.

— მუშებიო?!..

— მუშები, მაშ რა? ბარგს ეზიდებიან. ჩააგეთ ეგ ხმალი. მომეცით თქვენი ბილეთი და ამ ზანგს გაჰყევით. კარ-

გი, პატიოსანი ბიჭია, თქვენ ბარგს ხმელეთზედ გაიტანს და, თუ გნებავთ. სასტუმრომდეც გაიხლებათ.

ცოტა არ იყოს. შერცხვა ტარტარენს, ბილეთი მისცა და თან გაჰყვა თავის სამგზავრო აფთიაქის მომტაცებელს. გემიდან ჩაშვებული კიბე ჩაიარა და ნავში ჩაბრძანდა. ნავი სულ ბუქნასა სცემდა; სავსე იყო ტარტარენის ბარგით. ზანდუკები, ყუთები, მაფრაშები, ტომრები. ბოლჩები — სულ აქ იყო. ისე გაეტენათ, რომ ამოღწენა ბარგის პატრონიც ძლივსლა ჩაჯდა, არამც თუ კიდევ სხვა მგზავრისთვის ელოდნათ. ზანგი ზედ ბარგზედ აცოცდა და მამიმუნივით ჩასკუპდა: მეორე ზანგმა ნიჩაბს წაატანა ხელი. ორივე სიცილით შესცქეროდნენ ტარტარენს და ბროლივით კრიალა კბილებს უჩვენებდნენ.

ტარტარენი კი ფეხზედ იდგა. ბრაზ-მორეული შესცქეროდა ამ წუწკებს, ქვემო ტუჩი დაეშვა და ისეთი თვალით იყურებოდა, ტარასკონელებს რომ დაენახათ. სულ ჭირის ოფლს დაასხამდათ. თან ხანჯალს აცოდილებდა: ხან ამოსწევდა ქარქაშიდან, ხან ისევ ჩააგებდა. არა, მართალია. კაპიტანმა სთქვა — მუშები არიანო. მაგრამ ვინ იცის?... ერთიკ ვნახოთ... ამათ კაცი ენდობა, ამ ჯოჯოხეთის მაშხალებს. ამათა?.. მუშები განა ტარასკონში არ უნახავს. რა? ადამიანს მაინცა გვანდნენ ეს წუწკები?!

ხუთი წუთის შემდეგ ნავი ხმელეთს მიადგა და ტარტარენმა იმ ქვეყანას შეახო ფეხი. სადაც ამ სამასი წლის წინად ერთი ისპანიიდან წამოყვანილი ტყვე — მიშელ სერვანტესი — თავის უკვდავ რომანს — დონ-კიხოტს — სწერდა.

III

სერვანტესისადმი. დაბინავება. სად არიან
თათრები? ვაი. უენ ჩემო თავო! არსად.

ო, მიშელ სერვანტეს საავედრა! თუ მართალს ამბობენ, რომ სადაც კი სახელოვანს და დიდებულს უცხოვრია ვისმე, იქ მის სიკვდილის შემდეგაც ჰაერში ტრიალებს მისი დიდების და ძლიერების სული და უკუნითი უკუნისამდე რჩებაო, უენს ნაშთსაც დიდად უნდა გახარებოდა აფრიკაში მოსვლა ტარტარენ ტარასკონელისა, სამხრეთ საფრანგეთის სამაგალითო წარმომადგენლის მოსვლა, რომელმაც საკვირველად შეაერთა ორი უენ მიერ დახატული გმირი: დონ კიხოტი და სანჩო-პანჩო!..

იმ დღეს კარგად ცხელოდა. ზღვის პირას სიციხისაგან გახურებულ ბულვარზედ ჩანდა ოთხი-ხუთი მოხელე საბაჟოსი, რამდენიმე არაბი — იქვე ქვებზედ მოეკეცნათ დგძელ ჩიბუხს ეწეოდნენ — და მალტელი ზღვაოსნები: ესენი ბადეს ისროდნენ და ათასობით იჭერდნენ პატარა-პატარა სარდინებს.

მაგრამ ტარტარენის გამოჩენა და ამ მყუდროების შერყევა ერთი იყო. მიძინებულმა ზღვის პირმა გამოიღვიძა და ფერი იცვალა; საიდანღაც გაჩნდნენ ველურები, უფრო საშინელი და საზიზღარი, ვიდრე გემზედ ნახული ზანგები იყვნენ, და ერთი ყიჟინით, თითქო იერიშით ძოდიანო, წამოვიდნენ ტარტარენისკენ. ზოგი არაბი იყო, ზოგი ზანგი. არაბნი სრულიად ტიტველნი იყვნენ და მთელს მათ ტანსაცმელს და სამკაულს მარტო დაფხრეწილი საბანი შეადგენდა; ზანგები უფრო მეტნი იყვნენ. არეულად მორბოდნენ დიდები და ბავშვები დაგლეჯილები. დაფლეთილები; ზოგს სადღაც სასტუმროს ფორმად მიღებული ქუდი ეშო-

ვა და იმით შეემკო თავი, ზოგს მზარეულის თეთრი ქუდი ამშვენებდა, და ზოგს მზარეულისავე წინ-საფარი. ერთი ყვირილით და ჟივილ-ხივილით მისცვივდნენ ჩვენს ტარტარენს, გარს შემოეხვივნენ, ზოგმა ფეხში სტაცა ხელი, ზოგმა ხელში, ზოგმა იარაღში, კალთებში! ზოგი აქეთ ეწეოდა, ზოგი იქით! კინალამ შუაზედ გაგლიჯეს! სხვები კიდევ იმის ბარგს მივარდნენ, აიკლეს, დაიტაცეს, თითქო პატრონი არსად იყოსო! ზოგი სამგზავრო აფთიაქს მიათრევდა, ზოგი მაფრამას, ზოგი იარაღის ყუთს, ზოგი რას და ზოგი რას. თან რალაცა ქაჯური ენით ლაპარაკობდნენ, ერთმანეთს ეჩხუბებოდნენ, ბარგს ხელიდან სტაცებდნენ და საბრალო მონადირეს, ლომებზედ მონადირეს, შიგ ყუოში რალაც სასტუმროების დასახიჩრებულ სახელებს ჩასძახოდნენ.

გაშტერებულს ტარტარენს ჭირის ოფლი სდიოდა. რას იზამდა საწყალი? ხან ერთს გამოეკიდებოდა, ხან მეორეს, იგინებოდა, ილანძლებოდა. ხან ფრანგულად შეუკურთხებდა, ხან პროვანსულად! ასე გასინჯეთ განსაცდელში ლათინურიც კი მოიგონა და შეჰყვირა: *rosa! bonus, bona. bonum!* ამის მეტი კი აღარა ახსოვდა-რა!

სულ ტყუილი იყო: ყურსაც არ იბერტყავდნენ!

საქმე ცუდად იქნებოდა, რომ განგებას არ მოეხედნა გმირთა-გმირისთვის და მის დასახსნელად ერთი პატარა კაცი არ მოვევლინა. პატარა კაცი იყო, ვიღაც იყო, ყვითელი საყელოთი დაემშვენებინა ტანისამოსი, ხელში ერთი კარგი, მსხვილი ჯოხი ეჭირა. მოულოდნელად ჩაერია ბრძოლაში, ერთი შეუტია, მიიქნ-მოიქნია ჯოხი, თითქო ჰომერის ღმერთი იყოსო, და მტვერივით გაჰფანტა იმოდენა მებრძოლენი. ეს გახლდათ აღჟირელი პოლიციის მოხელე. მერმე დიდის ზრდილობით მიმართა ტარტარენს.

ურჩია „ევროპის სასტუმროში“ ჩამოხტითო და ამასთან რამდენსამე ზანგს, სწორედ იმათ, რომლებიც წელან ასე სასტიკად ებრძოდნენ ჩვენ გმირს, უბრძანა—ბარგი სასტუმროში მიუტანეთო.

სულ რამდენიმე ნაბიჯი გადასდგა ტარტარენმა და განცვიფრებულმა აღარ იცოდა, სად იყო, მართალს ხედავდა რასმე, თუ სიზმარში იყო? დააჭყიტა თვალები და ხან აქეთ გადახედავდა, ხან იქით. ქ. ალჟირი მას წინადვე ჰქონდა წარმოდგენილი, ოღონდ ქალაქად კი არა, ისე რალა, ერთი ზღაპრული, აზიური, ველური უნდა ყოფილიყო რამე; ცოტა რამ სტამბოლისა სცხებოდა და ცოტა კიდევ ზანზიბარისა... აქ კი... რა ვქნა, ეს ხომ ჩვენი ტარასკონიაო, ფიქრობდა ტარტარენი. იგივე ყავახანები, იგივე რესტორანები. ოთხ-სართულიანი სახლები, ლამაზი ბულვარი. ზედ კოპწია მოედანი, აქვე მემუსიკენი... ნამდვილი ტარასკონიაო, ფიქრობდა ლომებზედ მონადირე. არა, პოლკასაც რომ ტარასკონულს უკრავენ, ოფენბახისას... იგივე მომცრო მაგიდები, აი დალაზვრა!.. მოქალაქენი ლულს შეეჭკევიან; აგერა იმგვარი ქალებიც, რომ ერთს შემოგხედავენ და გაგრძობინებენ — მოდი, ჩვენ თავისუფალ სიყვარულს ვქადაგობთ სიტყვით და საქმითაო! მერმე ჯარის-კაცნი. კიდევ ჯარის-კაცნი და, სადაც კი თვალი მისწვდება, ისევ ჯარის-კაცნი...

თათარი კი არსად იყო!

ტარტარენის გარდა თათარი არსად ჩანდა! ცოტა არ იყოს, კიდევ შერცხვა: ვაი, ეს რა მომივიდა! ეს მოედანი როგორ გადავიარო, ქვეყანა მე მიყურებსო!

მართლა-და, ქვეყანა იმას უყურებდა! ქალები შედგნენ, ჯარის კაცნი წამოდგნენ, ლულს ყურადღებასაც აღარავინ აქცევდა; თვით მემუსიკეთაც კი ისე უცბად შეს-

წყვიტეს ოფენბახის პოლკა, რომ საწყალს ცალი ფეხი ჰაერში შერჩა.

ორივე მხრებზედ თოფები ედო, სარტყელზედ უშველებელი რევოლვერი ეკიდა და წინ გრძელი ხანჯალი ყველანი იმას სინჯავდნენ—ეს რა მოგვევლინაო? ძალიან გაუძლო გმირთა გმირმა ამოდენა ხალხს! თავ-მაღალი, შეურყეველი. გულმაგარი, ამაყად მიდიოდა, თითქო რობინზონ კრუზო არისო, და ისე გაიარა ურიცხვ მაყურებელთა შორის, რომ წარბი არ შეუხრია. ძალიან გაუძლო! მაგრამ შევიდა თუ არა სასტუმროში, ძალ-ღონემ უმტყუნა, და დაქანცული. მოშვებული ძლივს-ლა სუნთქავდა. ტარასკონიდან წამოსვლა, მარსელის ნავთ-სადგური, ზღვა, შავ-მთიელი თავადი, მეკობრენი ისე ირევოდნენ მის თავში, ისე არეულად მიდი-მოდოდნენ, რომ თავ-ბრუ ესხმოდა საწყალს. როგორც იყო, მიაღწია თავის ოთახამდე, იარალი მოიხსნა. ტანთ გაიხადა... მასპინძელმა ჰკითხა კიდევ: თუ ინებებთ, ექიმს მოვიხმობთო... მაგრამ დაქანცულმა ტარტარენმა ერთი კი მისდო ბალიშზედ თავი და პასუხად ისეთი მედგარი ხვრინვა ამოუშვა, ისეთი გემრიელი და ტკბილი ხვრინვა, რომ მასპინძელმა გადასწყვიტა — აქ ექიმის მეცნიერება საჭირო არ არისო, და ყველანი ჩუმად. ფეხ-აკრებით გავიდნენ ოთახიდან.

IV

ლომის სუნი მომდის!..

ღაჰკრა ქალაქის საათმა სამი და ტარტარენმაც თვალები ჭყიტა. ძან ძილი კი გამოაცხო. უნდა ითქვას! მთელი დღე ეძინა, მთელი ღამე, მთელი დღი და კარგა ხანი

ერთი უშველებელი აქლემი. კისერი გაეგრძელებინა. ფეხები სირაქლემას უგავდა... ტარტარენს ასე ლამაზი ჯერ არა ენახა-რა.

— ბიჭო! აქლემი!? მაშ არც ლომი იქნება შორსაო! — თქვა ტარტარენმა და. მართლაც, არ გაუვლია სულ ხუთ წამს, რომ წინ რამდენიმე მონადირე შეხვდა... ლომზედ მონადირენი... მხარზედ თოფები გაეწყოთ. ნადირის ჩასალაგებლად ნაქსოვი აბგები ეკიდათ...

— ფუ შეგარცხვინათ! ფუ შეგარცხვინათ: თქვე მხდალემო, თქვენა! ფიქრობდა ტარტარენი: — არა, ლომზედ მიდიხართ და მაგდენნი მიდიხართ! მერმე ძაღლებით! როგორ წარმოიდგენდა, რომ ალჟირში თუ არ ლომზედ, სხვა ნადირზედ სანადიროდ წავიდოდა ვინმე! მერმე, რომ დაუახლოვდა მონადირეებს, იფიქრა: ეს უთუოდ ვაჭრები იქნებიანო, შეიცოდა კიდევ — რა არის უვიცობაო! ლომზედ მიდიან და თან მეძებრები მიჰყავთ! სანადირო პარკში ხომ წყვილ კურდღელსაც ვერ ჩასტევენ, არამც თუ ლომსაო!.. შეეცოდა ეს უვიცი მონადირეები და ჰკითხა:

— რას მოგახსენებდით... როგორ მოინადირეთ?

— არა უშავდა-რა. — მიუგო ერთმა და გაშტერებული დააცქირდა ტარასკონელ მონადირის უცნაურ იარაღს.

— მოჰკალით? ჰკითხა ტარტარენმა.

— დაეხოცეთ, დიად! აბგასა ხედვით, როგორ გაბერილია! და. მართლაც, ალჟირელ მონადირეს აბგა გატენილი ჰქონდა კურდღლით და ქედნებით.

— ვიჟო!.. აბგაში?.. განა აბგაში ჩაიდებთ ხოლმე?

— მაშ რა ვუყოთ? მიუგო გაკვირვებულმა მონადირემ.

— მაშ სულ... სულ პატარა ყოფილა, სულ პატარა?..

— პატარებიც არის და დიდრონიც. — შეუტია მონადირემ და შინ მიგვიანდებო, გაჩქარებით გამოუდგა თავის ამხანაგებს.

გმირთ-გმირი ტარტარენი კი გაქვავებულივით დარჩა შუა გზაში. — ვეჟო!.. — სთქვა მერმე ცოტა ხნის ფიქრის შემდეგ: — ეჰჰ. მასხარა იყო, ვილაც იყოვო! ცარიელი აბგა ეკიდა და ლომი კი არა. მგონი მწყერიც არსად მოეკლასო. ამით დაიმშვიდა გული და ისევ გზას გაუდგა.

სახლები აქა-იქ-ლა ჩანდა. მგზავრიც იშვიათად ხვდებოდა. ბინდებოდა. ერთი საათი კიდევ იარა და, რაკი თვალი ველარას არჩევდა, შეჩერდა. უმთვარო ღამე იყო. სიჩუმეს არა არღვევდა-რა. ცოტა არ იყოს, ჩაფიქრდა. — არა, ლომი დილიყანი ხომ არ არის, შარა გზაზედ იაროსო, — სთქვა ტარტარენ ტარასკონელმა და ხნულებში გადავიდა. ხან ორმოში ჩაიჩხებოდა, ხან რუში ჩაჰკრავდა ფეხსა. ხან ბუჩქს წააწყდებოდა. რა უშავსო! და დაულალავად წინ მიდიოდა. მერმე უცბად — შესდექო! — უბრძანა თავის თავს და შესდგა. ლომის სუნი მომდისო, სთქვა უშიშარმა და ჰაერს სუნვა დაუწყო.

V

ჩავსაფრდეთ!

საშინელ, ტრიალ მინდორში იყო ჩვენი ტარტარენი. გარშემო რაღაც უცნაური მცენარეები ამართულიყვნენ, ზღაპრული მცენარეები, და ისე უცქეროდნენ გულმაგარ მონადირეს. თითქო მხეცები შეყრილან და კბილებს უკრაქუნებნო. ვარსკვლავები სუსტად ჰფენდნენ სინათლეს და ეს სისხლით გაუმადლარი მცენარეები უშველებელ

ჩრდილს ისვრიდნენ აქეთ-იქით — სწორედ გველეშაპები გეგონებოდათ.

მარცხნივ უზარმაზარი მთა მოჩანდა, იქნება მთა-ატლასი იყო, ვინ იცის? მარჯვნიდან ზღვის შხუილი მოისმოდა. ამისთანა ალაგს ჩასასაფრებლად სხვას ვერსად იპოვიდა.

ერთი თოფი წინ დაიდო, მეორე ხელში დაიჭირა, ცალმუხლზედ ჩაიჩოქა და ლოდინი დაიწყო. ელოდა ერთი საათი... ორი საათი... ჩუჩუნიც არსაიდან მოჰსმენია... და ძოგონდა! წიგნებში წაეკითხა, ლომზედ მონადირემ თან თიკანი უნდა წაიყვანოს, ბუჩქზედ მიაბას, ფეხზედ ბაწარი წააბას და თითონ შორი-ახლოს ჩასაფრდეს; უნდა გამოსწიოს ბაწარი, თიკანი ბლავილს მორთავს და ამ ბლავილზედ ლომიც დაიძვრისო...

უბედურება მეტი გნებავთ, თიკანი არა ჰყავდა! მაგრამ აქაც არ შეკრთა გმირთ-გმირი, ხმა დაიწვრილა და სამგლე თიკანივით გულსაკლავი ბლავილი მორთო: ბე! ბე! ბე! ჯერ ოდნავ დაიბლავლა. რადგან გულის სიღრმეში რაღაც იჭვი უტრიალებდა — ერთიც ვნახოთ მართლა გაიგონოს და აქ მომივარდესო. მერმე, რომ დარწმუნდა, არსად არის, არ ეყურებაო, უფრო გაბედვით შესძახა: ბე! ბე! ლომმა არც ახლა გაიგონა. ბოლოს, მოთმინება დაეკარგა, ბრაზი მოერია და თავისებურად. რაც კი ძალი და ღონე ჰქონდა დაიღრიალა: ბე! ბე! ბე! ოღონდ ცუდი ის იყო, რომ ეს ბლავილი უფრო ხმა-მაღალაანთ დიდყურას ყროყინსა ჰგავდა, ვიდრე თიკნის კიკინს.

უცბად იქვე, სულ რამდენიმე ნაბიჯზედ, რაღაც გაჩნდა. შავი, მთის ტოლი! ტარტარენი გაჩუმდა... სული ვაინაბა... ის კი ხან მიწას დასუნავდა, ხან ხტოდა, გორავდა.

ხან იქით გაჰკრავდა, ხან აქეთ... ხან კიდევ გაჩერდებოდა...
 თითქო რაღასაც ეძებსო...

— იქვი არ უნდა, ლომია, ლომი! აგერ იმის ოთხი ფეხი, იმის ძლიერი ფაფარი, ორი თვალი, როგორ კრიალებენ ამ სიბნელეში! აბა, ერთი ნიშანში ამოვიღოთ! ფრთხილად! ბუჰ!... ბუჰ!.. მორჩა! მერმე ერთი ნახტომით უკან დაიწია და ხანჯალი იძრო...

ტარტარენის თოფის ხმაზედ რაღაც უცნაური გულ-დამწყვეტი ხმა მოისმა.

— მოხვდა! შეჰყვირა გმირთ-გმირმა და გულ-მაგრად ელოდა — დაჭრილი ლომი მომეარდებაო. მაგრამ, ეტყობოდა. ნადირს ეს ტყვიაც მეტი მოსვლოდა, რომ საშინელი ხმით ღრიალებდა და 'ამ-ფეხა, რაც კი შეეძლო, გარბოდა. ტარტარენი არც კი შეინძრა, იცოდა, რომ ახლავე ძუ ლომი გაჩნდებოდა... წიგნებში ასე ეწერა და!

საუბედუროდ ძუ ლომი არ მოდიოდა. ორი-სამი საათი მეტი ელოდა, ან ახლა მოვარდება, ან ახლაო, მაგრამ სულ ამოდ. ამოდენა ლოდინით დაიღალა, სხვა არა იყოს-რა. ახლა დედამიწაც ნესტიანი შეხვდა, ღამე ცივი და ზღვიდან ისეთი ქარი ჰბერავდა, რომ ძვალსა და რბილში უვლიდა.

— მოდი ერთი მივიძინებ სულ ცოტა ხანსაო, — სთქვა უშიშარმა ტარასკონელმა და არ შემეცივდესო, ფერდის ქარი არ ამივარდესო. კარავის გაშლა მოინდომა. მაგრამ უბედურება მეტი გნებავთ? ეს კარავი ისეთი საკვირველი ნაკეთები იყო, რომ საწყალმა ტარტარენმა ბევრის წვალეზის შემდეგ იმედი გადაიწყვიტა — მე ამ კარავს ჩემს დღეში ვერ გავშლიო.

ხან ერთი მხარე სწია, ხან მეორე. სულ ოფლი სდიოდა, მაგრამ ვერა, მაინც ვერ გახსნა!.. ზოგმა ქოლგამ იცის,

შხაპუნა წვიმა რომ მოგასწრებთ სადმე, სწორედ იქ მოგეშლებათ. სწორედ ასეთ ხაფანგში გააბა კარავმა ჩვენი მონადირე. დაღალულმა ტარტარენმა გაბრაზებით გადასტყორცნა მსწრაფლ გასაშლელი და მსწრაფლვე ასაკრეფი კარავი... მერმე მივიდა, ზედ დაწვა, და თან კარგად, სულ ტარასკონულად ილანძლებოდა.

— „ტა, ტა, რა, ტა, ტარატა!...“

— რა იყო?! წამოხტა ტარტარენი. ის-იყო ჩაეძინა და უცბად ეს ხმა კი მოესმა.

ქ. ალჟირში. მუსტაფას ყაზარმაში საყვირს უკრავდნენ, გათენდაო. ლომზედ მონადირე განცვიფრდა, თვალეზი მოისრისა — სიზმარში ხომ არა ვარო? აკი ქვიშიან უდაბნოში ვიყავიო!.. იცით სად იყო? ერთ პატარა ბოსტანში გახლდათ, კომბოსტოში ჩაწოლილიყო. ერთ მხარეს თალგამი უმშვენებდა და მეორეს აყვავებული სტაფილო. იმის სახარას, ეტყობა, კომბოსტო სცოდნია. აქვე ბოსტნის იქით მშვენიერი, ბაღებით დამშვენებული სასახლეები მოჩანდა, თეთრი კოპწია სასახლეები... გეგონებოდათ, მარსელის ახლო-მახლო ვარ სადმეო.

ამ წყნარმა არე-მარემ თავის სახლებით და ბაღებით ძან გააკვირვა საწყალი ტარტარენი და თან ძალიანაც გააბრაზა.

— სულ გიყები ყოფილან ეს სულელებიო. — ფიქრობდა გაჯავრებული: — არა, თუ გიყები არ იყენენ, თუ დასამბელი გიყები არ იყენენ, ლომებთან ასე ახლო კომბოსტოს დასთესავდნენო! და აქ რომ ლომი იშვიათი არ უნდა იყვეს... სიზმარში ხომ არ ვიყავ — ეეი!.. აი. ესეც კვალი!

კვალი იქნებოდა, მაშ რა! სისხლის კვალი ჩანდა, წუხელ რომ ნადირი დასჭრა და გააქცია, იმისი კვალი. დაი-

კუზა ტარტარენი — კვალი არ დავკარგოვ, სისხლის წვე-
თებს დააშტერდა, თვალები დააჭყიტა, ერთ ხელში თოფი
დაიჭირა, მეორეში ჩახმახ-მოზიდული რევოლვერი და
კვალს გაჰყვა. კომბოსტოდან კომბოსტოზედ გადავიდა,
სტაფილოდან თალგამზედ, იბობლა, იბობლა და ქერის ყა-
ნას კი მიადგა. იქ გათელილი ჯეჯილი ნახა, ტბასავით დამ-
დვარი სისხლი და ამ სისხლის მორევში გვერდზედ წამო-
წოლილი. ტყვიით თავ-გახვრეტილი ერთი... რა? აბა გა-
მოიცანით!

— დიდი გამოცნობა კი უნდა! ლომიო! ბრძანებთ.

ლომი კი არა! ვირი! ერთი სულ პატარა. სწორედ აღ-
ქირული პატარა ვირი.

VI

ქუ ლომის მოსვლა. საშინელი ბრძოლა. ძმა-
ბიჭების სამოთხე

თავის უბადრუკი მსხვერპლი რომ დაინახა, ტარტა-
რენს ჯერ რალაც ზიზღით აევსო გული. მართლაც-და,
სად ლომი და სად ვირი! მაგრამ ზიზღმა მაშინვე სხვა
გრძნობას დაუთმო ალაგი: შეეცოდა საწყალი ვირი, მერე
ისეთი ლამაზი ვირი იყო, ისეთი მშვიდი, წყნარი შეხედუ-
ლობა ჰქონდა! ჯერ ისევ ფეთქავდა — ისევ თბილი იყო.
ჩაიჩოქა ტარტარენმა, გასინჯა სულთ-მობრძავი და, რაც
კი იცოდა რამე, ყველა საშუალება იხმარა, იქნება ვუშ-
ველო როგორმეო. გამოჩენილი გმირთ-გმირი. სახელოვა-
ნი ტარტარენ ტარასკონელი და მომაკედავ ვირს უვლი-
დეს! ამაზედ უკეთესს და გულის ამჩქროლებელს სურათს
განა ნახავთ რასმე?!

თითქო შებრალება იგრძნო. მომაკვდავმა თვალები გაახილა; ორჯელ-სამჯერ შეანძრია თავისი დიდი ყურები — მადლობელი გახლავარო, მერმე ერთხელ შეაჟრჟოლა და ფეხები ფშკა.

— ყურშა! ყურშა! მოესმა ამ დროს სევდიანი, ცრემლიანი ხმა. იმავე დროს იქვე ბუჩქებში ტოტებმა შრიალი მორთეს. ტარტარენმა ძლივს მოასწრო ფეხზედ წამომდგარიყო და გამზადებულიყო... ძუ ლომი მოდიოდა!

საშინელი ყვირლით და ბრაზ-მორეული მოდიოდა მტერი, სულ ცოფი სდიოდა... ეს გახლდათ ერთი ბებერი წითელი ქოლგით შეიარაღებული, აღზასიდან ვადმოსახლებული დედაკაცი. მოდიოდა და სულ — ყურშა! ყურშაო! გაიძახოდა.

ეგჰ, ის ემჯობინებოდა ტარტარენისთვის, რომ მართლა გაათრებულ ძუ ლომს შეხვედროდა და ამ ბებრუცუნას კი არ ჩავარდნოდა ბრჭყალებში. მაგრამ ბედის-წერას რას უზამთ?.. ბარემ ცდილობდა. აეხსნა როგორმე — საქმე უცაბედად მოხდა, მე ხომ არ მინდოდა, შენი ვირი მე ლომი მეგონაო... ბებერი უფრო გაბრაზდა: რაო, ჩემი ყურშა შენ ლომად გეჩვენაო? კიდეც დამცინი, შე... მივარდა საწყალ ტარტარენს და ერთი თუ ორი! ერთი თუ ორი! ქოლგით! შიგ თავში! შერცხვენილი გმირთ-გმირი მტრას იარაღს თავის თოფით იგერებდა, მაგრამ მძლავრი მტერი შეხვდა და თოფი ფარობას ვერ უწევდა. ოფლი სდიოდა საწყალს, ძლივსლა ქშინავდა. ხან აქეთ გაუხტებოდა, ხან იქით და უყვიროდა:

— მოითმინეთ, ქალბატონო!.. ქალბატონო, მომისმინეთ!...

ქალბატონი. ეტყობა, ყრუ უნდა ყოფილიყო, რომ ისე გამეტებით სცემდა შიგ თავ-პირში.

შეურაცხყოფილის გმირის საბედნიეროდ ბრძოლის ველზედ ერთი პირიც მოემატა — გააფთრებულ ღედაკაცის ქმარი. თითონაც ალზასელი იყო, აქვე დუქანი ჰქონდა და ანგარიშში ძალიან გავარჯიშებული კაცი იყო. დაინახა თუ არა თავის ყურშას მკვლეელი, მაშინვე მიხვდა — რა კაცთან ჰქონდა საქმე, მიხვდა — ოღონდ კი მოვურიგდეთ და მადლობასაც გვეტყვისო, თავის მეუღლეს მივარდა, იარაღი წაართვა და იქვე მორიგდნენ.

რვა თუმანი ამოყაჭა ტარტარენმა; ვირი კი ერთ თუმნადაც არა ღირდა. სადაც ვნებავთ იკითხეთ, ალჟირში ერთ თუმნად ვირს ყველგან იყიდით. მერმე საწყალი ყურშა ერთ ლელვის ძირში დაფლეს და ალზასელმა — ჯიბეში ბრჭყვიალა ოქროები ეწყო, გულში სიხარული, მეტი რა უნდოდა? — ჩვენი გმირი თავისას მიიპატიჟა: წამობრძანდით ბატონო. ჩემ ჰერ ქვეშ პური გატეხეთ. დუქანიც აქვე ახლო გახლავთ, სულ რამდენიმე ნაბიჯია აქედანაო.

— კვირა დღე ისე როგორ გაივლის, რომ ალჟირელი მონადირენი არ მეწვიენენო, — ამბობდა ალზასელი, — ახლო-მახლოში ნადირი ბევრი გახლავთ და მეტადრე კურდღელიო.

— ლომები? ჰკითხა ტარტარენმა.

ალზასელმა თვალები დასჭყიტა: — ლომებიო?

— დიად... ლომები... აქეთ ლომები კი არ იცის? ჰკითხა საბრალო ტარასკონელმა და თან ცოტა არ იყოს ეჭვი შეეპარა — გიჟი კი არ ვეგონოო.

მედუქნეს სიცილი წასკდა.

— ლომები?.. რად გვინდა ლომები?..

— მაშ ლომები აღარსად არიან?

— რა ვიცი, მე კი ჩემ დღეში არსად მინახავს-და! ეს ოცი წელიწადი აქა ვარ... თუმცა... ჰო, რაღაც გამიგონია... თუ არ ვიცი გაზეთებში... ეგ, ბატონო, შორს არის, ძალიან შორს. აიქ აი... ქვევით.

ამ დროს დუქანთანაც მივიდნენ. ქალაქის განაპირა უბნის დუქანი იყო; შესავალ კარებზედ დამკვნარი ტოტი ეკიდა ზედ შემხმარი ფოთლებით, კარებზედ და კედლებზედ ბილიარდის ჯოხები ეხატა; იქვე ერთ ფიცარზედ ზედწარწერა იყო:

„ძ მ ა- ბ ი ჭ ე ბ ი ს ს ა მ ო თ ხ ე“.

„ძმა-ბიჭები“ ტარტარენმა „ძაან-ბიჭებად“ წაიკითხა და გულმა კენესა დაუწყო; ძაან-ბიჭებო! მოაგონდა კანტანი ბრავიდა, ტარასკონი, თავისი კოპწია სახლი...

ო, ბრავიდა! რომ იცოდე, რა დღეშია შენი ტარტარენი, რომ იცოდე...

VII

ისტორია ერთის დილიშენისა, მამრის ქალისა და ბიჭრის კრიალონისა

პირველი მარცხით შეშინებული სხვა უმიმსო თავს დაანებებდა ლომებსაც და ნადირობასაც; მაგრამ ტარტარენი სულ სხვა ხასიათის კაცი იყო... ფოლადი იყო, ფოლადი და თავის შიზანს ასე მალე არ უმტყუენებდა. — ლომები ქვემოდ არის! — იფიქრა შეუშინებელმა ტარასკონელმა: — ძალიან კარგი, მეც ქვემოდ წავალ.

და ჯერ უკანასკნელი ლუკმა არ ჩაეყლაპა, რომ წამოდგა, მასპინძელს მადლობა გადაუხადა, შერიგების ნიშ-

ნად ორივე ლოყაზედ აკოცა თავის გამლახველ ბებერ დედაკაცს, ყურში გაიხსენა და ერთი ობოლი ცრემლიც კი შეაწია. მერმე გზას დაადგა.

თავისებურად, ჩქარი ნაბიჯით წავიდა ქ. ალჟირისკენ; გადაწყვეტილი ჰქონდა — მივალ თუ არა, ბარგს შევკრავ და ლომების საძებნელად წავალო.

უბედურ კაცს ქვა აღმართში დაეწევაო, სწორედ იმას მოუვიდა: წუხანდელს აქეთ მუსტაჟას 'მარა გზა თითქო უფრო გაგრძელებულიყო, მზეც ხომ სულ სწვავდა იქაურობას. ახლა მსწრაფლ გასაშლელი კარავი! ღმერთო, რამსიმძიმე იყო! ტარტარენმა ფეხით სიარული ველარც კი გაბედა და დაინახა თუ არა ქალაქისკენ მიმავალი დილიქანი, შეაჩერა და თავის იარაღით და კარავით შიგ გამოიჭიმა.

ეეჰ, საბრალო ტარტარენ ტარასკონელი! რა კარგი იქნებოდა იმისთვისაც, იმის სახელისთვისაც, იმის დიდებისთვისაც, რომ ამ სადღვებელში არ ჩამჯდარიყო და თავისებურად გულდამშვიდებული ფეხით მისულიყო ქალაქამდე. შეიძლება ფეხით რომ ეარა, ან მტვერს დაეხრჩო სადმე, ან იარაღის და კარავის სიმძიმეს წაეჭცია, მაგრამ სახელოვანი სახელოვნად მაინც გაათავებდა თავის სიცოცხლეს; ახლა კი...

გამოიჭიმა ტარტარენი და დილიქანში მეტი ალაგიც აღარ იყო; კუნჭულში ერთი მღვდელი იჯდა, ალჟირელა მღვდელი; ცხვირი თავის ლოცვანში წაეყო და სხვას აღარას წედავდა; ამის პირდაპირ ყმაწვილი მავრი იჯდა, ვაჭარი; წამდაუწუმ მკლავის სისქე პაპიროსს ახვევდა და აბოლებდა. მერმე ისხდნენ ერთი მალტელი ზღვაოსანი და ოთხი თუ ხუთი მავრის ქალი—ჩადრებში გახვეულიყვნენ, პირბადეები დაეჯარებინათ, თვალების მეტი აღარა უჩანდათ-

რა, აბდელ-კადერის სასაფლაოზედ ელოცათ და ახლა შინ მიბრძანდებოდნენ. სასაფლაოზედ ყოფნა და წუხილი სრულიადაც არ ეტყობოდათ; გულიანად იცინოდნენ, ერთმანეთში მხიარულად ლაპარაკობდნენ და ფალუსტაკს აკნატუნებდნენ.

იმოდენა გზა სულ ტარტარენს უყურებდნენ, მეტადრე ერთი, რომელიც პირდაპირ უჯდა, მართლა და ძალიან გაშტერებით სინჯავდა ჩვენს მოგზაურს. შიგ თვალებში ჩასცქეროდა და მთელი გზა თვალი აღარ მოუშორებია. თუმცა პირ-ბადე ეფარა, მაგრამ მისი შავი თვალი რაღაც აქამდე უცნობ ნეტარებას უქადდა ჩვენს ტარტარენს; ნა-ზი. ლამაზად მოყვანილი ოქროს სამაჯურებით შემკული მკლავი ხშირად, ვითომ და უნებურად, გამოჩნდებოდა ხოლმე ჩადრიდგან და ტარასკონელის ყურადღებას იზიდავდა. ნარნარი ხმა, სიყმაწვილით და სიხარულით სავსე მოძრაობა, თითქმის ბავშვური ცქრიალა ტანი ამტკიცებდნენ, რომ ჩადრში დამალული რაღაც მშვენიერი ნორჩი და ჯერედ უხილავი ვარდი უნდა ყოფილიყო. უბედურმა ტარტარენმა აღარ იცოდა, სად გაჰქცეოდა ამ შავ თვალებს. თვალით ელაპარაკებოდა მავრის ქალი, თვალით ეალერსებოდა, თვალთ უქადდა სამოთხის ნეტარებას და უკვდავებას; აქრუოლებდნენ ეს თვალები, ათრთოლებდნენ... სწვავენ და თან ჰკლავდნენ... ხან ცეცხლში იწვოდა საწყალი, ხან სიცივისაგან კანკალებდა.

თვალებს ქოშიც მიეშველა! სანადირო ტლანქ წაღებზედ რაღაც ნაზი შეხება იგრძნო, თითქო რაღაცამ უღიტინაო. თითქო ფეხზედ წითელმა თაგვმა გადაურბინაო. რა ექნა? პასუხი როგორ გაეცა ამ გულ-წარმტაც თვალებისთვის? ამ პატარა ფეხისთვის? დიად უნდოდა... მაგრამ იცით რა შედეგი მოსდევს ამ გვარ გაარშიყებას?... ნუ

დაიციწყებთ, ეს ამბავი აღმოსავლეთში იყო... ო, საშინელი, შემადრწუნებელი შედეგი მოსდევს!..

ტარასკონულმა მოჩვენებამ და ოცნებამ სულის შემხუთავი სურათი დაუხატა საწყალ ტარტარენს: დაეხვივნენ ხოჯები, აწვალეს, აწამეს, თავი გააგდებინეს... უფრო უარესი! ტყავის ტომარაში გამოჰკრეს, ზედ თავისივე თავი მიაბეს და ზღვის უფსკრულში ჩაუძახეს. კიდევ კარგი, რომ ცივმა წყალმა ცოტა მოასულიერა, გონება გაუგრილა, გამოაფხიზლა... პატარა ფეხი კი თავისას არ იშლიდა, შავი თვალეები ისევ ისე სიყვარულს ემუდარებოდნენ, და ვითომ და უცაბედად გამოჩენილი ლამაზი ტუჩები — თითქო მაისის ვარდის გაუშლელი კოკორი იყოსო — ჩუმად ჩასძახოდნენ შიგ გულში:

— მომწყვიტე რაღა!..

დილიყანი თეატრის მოედანზედ გაჩერდა, ბაბაზუნის ქუჩის შესავალში; რიგ-რიგობით ჩავიდნენ მავრის ქალები, თან ისე ლამაზად, მოხდენილად აკავებდნენ ჩადრის კალთებს, რომ ტარტარენს თვალეები ზედ დარჩა. უკანასკნელად მისი გულის მკვლელი წამოდგა და წამოდგომაში ისე დაიხარა, ისე ახლო გაავლო გმირის სახეს თავისი ლამაზი თვალეები და კოკორი ტუჩები, რომ უამისოდაც გატაცებულს და გახურებულს ტარასკონელს ისეთი ციური სუნნელება მოჰფინა — იის და სიყმაწვილისა, მაისის ვარდის და ფალუსტაკის სუნნელება, — რომ წავიდა და გმირია გულიც თან წაიღო.

ველარ შეიკავა თავი გმირთ-გმირმა. სიყვარულმა გული მოსტაცა, მისი ალი თავში ეცა და — რაც იქნება, იქნებაო — უკან გამოეკიდა თავის მომხიბლავს. მის იარაღის ჩხარუნზედ ქალმა უკან მოიხედა, ტუჩებზედ თითი მიიღო, ჩუმადლო! და მეორე ხელით უცბად ერთი პატარა გიშ-

რის კრიალოსანი გადმოუგდო. წაიკუზა ტარტარენი ამ საჩუქრის ასაღებად. წაიხოქა, მაგრამ ჯერ თითონაც ძაან-ძაან ბიჭი იყო. ახლა ორკეცი კუნთები, ახლა იმოდენა იარაღის და კარვის სიმძიმე და წამოდგომა ძლივს-ძლივობით-ლა მოახერხა. წამოდგა დიდის ხნის წვალეების შემდეგ და მავრის ქალი კი აღარსად ჩანდა; გამქრალიყო, თითქო დედამიწამ ჩაყლაპაო...

ცხარედ ჩაიკრა გულში კრიალოსანი, ეს ერთად ერთი ნუგეში ასე მსწრაფლ გამქრალ სიყვარულისა და თავის სასტუმროსკენ გასწია.

VIII

დაიძინეთ, ატლასურო ლომებო!

დაიძინეთ, ატლასურო ლომებო! მშვიდად, გულ-დინჯად დაიძინეთ თქვენს უდაბნოში, ალოესა და მინდვრის კაკტუსში. ჯერ კიდევ ბევრი დღე გაივლის, ვიდრე ტარტარენ ტარასკონელი თქვენ ამოსაყლეთად მოიცილს! ჯერ თქვენთვის არა სცალია! ამ ჟამად მთელი მისი იარაღი. საგზაო აფთიაქი, კარავი. მაფრაშა და სხვა ბარგი ხელუხლებლად ყრია, ჯერ ისევ გაუხსნელია ევროპის სასტუმროს მე-36 ნომერში.

მაშ დაიძინეთ, ლომებო! ჯერ ნუ გეშინიათ! ტარტარენ ტარასკონელი თავის გულ-წარმტაცს დაეძებს.

დილიყნით მგზავრობის შემდეგ საბრალოს სულ რაღაცა ელანდება: თვალწინ შავი თვალეები უდგას, ფეხი როგორღაც საამურად ჰქაფა, თითქო მის ტლანქ ფეხზედ პატარა წითელი თავგი დაცოცავს და უღიტინებსო; სიო დაჰკრავს, და საწყალს სულ თავის გულის მკვლელის

სუნთქვა ელანდება, სუნნელოვანი სუნთქვა იის და ფა-
ლუსტაკისა. ტარტარენი თავის მოგრებიანს დაეძებს!

მაგრამ მავრის ქალის პოვნა ადვილი საქმე კი ნუ გგო-
ნიათ! ქალაქში ასი ათასი სული მცხოვრები არის, მოდიო-
თქვენა და ამოდენა ხალხში ერთი ქალი იპოვეთ, რომლი-
საც მარტო სუნთქვა გახსოვთ და მხოლოდ ქოშები და შა-
ვი თვალები დაგინახავთ! მარტო ტარასკონელს შეუძ-
ლია — და ისიც სიყვარულით დამწვარ-დადაგულს — ამი-
სთანა შეუძლებელ საქმეს შეუდგეს.

ცუდი ის არის, რომ ი დასაქცევი მავრის ქალები თა-
ვიანთ თეთრი ჩაღრებით სულ ერთი-ერთმანეთსა ჰგვანან;
აქასთან სულ შინა ბრძანდებიან, ფეხს არ მოიცილიან, რაც
უნდა საქმე ჰქონდეთ, და ვისაც იმათი ნახვა უნდა, ზემო
უბანში უნდა ავიდეს. არაბების უბანში, თ ა თ რ ე ბ ი ს
უბანში, ტარასკონელებისა არ იყოს.

ჯოჯოხეთია სწორედ ეს ზემო უბანი! ვიწრო დაღრე-
ცილი და ჩამობნელებული ქუჩები, რაღაც უცნაური ზე-
დი-ზედ მიკრული შენობები, პტყელი ბანები, დაბალი კა-
რები, ერთი ბეწვა ფანჯრები! მიჩუმებული, დაღონებუ-
ლი უბანია. გეგონებათ სასაფლაოზედა ვარ სადმეო. აქეთ-
იქით ქოხ-მახი დუქნებია და შიგ თათრები! დარბაისლუ-
რად მოუკეციათ. სხედან ბნელაში და ყალიონს ეწევიან;
თავიანთ ცოლების ჩაღრები სულ თავზედ შემოუხეე-
ვიათ — არსად გაგეპარონო, და დინჯად მუსაიფობენ: აჰ
კიაურებს ბოლო როგორ მოვუღოთო?

რომ მოგახსენოთ — ამ საშინელ უბანში ტარტარენი
შეუშინებლივ დადიოდა-მეთქი, სიცრუე მომივა. შეუში-
ნებლივ კი არა, ძალიანაც ეშინოდა, მეტადრე ვიწრო ქუ-
ჩებში, სადაც ჩვენი ჩასუქებული გმირი ორივე კედლებს
ეხახუნებოდა და ძლივს გაივლიდა ხოლმე; აბა რას იზამ-

და აქ რომ მტერი შეხვედროდა — ხელს კი ვერ გაანძრევდა-და! მაგრამ მაინც თავისას არ იშლიდა: წარმოუდგენელი სიფრთხილით მიდი-მოდიოდა ამ ურჯულოთა სოროში, წინ თავის ღიპს გაიშვერდა, თვალებს აბრიალებდა, რევოლვერის ჩახმახი მოზიდული ეჭირა... სწორედ ისე როგორც ტარასკონში იცოდა, კლუბში რომ მიდიოდა ხოლმე. სულ იმას ფიქრობდა — არიქა უკანიდან მოძიარეს!.. ხოჯები და იანიჩარები მომდევნო! მაგრამ ოღონდ თავის შავთვალა ენახა როგორმე. ოღონდ ერთხელ კიდევ კლირსებოდა მის ქოშის დანახვა და ასჯერ მეტს განსაცდელსაც არ შეუშინდებოდა. თავადაც რა იყო, და ამ ქალის ნახვის სურვილმა ხომ მდევური გამბედავობა და ძალა შესძინა.

ერთმა კვირამ ისე გაიარა, რომ უშიშარმა ტარტარენმა ზემო უბნიდან ფეხი არ მოიცივალა. ხან მავრების აბანოსთან დადგებოდა და კარებს შეჰყურებდა — აი აბანოდან ქალები გამოვლენ და იქნება ვიცნო როგორმე ჩემი მკვლელიო; ხან მეჩეთის შესავალთან წამოჯდებოდა და წაღების ხდას დაიწყებდა; იარალი უშლიდა, ფეხსაცმელამდე ხელებს ძლივს ატანდა, იტანჯებოდა. ხვითქში იწურებოდა, ორთქლმავალივით ქშინავდა; მერე გაიხდიდა როგორც იყო წაღებს და თათრების სალოცავში შევიდოდა...

ხანდახან საღამოზედ, ბინდისას, როცა გულ-ჩათუთქული ნალვლიანად მიდიოდა ქუჩაში და ნანობდა — დღესაც არაფერი, არც აბანოში, არც მეჩეთშიო, უცბად თათრის სახლიდან სიმღერა მოესმოდა. ერთგვარი, კვნესით და ცრემლით სავსე სიმღერა; ჩონგური-დიპლიპიტო და თან ქალების მხიარული კასკასი.

გული აუტოკდებოდა ტარტარენს. იქვე გაჩერდებოდა... — იქნება აქ იყვესო? ფიქრობდა.

და თუ ქუჩაში არაფერ იყო. ფეხის ფრჩხილებზედ შედგებოდა, ჩუმად, სულ-განაბული მიუახლოვდებოდა კარებს და მღელვარებისაგან აკანკალებული ხელით ერთს დააკაკუნებდა... ჩუმად, თითონაც ოდნავ ესმოდა. სიმღერა მაშინვე შესწყდებოდა, სიცილი აღარ ისმოდა. სახლიდან ჩურჩული-და გამოდიოდა.

— გავმაგრდეთ! ფიქრობდა გმირი, აბა განსაცდელი ეხლა მომეღის აი!

და მართლაც განსაცდელი არ ასცდებოდა ხოლმე: ზემოდან ერთ ტაშტ წყალს გადმოასხამდნენ ჩვენს განსაცდელის მძებნელ გმირს, ან ფორთოხალის და ლელვის ნაფცქვენებს, გადმოაყრიდნენ ზედ თავზედ... ამაზედ მეტი განსაცდელი არსად უნახავს.

დაიძინეთ, ატლასურო ლომებო!

IX

თავადი ბრიგოლ შავ-მთიელი

ორი კვირა მეტი იყო, რაც უბედური ტარტარენი თავის სატრფოს დაეძებდა და მგონი აქამდეც იმის ძებნაში ყოფილიყო, რომ საშველად ერთი შავ-მთიელი თავადი არ მოვლენოდა.

ზამთარში, ყოველ შაბათ ღამეს ალჟირის თეატრში ბალი იმართება, სწორედ ისე, როგორც პარიზის ოპერაში იციან. ცოტა რამ ხალხი მოგროვდება დარბაზში, მოვლენ ქალები, მეტადრე ის ქალები, რომელნიც ჯარს უკანა სდევენ. ამათ მოჰყვებიან გახუნებული ფრანტები, გაკოტრებული მილიონერები, ხუთი-ექვსი სარეცხის მრეცხავი გოგონა, რომელნიც აქედგან იწყებენ ახალ ცხოვრე-

ბას და წარსულ, დაკარგულ პატიოსნებისა ხმელი ჰური და ნივრიანი ძეხვის მეტი არა აგონდებათ-რა... მაგრამ ნამდვილი სურათი ამ ბალისა დარბაზში არ გახლავთ. ნამდვილი სურათი ფუაიეში უნდა ნახოთ. შაბათ ღამეს ეს ოთახი ბანქოს სათამაშო ოთახად ხდება. აქ მწვანე მაგიდების გარშემო ზღვის ტალღასავით იძვრის აღელვებული ხალხი. ჯარის-კაცნი ვნებავთ, აქა ნახავთ — ნასესხი შავი ფული კიდევ შერჩენიათ და თამაშობენ! ზემო უბნელი სოვდაგრები, ზანგები, მალტელები, სოფლიდანაც კი ჩამოდიან — რამდენიმე საათის სავალს არ ერიდებიან, ოღონდ ბალს დაესწრნენ, ესე იგი ყვავის კიკოზედ ბედი სცადონ და ერთი კარგი გუთანი წააგონ, ან ერთი უღელი ხარი... ყველას ჟრჟოლა უვლის ტანში, ყველა გაყვითლებულა, პირი მოუკუმავს, არეული თვალები ანთებია და დაშტერებით დასცქერის ერთს ქალაღს. რომელმაც მისი ბედის-წერა უნდა გადასწყვიტოს.

ცოტა იქით ალჟირელი ებრაელები გახლავან. დედა-ბუდიანად აქ არიან, დიდით პატარამდე. კაცებს აღმოსავლეთის ტანისამოსი ლურჯი წინდებით და ხავერდის ქუდებით აუჭრელებიათ. ჩასქელებული, ჩაყვითლებული ქალები დედოფლებივით მორთულან და რაც კი ძვირფასი ჰქონიათ რამე, სულ ზედ ჩამოუცვამთ. ესენიც მაგიდებს შემოსხდომიან, ერთი ჟივილ-ხივილი გააქვთ, ამონაგებს თითებზედა სთვლიან, თამაშობით კი ფრთხილად თამაშობენ. ხანდახან, მხოლოდ დიდის რჩევისა და ბჭობის შემდეგ გაბედავს ხოლმე მოხუცებული, აბრაამის წვერით შემკული ოჯახის წარმომადგენელი მიუახლოვდეს მოთამაშეთ და ერთ გახვრეტულ აბაზზედ სცადოს თავისი ბედი. უნდა ნახოთ მაშინ, რა ყოფაშია მთელი ებრაელთა ვრი! სულ გარს ეხვევიან სათამაშო მაგიდას, თრთიან, თვა-

ლები ფულზედ რჩებათ და თითქო თვალეზში ანდამატური მიმზიდველობა ჰქონდეთ, იმდენს უყურებენ ფულს, იმდენს, რომ აატოკებენ და ნელ-ნელა თავიანთკენ მოიზიდავენ.

ატყდება ერთი ჩხუბი, აყალ-მაყალი, ყველა ქვეყნის ღანძღვა-გინება, ყვირილი, ბებუთი და დანა, ფულის ქურდობა, პოლიცია...

სწორედ ამგვარ ბაღს დაესწრო ერთ შაბათ ღამეს ჩვენი გმირი, იქნება გავერთო, გულის სევდა გავიქარვო, თავი დავივიწყო და სულის სიმშვიდე მოვიპოვო როგორმეო...

მარტოდ-მარტო ხან აქეთ გაივლიდა საბრალო გმირი, ხან იქით, თან თავის სატრფოზედ ფიქრობდა. უცბად რაღაც ყვირილი შემოესმა: იქვე სათამაშო მაგიდაზედ ვიდაცანი ჩხუბობდნენ.

— გეუბნებით, თუმანი მაკლია-მეთქი!

— ბატონო ჩემო!..

— თუმანი მაკლია, ბატონო, თუმანი!..

— ჯერ გაიგეთ, ვის ელაპარაკებით, ბატონო, და...

— თუ მაგით ფულს შემისრულებთ... ვნახოთ ერთი ვინა ბრძანდებით?!

— მე გახლავართ თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი, ბატონო!..

გაიგონა ეს სახელი ტარტარენმა და ელდა ეცა. მის ნაცნობ თავადს ქურდობას აბრალებდნენ! ერთი მიაწვა. ხალხი გააპო და მოჩხუბართ გვერდთ ამოუდგა. თვალეზი დააბრიალა, ხანჯალზედ ხელი დაიდო და სიხარულით შესცქეროდა თავის შავ-მთიელ თავადს. ძლივს არ იპოვა თავისი თანამოგზაური, გემზედ გაცნობილი, ზრდილო-

ბოთ და პატიოსნებით აღსავსე თავადი გრიგოლ შავ-
მთიელი!

საუბედუროდ, ამ დიდებულმა და ბრწყინვალე სახელ-
მა ჩვენი გულ-უბრყვილო ტარასკონელი თუ გააკვირვა,
თორემ იქ მყოფთ ყურადღებაც არ მიაქციეს, მეტადრე იმ
აფიცვრმა, რომელმაც შავ-მთიელ თავადს ერთ თუმანს
ელაგებოდა.

— მე თუმანი მაკლია და თქვენ თუნდა შავ-მთიელი
თავადი იყავით, თუნდა თეთრ-მთიელი, — შეჰყვირო აფი-
ცვრმა. მერმე ხალხს მიუბრუნდა და ჰკითხა: — თავადი
გრიგოლ შავ-მთიელი... გაგიგონიათ სადმე? იცნობთ ვინ-
მე? არავენ! მე კი არ ვიცი!

ტარტარენს ყელში მოებჯინა სისხლი. ერთი ნაბიჯი
წინ წასდგა და შესძახა:

— უკაცრავად, მე ვიცნობ მის ბრწყინვალეობას! ისე
გულმაგრად სთქვა, ისეთი ჩიხით, რომ სულ ხმა გაუკმი-
და იქაურობას.

აფიცვრმა გადმოხედა, თავით ფეხამდე აათვალაიერ-
ჩათვალაიერა და უთხრა:

— ძალიან კარგი... ეგ ერთი თუმანი თქვენ გაიყავით!..
მორჩა და მოისვენა!

მერე ზურგი შეაქცია და ხალხში შეერია.

თითქო კარგი ალიყური სილა გაჰკრესო ჩვენს ტარტა-
რენს. ერთი ისკუპა და უკან გამოეკიდა იმ თავზედ ხელ-
აღებულს. მაგრამ შავ-მთიელი თავადი წამოეწია. კალთა-
ში ხელი სტაცა და შეაყენა.

— თავი დაანებეთ... მე ვიცი და მაგანა!

მერმე მკლავში ხელი გაუყარა და საჩქაროდ გარედ
გაიყვანა.

რაკი მოედანზედ გავიდნენ, ქუდი მოიხადა შავ-მთიელმა თავადმა. ხელი ჩამოართვა ჩვენს გმირთა-გმირს, მისი სახელი გაიხსენა და მთრთოლვარე ხმით უთხრა:

— ბატონო ბარბარენ...

— ტარტარენ! გაუსწორა მოწიწებით ტარასკონელმა.

— სულ ერთია ტარტარენ, ბარბარენ! მაშ ბატონო ტარტარენ. დღეის შემდეგ მე და თქვენ ჭირში და ლხინში განუყრელნი უნდა ვიყვნეთ!

და ბრწყინვალე თავადმა ისეთი ძალით ჩამოართვა ხელი, რომ ამ პატივისცემით გაბედნიერებული ტარტარენი ცას დაეწია.

— თქვენო ბრწყინვალეებავ!.. თქვენო ბრწყინვალე-ბავ!.. ლულულულებდა ამის პასუხად გულ-ჩვილი მონადირე და სხვა ველარა ეთქვა-რა.

ნახევარ საათის შემდეგ ორივენი „ჭანდრის რესტორანში“ ბრძანდებოდნენ: სუფრას შემოსხდომოდნენ. ზღვას გადასცქეროდნენ. ჭანდრის ფოთლების შრიალით სტკებოდნენ და თან კარგ ვახშამს შეეჭკეოდნენ. რუსულად შეზავებული სალათი, ზედ წითელი ღვინო... ძველი ნაცნობები დამეგობრდნენ.

სხვას ვერ წარმოიდგენთ ამისთანა მომხიბლავს ადამიანის-შვილს, როგორიც თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი იყო: მალალი, წვრილი, კობტად მოყვანილი! ძალად დახუჭუჭებული თმები, გაპარსული წვერ-ულვაში, ეშმაკობით სავსე თვალები, და მოხდენილი მიხვრა-მოხვრა ჰქონდა. გამოთქმა ცოტა არ იყოს იტალიელისას. მიუგავდა, თუმცა ისიც უნდა მოგახსენოთ, რომ მშვენიერად ლაპარაკობდა ფრანგულს, იტალიურს, ისპანიურს, პორტუგალურს, რომანულს; ლათინურიც კი იცოდა და სულ ტაციტის და პორაციის ციტატებით ამტკიცებდა თავის ნათქვამს.

მეფის გვარისა თურმე იყო, მაგრამ ძმებს გაედევნათ სამშობლოდან, როდესაც ჯერ ათის წლისაც არ ყოფილიყო, რადგან მაშინვე ძალიან თურმე მისდევდა თავისუფალ აზრებს. მას შემდეგ დადის და დადის, დღეს აქ არის, ხვალ იქ; თან სწავლობს, თან დროს ატარებს, როგორც შეეფერება უტახტო მეფე-ფილოსოფოსს. მთელი სამი წელიწადი ვიყავ ტარასკონშიო, ბრძანებდა მისი ბრწყინვალეობა, და ტარტარენმა რომ გაიკვირვა, როგორ მოხდა რომ ან კლუბში არსად გნახეთ ან ქუდზედ ნადირობის დროსაო, თავადმა უპასუხა — საჭირო იყო... ვიმალებოდით. ტარტარენი მიხვდა — აქ პოლიტიკური მიზეზი უნდა იყოსო, და ზრდილობამ ნება არ მისცა კიდევ ეკითხა რამე... დიად „ჯანყითა და ბურუსით არის მოცული“ სიცოცხლე დიდებულთა ამა ქვეყნისათა.

ერთობ ძალიან კარგი ბიჭი იყო თავადი გრიგოლ. სულში ჩაიძვრენდით, რომ გენახათ. ნელ-ნელა შეექცეოდა ღვინოს და გულმოდგინედ ისმენდა უბედური ტარტარენის უბედური სიყვარულის ამბავს. თავით ბოლომდე მოისმინა, შეიბრალა ჩვენი გმირი, შეიცოდა და — შეჰფიცა:

— მაშ მე თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი არა ვყოფილვარ, თუ შენი სატრფო არ გიპოვოო!..

დიდი ხანი სვეს... დაცლაზედ იყო. ალჟირელი ქალების სადღეგრძელო დალიეს, განთავისუფლებული შავ-მთის სადღეგრძელო და კიდევ ბევრი სხვა...

გარედ კი ზღვა გრიალებდა, ტალღები გაბრაზებით სცემდნენ და სცემდნენ მარმარილოს კიდევებს. ჰაერში დილის გრილი სიო ჰბერავდა; ვარსკვლავები ნელ-ნელა ჰქრებოდნენ. ჭანდრის ტოტებში ბულბული გალობდა...

დანახარჯი ტარტარენმა გადაიხადა.

X

მიტხარ — მამა-შენს რა ჰქვია, და ამ ყვავილის
სახელს გეტყვი

კაკაბს ვინ წამოაფრენს-და — შავ-მთიელი თავადიო! ჰოდა, მეორე დილას, ჭანდრის რესტორანში რომა სვეს, ჯერ ტარტარენს ისევ ტკბილად ეძინა და სიზმარში თავის სატრფოს ეალერსებოდა, რომ თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი შევიდა მის ოთახში.

— ადექით! ჩქარა! ჩქარა! ჩაიცვით! მავრის ქალი ვიპოვე! ბაია ჰქვია! ოცი წლისაა, ლამაზი, ლამაზი, რომ... მარწყვია, მარწყვი! ამასთან ქვრივი...

— ქვრივიო! აბა ბედი ამასა ჰქვია, აი! შეჰყვირა ტარტარენმა...

მოგეხსენებათ აღმოსავლეთში ლამაზი ქალის ქმრის-თანა საშიში და მოსარიდი არა არის-რა.

— დიად. ბატონო... მაგრამ ერთი ხეპრე ძმა ჰყავს... ერთი ხეპრე. აყლაყუდა!.. ჩიბუხებსა ჰყიდის ორლენის ბაზარში.

ცოტა ხანი ორივე გაჩუმებულნი იყვნენ.

— ეგ არაფერი. — დაიწყო შავ-მთიელმა თავადმა: — ოქვენ იმ ჯურის ადამიანი არა ხართ, რომ ვილაც მეჩიბუხეს შეუშინდეთ. თუ არა-და, ცდა ბედის მონახვერეაო, ნათქვამია; ვეცადოთ: რამდენიმე ჩიბუხი ვიყიდოთ იმ ხეპრესაგან და იქნება მისი გულიც მოვიგოთ როგორმე... ჩაიცვით, რაღას უყურებთ, რავქნა!.. სწორედ ქუდ-ბედი დაჰყოლია ამ დასაქცევს, ამასა!

უცბად. ეფეხვივით გადმოხტა ლოგინიდან ტარტარენი. ფერი წაუვიდა, მღელვარებას ველარ იმაგრებდა, სიყ-

ვარულის ალი გულს უდნობდა. მსწრაფლ გადიცვა ფლანელის პერანგი, განიერ შალვარში ჩაჰყო ფეხები და ჰკითხა: — ესეც ავდექი... მერმე?..

— აიღეთ ქალაღლი და შენი ნახვა მინდა-თქო, მისწერეთ.

— მაშ ფრანგული სცოდნია? ჰკითხა გულჩათუთქულმა გმირმა; მისი ოცნება რომ აღმოსავლეთს ხატავდა, სრული, ჭეშმარიტი აღმოსავლეთი იყო და არა ასეთი ნარევი და ფრანგულის მცოდნე აღმოსავლეთი.

— სიტყვაც არ იცის, საიდან ეცოდინება?! — მიუგო შეურყეველმა თავადმა: — მე იმას მოგახსენებთ — თქვენ თქვენი ბრძანეთ და მე კიდევ თქვენს ნათქვამს არაბულად ვთარგმნი და დავწერ.

— ო, რა კეთილი ბრძანდებით, თქვენო ბრწყინვალებაე!

ამ წერილს დიდი მოფიქრება უნდოდა. ჩაფიქრდა ტარტარენი, შუბლი შეიჭმუხა და ოთახში სიარული დაიწყო.

დამეთანხმებით — ბოკერელ მკერვალ-ქალს სულ სხვა უნდა მისწეროთ და ალჟირელ მავრის ქალს კიდევ სულ სხვა. თქვენ იქნება ერთი და იგივე გეგონათ? სცდებით, ბატონო, სცდებით! კიდევ კარგი, რომ ჩვენ გმირს წაკითხულიდან ბევრი რამ ახსოვდა და საჭიროების დროს შეეძლო გუსტავ ემარის რომანებიდან ინდიელთა წერილები მოეგონებინა; ან ლამარტინის „აღმოსავლეთში მოგზაურობა“, ან სხვა და სხვა ხალხების საგალობელი. თორემ ცუდად იქნებოდა მისი საქმე. მაგრამ ყველაფერი მოაგონდა და ერთი ისეთი წერილი შეთხზა, რომ თვით აღმოსავლეთშიც იშვიათად დასწერენ იმისთანას. წერილი ამ სიტყვებით იწყებოდა:

„ვით სირაქლემა ქვიშათა შორის“...

და დამთავრებული ხომ უფრო უკეთესად იყო:

„მითხარ, მამაშენს რა ჰქვია და ამ ყვავილის სახელს გეტყვი“.

ამ წერილთან ერთად ტარტარენს უნდოდა ერთი კარგი თაიგულიც გაეგზავნა, აღმოსავლეთის ჩვეულებათა დაკვალად, მაგრამ თავადი გრიგოლ ამის წინააღმდეგი იყო: თაიგულს ის ეჯობინება, რომ ქალის ძმისაგან რამდენიმე ჩიბუხი ვიყიდოთ, ცოტათი მოღებვა, კეთილი თვალით შემოგვხედავს, ხომ იცით, ქრთამი ჯოჯოხეთს ანათებსო... ამასთან ბაიას ძალიან უყვარს თუთუხი და მთელი დღე სულ თათარივით აბოლებს. დამეთანხმებით ჩიბუხები რომ მივართვათ, ძალიან ვასიამოვნებთო.

— მაშ წავიდეთ, ჩიბუხები ვიყიდოთ!.. შეჰყვირა ტარტარენმა.

— არა, არა! მე მარტო წავალ... მე უფრო იაფად გამოვართმევ!

— როგორ?!. თქვენა გნებავთ... ო, თქვენო ბრწყინვალეზავ!.. თქვენო ბრწყინვალეზავ!.. შერცხვა საწყალ ტარტარენს, ამდენს როგორ ვაწუხებ შავ-მთიელ თავადსაო, თავისი ქისა მიართვა და სთხოვა — ნუ დამზოგავთ, რამდენიც გნებავთ, დახარჯეთ, ოღონდ ჩემი გულის მკვლელი და აწი მაცოცხლებელი კმაყოფილი იყოსო.

საუბედუროდ, ასე კარგად დაწყებული საქმე ისე მალე არ გათავდა, როგორც ჩვენს გმირსა ჰსურდა. ტარტარენის წერილის მკვერმეტყველობით აღტაცებული ქალი თითქმის თანახმა იყო თხოვნა აესრულებინა და გმირთ-გმირი თავისას მიეპატიჟა, თითქმის თანახმა იყო, მაგრამ რას იზამთ, რომ ძმა სულ სხვა თვალთ უყურებდა ამ ამბავს, რალაც რიდი ჰქონდა. რალაცა აწუხებდა და ამ რიდის და წუხილის ძისაძინებლად ჩიბუხების ყიდვა იყო საჭირო. ტარტარენიც

ყიდულობდა, ათობით, ასობით, ათასობით და სულ ბაიას უგზავნიდა... თავად გრიგოლის ხელით.

— ნეტავ რად უნდა ბაიას ამდენი ჩიბუხი?! რას უშვრება?... — ფიქრობდა ჩვენი გულ-მართალი გმირი. მაგრამ რას იზამდა? ჩიბუხების ყიდვს საჭირო იყო, და გადადიოდა სულ ბაჯალლო ოქროები!

ბოლოს... რამდენიმე საპალნე ჩიბუხი გაუგზავნა, თავის გულის წუხილი სულ აღმოსავლეთის ლექსით აუწერა და ნებაც მიიღო, მობრძანდი მნახეო.

რადღა საჭიროა მე მოგახსენოთ, რა მღელვარებას იგრძნობდა ამ ამბავზედ ტარტარენი! გული ისე აუტოკდა, თითქო ამოხტომას აპირებს, რომ ასე მოუშადებლივ ბაიასთან გაფრინდესო. შეიმაგრა როგორც იყო, წვერი მოიპარსა, სუნნელოვანი წყალი შეისხა. ჯიბეში კარგი თავ-სამტვრევი ჩაიდო... თავადი გრიგოლი ჩუმად... თან ორი თუ სამი რევოლვერი ჩააყოლა და გზას გაუდგნენ.

შავ-მთიელი თავადი ამ სალამოს თარჯიმანად გაჰყვა. ბაია ზემო უბანში იდგა. მის კარებზედ პატარა ბიჭი იჯდა. ასე ცამეტ-თოთხმეტი წლისა და არხეინად ჩიბუხს სწევდა. ეს იყო აყლაყუდა. ხეპრე ძმა ბაიასი, ორლენის ბაზარში ჩიბუხებს რომ ჰყიდდა. ჩვენი მგზავრები რომ დაინახა, კარი დაარაკუნა და თითონ კი თავი გააჩიდა.

კარი ზანგის დედაკაცმა გაუღო. ხმა არ ამოუღია, ვინა ხართ, ან ვინა გნებავთო, წინ გაუძღვა, ბნელი, ვიწრო ეზო გაატარა, და ერთ პატარა ოთახში შეიყვანა. აქა ბრძანდებოდა ბაია. იატაკზედ ნაალი გაეშალა და მუთაქაზედ გადასვენებულყო... ტარტარენმა შეხედა და როგორღაც ეუცხოვა: ეს უფრო პატარად ეჩვენა, ვიდრე დილიჯანში ნახული მავრის ქალი იყო. ამის ტიტველა ფეხი თითქო

იმისაზედ უფრო დიდად მოჩანდა... ვინ იცის, ის კი არისო? ფიქრობდა საბრალო ტარასკონელი. მაგრამ ამ ეჭვმა ისე, ელვასავით მსწრაფლ გაუარა თავში და მერმე აღარსად შეუწუხებია.

მართლა მშვენიერი იყო მწოლარე ქალი თავის ტიტველა ფეხებით! თითებზედ ბეჭდები გაეკეთებინა, ხელზედ სამაჯურები, ქარვის ჩიბუხი ეჭირა და თავით-ფეხამდე ცისფერ ბოლში იყო გახვეული. ეს ბოლი რომ არა ყოფილიყო, ტარტარენი ერთი შეხედვით დარწმუნდებოდა, რომ ეს ქალი ყმაწვილი იყო, ჩასუქებული. ჩამრგვალებული, ალერსის მოყვარული და უკვე ჩვეული, მსუნაგი... დიად, ბოლი რომ არა ყოფილიყო. კრდევე ბევრს სხვას ნახავდა და დარწმუნდებოდა. მაგრამ...

იმან კი გულ-ხელი დაიკრიბა და მდაბლად დაუკრა თავი: ასე მდაბლად თავის დაკვრას თვით აღმოსავლეთის მავრიც ვერ მოახერხებდა; თან თვალებით ისეთი ვედრება და ღალადება გამოუხატა, ისეთი სიყვარული და ტრფიალი. რომ ბაიამ ცოტა ხანი კი უყურა, მერმე ქარვის ჩიბუხი გვერდთ დაიდო, მუთაქაზედ მიესვენა, სახეზედ ხელები მიიფარა და კარგა ხანი აღარ მოუშორებია! რალაც გიჟური სიცილი მოერია ლამაზ ბაიას და ზღვასავით აღელვებდა და ატოკებდა მის ოდნავ დაფარულს, დაკოკრე ბულ გულს.

XI

სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რი.

სალამო ხანს, ზემო უბანში, არაბულ ყავახანაში რომ შეებრძანდეთ, ჯერ ეხლაც გაიგებთ მავრების ბაასში ვილაც სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რის სახელს. თვალს უზამენ ერთ-

მანეთს, პირს ღიმილი მოუვიათ და ერთ მდიდარ და პატრიოსან ევროპელის ამბავს მოგითხრობენ, რომელიც, ეს რამდენიმე წელიწადია, ზემო უბანში ცხოვრობდა და თან ერთი... ჰმ! ქალი ჰყავდა, სახელად ბაია.

სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რი, რომელსაც ამისთანა სამხიარულო ხსოვნა დაეტოვებინა ზემო უბანში, მგონი ჩემი თქმა მეტი იყოს. ჩვენი ტარტარენ ტარასკონელი გახლავთ.

წმინდანის და გმირის სიცოცხლეში ხშირად მოხდება ხოლმე — წამოუვლის რაღაც ახირებული ჟინი და მოჰყვება სულელობას, თითქო დაბრმავდა, გადირია, სრულიად მისუსტდაო. ამ საზოგადო სენს ვერც სახელოვანი ტარასკონელი გადურჩა. და ეს ორი თვე მეტი იქნება ლომებიც დაფიწყებული ჰყავს, დიდებაც და სახელიც. აღმოსავლეთის წესისამებრ ითვრება მავრის ქალის სიყვარულით, ოღონდ საკვირველი თეთრია ეს მავრის ქალი. ითვრება სიყვარულით და ალერსით და, ანიბალისა არ იყოს, ამ ქალისთვის შეუწირავს თავისი ვაჟკაცობაც და განთქმული გმირობაც.

ზემო უბანში ერთი პატარა კოპწია სახლი დაიჭირა ქირით: პატარა ეზოიანი, პატარა ბაღით, შიგ გრილი წყარო ამოჩუხჩუხებდა. და იყო თავისთვის განცხრომაში! ქვეყანაზედ აღარავინ უნდოდა, ოღონდ თავისი სატრფო აქა ჰყოლოდა. თითონაც თავით-ფეხამდე არაბულად ეცვა, დილით საღამომდე ყალიონს ეწევოდა და თათრულ შარბათს და მურაბებს შეექცევოდა.

იწვა ტახტზედ ბაია, ხელში ჩონგური ეჭირა და რალასაც დაჰკლიღინებდა. ან არა-და — იქნება ჩემი ბატონი და პატრონი გავართო როგორმეო, წამოდგებოდა. ერთ ხელში პატარა დაირას დაიჭერდა, მეორეში სარკეს, რომ თა-

ვისი ბროლის კბილები და შუქ-მფენი ღიმილი დაენახა, და ცეკვას დაიწყებდა.

ბაიამ სიტყვა არ იცოდა ფრანგული, ტარტარენმა — არაბული და ამიტომ გრძელი რამ ბაასი მათ შორის სრულიად შეუძლებელი იყო. საწყალი ტარტარენი! ძაან უყვარდა ლაპარაკი! და მგონი, რაც თავისდღეში ბეზიუკეს აუთიაქში, მეიარაღე კოსკალდისას ან სხვაგან სადმე, თავის ყბედობით დაეშავებინა რამე, — სულ აქ მოინანია ამოდენა ხნის დუმილით.

თვით მონანიებაშიც რაღაც სიტკბოებას ჰპოვებდა. სრული კმაყოფილი იყო ამ სიჩუმის, ამ განცხრომის, ამ აზიერ ფუფუნებისა. არ მოსწყინდებოდა, მთელი დღე რამ წამოწოლილი ყოფილიყო; ხმის ამოუღებლივ შესტკეროდა თავის საყვარელ ბაიას, ისმენდა მის მოხდენილ, მაგრამ ერთგვარს და მოსაწყენ სიმღერას, ისმენდა ყალიონის ბუყბუყს, წყაროს შრიალს და სრული ბედნიერი იყო.

ყალიონი. აბანო, სიყვარული! ამის მეტი აღარა უნდოდა-რა. ამით სრულიად კმაყოფილი იყო თავის სიცოცხლისა. ხან-და-ხან სიდი ტარტ'რი თავის ჭკვიან ჯორს შეკახავდა. როგორც იყო, ამხედრდებოდა, უკან თავის ბაიას შემოისვამდა და ქალაქ გარედ რომ პატარა ბალი იყიდა, იქ წავიდოდა ბროწეულის საჭმელად... ქალაქში, ახალ უბანში კი თავისდღეში არ ჩავიდოდა... თავის დღეში! დამთვრალი ჯარის-კაცები, თავხედი აფიცრები, ყავახანები, ლუდხანები... ევროპელების უბანი მას გარყენილების და ბინძურების ბუდედ მიაჩნდა და თავის ბაიას იქ როგორ ჩაიყვანდა?!

ერთი სიტყვით. სახელოვანი ტარასკონელი დიდად ბედნიერი იყო. ტარტარენ-სანჩოს ნეტარებას ხომ საზღვარი აღარა ჰქონდა! მსუნაგი იყო ტარტარენ-სანჩო, ავ-მუ-

ცელა რამ იყო და გაგიჟებით უყვარდა თათრული ტკბილედობა და სასმელები. რა სჯობს სმა-ჭამას კეთილსა. ძილსა და განცხრომასაო!.. გაიძახოდა ტარტარენ-სანჩო და თან თავისებურად გულიანად იცინოდა. ტარტარენ-კინხოტს მოაგონდებოდა ხანდახან ტარასკონი და დაპირებული ლომის ტყავები... ცოტა არ იყოს, სვინდისი მხილებას დაუწყებდა... მაგრამ ამ დამაღონებელ ფიქრების განსაქარვებლად საკმარისი იყო ერთი ბაიასკენ გადაეხედა, ბაიას ღიმილი დაენახა, ან მის ფუნთუშა ხელით ერთი კოვზი მურაბა შეეჭამა. ვილას ახსოვდა ან ტარასკონი, ან ლომის ტყავები, ან სვინიდისი!

საღამოზე თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი ეწვეოდა და შავ-მთის განთავისუფლებაზედ ჩამოავდებდა ლაპარაკს. რა ზრდილი რამ იყო შავ-მთიელი თავადი, რა მოსიყვარულე, რა დაუღალავი აღმასრულებელი ტარტარენის და ბაიას ყოველი სურვილისა! გაჭირების ტალკვესი იყო, რალა! მისი ბრწყინვალეობა ხან თარჯიმანობას სწევდა. ხან მოურავობას, ხან სავაჭროდ დადიოდა... ვინ მოსთვლის? მერმე რისთვის? სულ არაფრისთვის! ისე, უყვარდა გამოჩენილი გმირთ-გმირი, ესამოვნებოდა მისი სამსახური... ამ თავადსა და თათრებს გარდა ტარტარენი სახლში არავის უშეებდა. და სწორედ ის საშინელი თათრები ეწვეოდნენ ხოლმე ტარტარენს, რომლებსაც ასე ეშინოდა, როდესაც თავის გულის მკვლელს დაეძებდა. რაკი კარგად გაიცნო, დარწმუნდა, რომ ავაზაკური არა ჰქონდათ-რა, გიაურების ამოწყვეტა აზრადაც არ მოსდიოდათ. სულ შშვიდი, დარბაისელი, პატიოსანი ხელოსნები და ვაჭრები იყვნენ: ზოგი ყაზახი იყო, ზოგი მეწვრილმანე. ზოგი ჩიბუხის ტარებს სთლიდა... სულ ზრდილი, თავ-მდაბალი, გაიძვერა ხალხი იყო და ამასთან ბანქოს თამაშო-

ბაში ძან-ძან დახელოვნებულნი იყვნენ ყველანი. კვირაში ოთხჯერ-ხუთჯერ ეწვეოდნენ ეს ბატონები ჩვენს ტარტარენს, ესე იგი სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რის, საღამოზედ რასაკვირველია, ფულს მოუგებდნენ, მურაბებს და ფალუსტაკს შეუჭამდნენ, შარბათს დაუღევედნენ და, ათი საათი რომ გახდებოდა, მშვიდად და წყნარად წავიდოდნენ შინისკენ... თან დიდ მადლობას უძღვნიდნენ ყოვლად შემძლებელ ალლაჰს და მის წინასწარმეტყველს.

გააცილებდა სტუმრებს სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რი, მერე ის და ბაია ბანზედ ავიდოდნენ და მთვარიან ღამის სიგრილით სტკებოდნენ. ქვემოდან გაჩადებული ქალაქი მოჩანდა, ევროპელთა უბანი, იქვე ზღვა. ნიავს აქეთ-იქიდან სიმღერის და ჩონგურის ხმა მოჰქონდა.

უცბად, თითქო ვარსკვლავებმა გალობა მორთესო, ციდან რაღაც ტკბილი ხმა გაისმოდა: ტკბილი, მაღალი, ვედრებით სავსე ხმა! და მეჩეთის თავზედ გამოჩნდებოდა თეთრად გასუდრული მოლა, ხელებს ალაპყრობდა და შეჭლადებდა ალლაჰს და მის წინასწარმეტყველს. შეჭლადებდა ალლაჰს და მის დიდებას და ძლიერებას უგალობდა მაჰმადიანთ.

გაიგონებდა თუ არა ბაია ამ გალობას, ჩონგურს იქით გადასდებდა, სახეს მოლასკენ იზამდა და მისებრ ხელ-აპყრობილი, გაჩუმებული, ლოცვის ძლიერებისაგან ათრთოლებული, სულ კანკალს დაიწყებდა. იდგა ასე, ვიდრე მოლა თავის ლოცვას გაათავებდა... ტარტარენი შეჰყურებდა თავის ბაიას, გული აუკანკალდებოდა და ფიქრობდა: მართლა საკვირველი და ჭეშმარიტი უნდა იყოს ეს სარწმუნოება, რომ ასეთს ნეტარებას და სიტკბოებას ანიჭებს ყველასაო...

იგლოვით, ტარასკონელნო, თქვენი ტარტარენი სჯულის შეცვლას აპირობს!

XII

ტარასკონიდან იწვიებთან

მშვენიერი დღე იყო, გრილი, მყუდრო დღე. სიდი ტარტ'რი დინჯად მობრძანდებოდა ქალაქისკენ. ბაღში ყოფილიყო, ხურჯინის ორივე თვალი ხილით აევსო, ჯორისთვის აეკიდა, თითონ ზედ შებრძანებულყო და ნელი ნაბიჯით მოდიოდა. ფეხებს ვერც კი აწვდენდა გრძელ უზანგს, მოშვებულყო. თითქო აკვანში იწვესო, ისე ირყევოდა და ხან აქეთ გადმოიხრებოდა, ხან იქით. აღვირი მიეშვა. ორივე ხელები მუცელზედ დაეწყო, თავი ჩაექინდრა, სთვლემდა და ბუნების მშვენიერებას ყურადღებასაც არ აქცევდა.

ქალაქს რომ მიუახლოვდა, უცბად ვილასიც ნაცნობი ხმა შემოესმა:

— ტარტარენ... თქვენა? აი დალახვრა!..

გამოიღვიძა ტარტარენმა. თვალები დააჭყიტა. რავქნა, ეს ნაცნობი ხმა, ნაცნობი მარსელური კილო. ვნახოთ, ერთ ყავახანის დერეფანში გამოჰქიმულა „ზუავის“ კაპიტანი, ბატონი ბარბასუს. აბსინტს შეექცევა და თან ჩიბუხს აბოლებს.

— ოჰ, ბარბასუსს გაუმარჯოს! შეჰკლიმა ტარტარენმა და ჯორი შეაყენა.

პასუხის მაგივრად ბარბასუსმ კარგა ხანს შიგ თვალებში უყურა, მერმე თავით-ფეხამდე გასინჯა ჩვენი გმირთ-გმირი თავის ჯორიან-ხურჯინიანად და უცბად ისე გუ-

ლიანად გადიხარხარა, ისე გულიანად, რომ სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რი სახტად დარჩა.

— ეგ რა შემოგახვევიათ თავზედ, ჩემო კეთილო ტარტარენ, — იცინოდა კაპიტანი ბარბასუ: — რასა ჰგეეხართ?! იქნება მართალს იძახიან, ტარტარენმა სჯული გამოიცვალა. მუსულმანობა მიიღოვო?! ნუ თუ გათათრდით. ჩემო ტარტარენ?.. პატარა ბაია როგორღა არის?.. ის გასაგლეჯი, ისა!.. რა კარგად მღერის Marco la belle-ის დასაქცევი ისა!

— Marco la belle?! — იწყინა ტარტარენმა: — უნდა მოგახსენოთ, კაპიტანო, რომ ის ქალი, რომელზედაც თქვენ მელაპარაკებით, ერთი მავრის პატიოსანი ქალია და ფრანგული — სიმღერა კი არა. სიტყვაც არ იცის.

— რაო? ბაიამ ფრანგული არ იცისო?! სიზმარში ხომ არა ხართ, ტარტარენ?!..

და სიცილს და ხარხარს უფრო უმატა.

მერმე რომ შენიშნა, ტარტარენს ჩემი სიტყვები არაფრად ეპიტნავაო, სიცილი შეიკავა და გული დაუმშვიდა:

— მართლაცდა, ვინ იცის, იქნება სულ სხვა იყოს. იქნება მე შევცდი... დიალ, ალბად შევცდი. ოლონდ, იცით რა მოგახსენოთ, ჩემო კეთილო მეგობარო, ერთდეთ ალჟირელ მავრის ქალებს და შავ-მთიელ თავადებს.

ტარტარენმა უცბად გაჰყო უზანგში ფეხები, წამოიწია ჯორზედ. ქვემო ტუჩი დაუშვა და უთხრა:

— მისი ბრწყინვალეობა ჩემი მეგობარია, კაპიტანო!

— ძალიან კარგი! ძალიან კარგი! აქ გასაჯავრებელი რა არი!.. რომ ჯადრობთ?!.. აბსინტს არ მიერთმევთ? არა? შინ ხომ არას დამაბარებთ? არაფერს?!.. მაშ მშვიდობით! მშვიდობით!..

მართლა, ტარტარენ, საუცხოვო თუთუნი მაქვს, ჩვენ-ბური, ფრანგული თუთუნი... ჰა!.. გნებავთ ერთი-ორი მოწევა მიირთვიტ!.. მიირთვიტ!.. მიირთვიტ!.. გარგებტ!.. სულ ამ ოხერ აღმოსავლეთის თუთუნის ბრალი კი არის აი! ისე გადურევს პატიოსან ვაჟკაცს აზრებს, ისე გადურევს, რომ...

აქ კაპიტანი ისევ თავის აბსინტს მიუჯდა და ტარტარენი გზას გაუღდა. ჩაფიქრდა ჩვენი გმირი. მართალია დიდ-სულოვნება ნებას არ აძლევდა გაგონილიდან დაეჯერებინა რამე, მაგრამ ბარბასსუმ ისე ნათლად აუხსნა ყველაფერი, ისე დაუღეჭა, რომ თავისდა უნებურად ჩაფიქრდა და დაღონდა საბრალო სიდი ტარტ'რი. თანაც ბარბასსუს ლაპარაკის კილო მოაგონდა, თავის საყვარელ სამხრეთ-საფრანგეთის კილო! იგივე გამოთქმა! იგივე ლანძღვა და სიმხიარულე! მიდიოდა და გულს რაღაც უღრღნიდა და უწუხებდა.

შინ არავინ დახვდა. ბაია აბანოში წასულიყო... ზანგის დედაკაცი რომ დაინახა, თითქო ჯერ არ ენახოსო, ზიზლით კინალამ გული აერია. ბოღმა შემოაწვა საწყალს, ფიქრებმა გაიტაცეს... წყაროსთან წამოწვა, ჩიბუხი ამოიღო და კარგა ლამაზად გატენა ბარბასსუს თუთუნით. ეს თუთუნი გაზეთ „სემეფორის“ ნაფხრეწში იყო გახვეული. გატენა ჩიბუხი და უცბად თავის სამშობლო ქალაქის სახელი კი ეცა თვალეზში. დახვდა და... წაიკითხა:

ტარასკონიდან იწერებიან: დიდს გლოვას და ტირილს მისცემია ჩვენი ქალაქი. ტარტარენი, ამოჩენილი მონადირე, ეს რამოდენიმე ხანია აფრიკას ეკვებაკრა ატლასურ ლომებზედ სანადიროდ და წასვლის შემდეგ მისი ამბავი აღარა ვიცით-რა. აღარ ვიცით — რა მოუვიდა ჩვენს სახელოვან თანამემამულეს? რა იქნა, ცამ ჩაყლაპა, თუ დამიწამა?! ვისაც კი ტარასკონელ გმირთ-გმირის სამაგალითო

ვაუკაცობა გაუგონია, ვინც კი იცის, რა სასახელო და დიდებული საქმეები ტრიალებდნენ მის გულში, ვისაც კი ახსოვს, რა შეუშინებელი, დაუდგრომელი და დაუღალავი მძებნელი იყო ბრძოლის და განსაცდელისა, ველარც კი ჰბედავს — თავის ფავს მაინცა ჰკითხოს: ნეტავ ტარტარენს რა მოუვიდაო?! იქნება ისიც სახარის ქვიშათა მსხვერპლად შეიქნა? ან იქნება შოასწრეს სადმე მიყრუებულ ალაგას ატლასურმა ლომებმა და ძვალიც აღარსად დაგვიტოვეს? ნუ თუ ჩვენი ტარტარენი იმ ლომებმა გამოასალმეს წუთი-სოფელს, რომელთ ტყავებს წასვლის წინ ყველასა გვპირდებოდა?! ვინ იცის! მართალია, ბოკერის იარმუკაზედ სავაჭროდ მოსულ ზანგებს უთქვამთ — სახარის უდაბნოში ერთ ფრანგს შევხვდით — ლომებზედ მონადირესაო... ზანგების აღწერით ტარტარენი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ტიმბუკტუს მიემგზავრებოდაო, და ტარტარენი ტიმბუკტუსში რად წავიდოდა... ღმერთო, შენ იყავ მფარველი ჩვენის სახელოვანის და მასახელებელის ტარტარენისა!

წაიკითხა ტარტარენ ტარასკონელმა, გაწითლდა, გაყვითლდა, გული ამოუჯდა... მთელი ტარასკონი თვალ-წინ წარმოუდგა: კლუბი, ქუდზედ მონადირენი, კოსკალდის მწვანე სავარძელი და ყველაზედ უფრო ნათლად, თითქო მთელ ქალაქს არწივივით თავს დასტრიალებსო, კაპიტან ბრავიდას, სურსათის კაპიტან ბრავიდას გრძელი, მამაცური ულვაში.

ტარასკონელებს თავიანთი ტარტარენი შიგ შუაგულ სახარაში ჰგონიათ, ლომებს ჟლეტავს, ლომებს ხოცავს და ტყავებს საჩუქრად გვიმზადებსო, და ეს კი აქ წამოწოლილა, მუთაქაზედ გადასვენებულა მელოგინე დედაკაცივით!.. თავის თავისა შერცხვა საწყალ ტარტარენს და ტირილი დაიწყო!

და აღსდგა გმირთ-გმირი!...

წამოხტა და — სიკვდილი ლომებსაო! — შესძახა.

საკუჭნაოში შევარდა, თავის ბარგს ერთი მტკაველის სიმაღლე მტვერი ააბერტყა და გამომაშვევა მსწრაფლ გასაშლელი კარავი, საგზაო აფთიაქი, იარაღის ზანდუკი, მაფრაშები... გამოალაგა შუა ეზოში და სამგზავროდ მომზადებას შეუდგა.

ტარტარენ-სანჩომ თქვენი ჭირი წაიღო! დარჩა მარტო ტარტარენ-კიხოტი!

მომზადებას დიდი ხანი არ უნდოდა. ბარგი ჩალაგებულნი ჰქონდა, იარაღი შეისხა, სარკეში ჩაიხედა, წვერი გაისწორა, სანადირო მალალ-ყელიანი წაღები ჩაიცვა, შავმთიელ თავადს წერილი მისწერა... სულ ორი კალმის მოსმა — ჩემს ბაიას შენ გაბარებო — წერილში რამდენიმე ბანკის ბილეთი ჩასდო, თავის ცხარე ცრემლით დასველებული ბილეთი და — მშვიდობით!

ჩაჯდა დილიქანში და ბლიდაჰისკენ გასწია.

ისე უცბად, მოულოდნელად მოხდა ეს ყველაფერი, რომ ზანგი-დედაკაცი მთელი დღე გონს ველარ მოსულიყო: იდგა შუა ეზოში პირლია, გაშტერებული, სალოკი თითი ტუჩზედ მიედო და სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რის არაბულ ტანისამოსს შესცქეროდა: ჭა! ე ტანისამოსი აქ არის, ე ყალიონი აქ არის და თითონ სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რი რაღა იქნაო?!

20
31
11

თავი მესამე

00

ლომთა ქლეთა *ქადაგ*

I

ძველი დილიქანი

ერთი ძველებური დილიქანი შეხვდა ტარტარენს, ძველებური და ძველის-ძველი. დამტვრეული, დანჯღრეული, დაჯანდაკებული. თუმცა, ეტყობოდა, თავის დროზედ ლამაზი რამ უნდა ყოფილიყო. უწინდელი სიმშვენიერისა საწყალს გახუნებული. გაქონილი. დამპალი ხავერდის ნაფხრეწები-ლა შერჩენოდა და თითქო ამ ყოფას სულ მოგზაურთ აბრალებს და იმათზედ იყრის ჯავრსაო, საშინლად არყევდა და ანჯღრევდა უბედურებს. მართალია ტარტარენს კარგი ალაგი რგებოდა და უფრო ნაკლებად ჰგრძნობდა ძველი დილიქნის სიმუხთლეს, მით უფრო, რომ მისი ფიქრი შორს იყო — შორს, შორს ლომებში დაძრწოდა და სულ კალიასავითა ქლეტდა მხეცთა მეფეებს, — მაგრამ სხვა რომ არა იყოს-რა, ცხვირში ბამბას ხომ ვერ დაიცობდა! საშინელი სუნი იდგა დილიქანში, რაღაც გულის ამრევი სუნი. ოფლისა და ცხენებისა, ქალისა და ტყავისა, საჭმელებისა და დაობებული თივის სუნი.

ვერც მგზავრები შეხვდა თავის გუნებისა: ერთი ბერი იყო. რამდენიმე ებრაელი ვაჭარი, ორი ქალი — ბანაკისკენ მიდიოდნენ, იქნება აფიცრებს ჟული კიდევა ჰქონდეთო, და ერთიც ორლენავილელი ფოტოგრაფი. არც ლა-

პარაკის გუნებაზედ იყო ჩვენი გმირი. იჯდა თავისთვის ჩაფიქრებული, ორივე თოფი მუხლებ შუა დაეყუდებინა და ზედ დაჰყრდნობოდა. როგორღაც ერეოდა ფიქრები: ადვილი ნუ კი გგონიათ ასეთი მოულოდნელი წამოსვლა! როგორც მოგეხსენებათ, ბაიას არცკი გამოეთხოვა. ბაიას შავი თვალები, ის საშინელი განსაცდელი, რომელიც ლომზედ მონადირეს ძნელად ასცდება, გონებას ურევდა და გულს უწუხებდა. ახლა ეს ძველებური მამა-პაპური დილიქანი... სადღაც ენახა ეს დილიქანი, მგონი შიგ ტარასკონში, დილ, ყმაწვილ-კაცობისას... და მოაგონდა თავის საყვარელი ტარასკონი, თავის სიჭაბუკე, დილიქნით სეირნობა, რონის პირს გამართული სადილები... მთელი თავის სიყმაწვილე თვალ წინ წარმოუდგა...

დაღამდა. კონდუქტორმა სანთლები აანთო... დაქანგებული დილიქანი ხან აქ ჩაჰკრავდა, ხან იქა, თან მწარედ კვნესოდა და გაჰყვიროდა, ცხენები ფრუტუნებდნენ, ზარებს წკარუნი გაუდიოდათ და ხან-და-ხან შიგ დილიქანში რაღაც გრიალი ისმოდა რკინის და ფოლადისა — ტარტარენის იარაღის გრიალი.

ტარტარენს სთვლემდა. დილიქანი რომ ჩაჰკრავდა სადმე, თვალებს გაახელდა, თავის თანამოგზაურთ დააცქერდებოდა და მერმე ისევ მიიძინებდა. ძლივს ესმოდა ძილში დილიქნის ქრიალი და თავის იარაღის გრიალი.

და უცბად რაღაცა ხმა მოესმა, ბებრუცანა, ხრინწიანი ხმა, რომელიც ტარტარენს უძახდა: „ბატონო ტარტარენ, ბატონო ტარტარენ!“

— ვინ არის?

-- მე გახლავართ, ბატონო ტარტარენ; ნუ თუ ველარა მცნობთ?.. მე გახლავართ ბებერი დილიქანი. გახსოვთ, ამ ოცის წლის წინად ტარასკონს და ნიმ შუა რომ დავია-

რებოდი?... რამდენჯერ წამიყვანიხართ თქვენ და თქვენი ამხანაგები, ბატონო ტარტარენ, ქუდზედ სანადიროდ რომ წაბრძანდებოდით ხოლმე ბელგარდის ან ჟონკიერისკენ! წელან ვერ გიცანით, ბატონო: „თათრის“ ქუდი გხურავთ და გასუქებულხართ კიდევ... ძაან გასუქებულხართ... აბა რაღას გიცნობდით? მაგრამ თქვენი ხვრინვა რომ გავიგონე... აი დალახვრა ჩემმა გამჩენმა... ხვრინვაზედ გიცანით! მაშინვე გიცანით!

— კარგი! კარგი! შეუტია ტარტარენმა. ცოტა არ იყოს ეწყინა ასეთი კადნიერება. მერმე ძველი ამბები მოაგონდა, გული მოუღება და ჰკითხა:

— მერე აქ როგორ გადმოხვედი, ამ სიშორეზე, ჩემო ბებრუცანავ?

— ეეჰ, ჩემო კეთილო ბატონო ტარტარენ! ჩემი ნებით არ გახლავარ აქა, გარწმუნებთ, არა. რაკი ბოკერის რკინის გზა გააკეთეს, მე ამითვალწუნეს — რის მაქნისია ეს რაღაც დილიჯანი არისო და აფრიკაში გამომისტუმრეს! მარტო მე კი არ გეგონოთ ამ დღეში! რაც კი საფრანგეთში დილიჯანი იყო სადმე, ყველა განდევნეს სამშობლოდან! თითქმის ყველა! თქვენ... განათლების და ეროვნულ წინმსვლელობის წინააღმდეგნი ხართო, რეაქციონერები ხართო! და ამ სიშორედ, სწორედ ჯოჯოხეთში გვიკრეს თავი... დიად, საფრანგეთში რომ იტყვიოთ ხოლმე — ალჟირული რკინის გზაო, იცოდეთ ეს ალჟირული რკინის გზა ჩვენ გახლავართ, ჩვენ, დანჯღრეული დილიჯნები! — და მწარედ ამოიოხრა ბებრუცანა დილიჯანმა. მწარედ ამოიოხრა და განაგრძო:

— ეეჰ, ბატონო ტარტარენ! რომ იცოდეთ, როგორ მენანება ჩემი კარგი ტარასკონი! როგორ მენატრება ჩემი ტარასკონის ნახვა?! ვილა მალირსებს მე უბედურს! ერთი

დრო არავის შერჩენიაო! ნამდვილია, ბატონო ტარტარენ! რა კარგი დრო მქონდა, რა ნეტარებით სავსე დრო მქონდა! რომ მომავონდება ჩემი სიყმაწვილის დღენი?!.. უნდა გენახეთ, დილით, ადრინად გზას რომ გავუდგებოდი ხოლმე, რა ლამაზი, რა ცუგრუმელა ვიყავი! სულ კრიალი გამქონდა! თვლები მწვანედ მქონდა შეღებილი, საფარი სარკესავით ელავდა, ამომავალი მზე გეგონებოდათ ჩემი სანათურები. შოლტს რომ გადაუტყლაშუნებდა ხოლმე ჩემი მეეტლე! გახსოვთ ძველებური სიმღერა: „ლაგადიგადო, ტარასკონ, ტარასკონ“! სწორედ ამ ხმაზედ ატყლაშუნებდა შოლტსა!.. ჩემი კონდუქტორი? ოქრო-მკედით ნაკერქულს გვერდზედ დაიხურავდა, ხაყვირს ჩაჰყვირებდა, უცბად ამოხტებოდა. — „გარეკე, გაუჯავრდით!“ შესძახებდა და დაიძროდნენ ცხენები! ამისთანა ფეთიანი ცხენები კი არ მებნენ, ბატონო ტარტარენ, იმისთანა ჭკვიანი, მშვიდობიანი ცხენები მებნენ, მგელიც ვერ გააგვიყებდა. ზარს წკარუნი გაჰქონდა — არიქა დილიქანი მოდისო, ძალღებნი ყეფას მორთავდნენ, კონდუქტორი საყვირს უკრავდა. ყველგან ფანჯრებს აღებდნენ და სიამაყით დამცქეროდნენ ტარასკონელები — აბა ხალხი ჩვენა ვართ, რომ ამისთანა დილიქანი გვაქვსო! მე კი მივგრიალეზღი დიდ სამეფო გზაზედ!

სამეფო გზა ხომ გახსოვთ, ბატონო ტარტარენ, განიერი, ლამაზად დატკეპნილი, ზედ აქა-იქ ამართული გავლილ მანძილის მაჩვენებელი ბოძები და დამტვრეული ქვის გროვები, მარჯვნივ და მარცხნივ გადაჭიმული ვენახები და ზეთის ხილის ქალები! ჩრდილი გახსოვთ, ბატონო ტარტარენ. ჩრდილი?! ათს ნაბიჯს გაივლიდი და პატარა კობტა დუქანი! ოცს გაივლიდი და ცხენების საცვლელი ადგილი! ჩემი მგზავრები? რა კარგი, პატიოსანი ხალხი დაიარე-

ბოდა: მამასახლისები და მღვდლები — ნიშნად მიდიოდნენ ხოლმე მაზრის უფროსის ან ეპისკოპოსის სანახავად, — სადღესასწაულოდ დათხოვნილი შეგირდები. ჩვენი გლეხ-კაცები... განა წავიდოდნენ სადმე, რომ ჯერ ტანისამოსი არ დაეცვალათ და პირი არ მოეპარსათ?! და სულ ზევით, ჩემ ბანზედ, თქვენა ბრძანდებოდით ხოლმე გამოჭიმული, ბატონო ტარტარენ, თქვენ და ქუდზედ-მონადირენი. რა კარგ გუნებაზედ იყავით ყველანი! რა მხიარული ხარხარი ისმოდა, რა ლამაზად მღეროდით ყველა თავის სიმღერას! მეტადრე სალამოზედ. ან მთვარიან ღამეს, შინისაკენ რომ წამოვიდოდით ხოლმე!..

სადღაა ის დრო?! რომ იცოდეთ რა წუწკ, რა უმსგავსს მგზავრებს დავათრევ! ნეტავი ვინ არიან, რა არიან, რას დაწოწილებენ! მაჭუჭყიანებენ, მსვრიან, მატლებით შავსებენ! ზანგები, არაბები, უწინდელი გადაყრუებული ჯარის-კაცნი, საფრანგეთიდან გადმოსახლებულნი, დაგლეჯილ-დაფლეთილნი... ვინ გნებავეთ უსაქმო და უბინაო, რომ მე არ მაწუხებდეს? მარტო წეკოს სუნი ბრძანეთ თქვენა! ახლა ამათი ლაპარაკი! ლაპარაკობენ და ლაპარაკობენ! როგორ არ მოსწყინდებათ ამდენი ყბედობა, მე ის მიკვირს... მე კი ერთი სიტყვაც არ მესმის!.. ქრისტიანი ამათსას განა გაიგებს რასმე? რას გაიგებს, ისეთ უსჯულო ენაზე ლაპარაკობენ! ან იქნება გგონიათ, მოვლა მქონდეს რამე? რა სათქმელია! რაც აქა ვარ, ერთხელაც არავის გავუბანივარ, ერთხელ არავის გავუწმენდივარ. თქვენ კი ალბად მე მემღურებით — ქრიალით აღარ დამაძინაო?! ამ ცხენებმა ხომ ბოლო მომიღეს. ჩემი დამმართეს! ოჰ, რომ მომაგონდება უწინდელი დიდრონი, წყნარი, ჭკვიანი ცხენები! ამ პატარა არაბულ ცხენებს მგონი ქაჯები უსხედან

ფეხებში. ერთ წამს არ მოისვენებენ, სულ კუნტრუში გაუღით, სულ ცმუკავენ, სულ იკბინებიან... სულ წიხლს მესვრიან და გვერდებს მილეწავენ! ვაი! ვაიმე, მიშველეთ!.. ხედავთ, ბატონო ტარტარენ, რას მიშვრებიან?! ოოჰ! ვაი ჩემი ბრალი... გზებს ხომ ნულარა ბრძანებთ. აქ კიდეც არა უშავს-რა, ჯერ ქალაქზედ ახლო ვართ და მართებლობის თვალი აქაურობამდეც მოსწვდება ხოლმე; თქვენ იქითა ნახეთ, გზა კი არა, გზისას კვალსაც ვერსადა ნახავთ. უგზო-უკვლოდ დავდივართ მთა და ბარში. ხან ბზის ბუჩქსა ვთელავთ, ხან რიყეებში ვიმტვრევთ თავსა. ცხენებს საცა მოგვხვდება, იქ გამოვიცვლით. ეგ კონდუქტორის ნება და სურვილია: ხან ერთ დღეს სამგან გაჩერდება, ხან სამი დღე დაუსვენებლივ მიდის, თითქო ფაფა უცივდებოდეს სადმე.

— რომ იცოდეთ, რა ბრიყვი, რა უზრდელია ჩემი კონდუქტორი! ხან და ხან სამი-ოთხი ვერსის მანძილს მომავლეინებს ხოლმე — ერთ ნაცნობ კაცთან კარგი ღვინო მეგულებაო. დალევს და შემოგვიტევს: „გარეკე! გაუჯავრდიო“! მაშ რა ქნას? რომ დაუგვიანდეს?! დიდი რამ ენალვლება, თუ მზე მწვავს, მდაგავს და მტვერი მახრჩობს. „გარეკე! გაუჯავრდიო“! კიდეც მოსწყურდება, კიდეც შემაჩერებს! ჩახეთქავს და „გარეკე! გაუჯავრდიო“! წყალში ვტოპავ — აქ ხომ ხიდები არც კი იციან რა არის! ვსველდები! ზედ სურდო-ხველა! ნეტავი დავიხრჩო მაინც! „გარეკე! გარეკე! გაუჯავრდიო“! მერმე სალამოზედ... ძვალით ხორცამდე წყლითა ვარ გაყენთილი. ჩემს სიბერეს ამდენი ტანჯვის ატანა აღარ შეუძლია, ბატონო ტარტარენ, ამივარდება ხოლმე ფერდის ქარები... ღამე ცის ქვეშა ვვლივარ, სადმე ქარვასლის ეზოში! სულ ერთია, გინდა წვიმა იყოს, გინდა ქარი გრიალეზდეს, მე გარედ უნდა ვეგდო. ტურები დამეხვევიან ხოლმე, ბატონო ტარტარენ, დამ-

შეული ტურები! ტყავი აღარ შემარჩინეს! თუ არა-და, მოვლენ ვილაც მაწანწალები და თბილად, არხეინად ხვრინავენ მთელი ღამე! აი რა დღეში ვარ, ჩემო კარგო ბატონო ტარტარენ. ამ დღეში ვარ და, ეტყობა, ამ დღეში ვიქნები, ვიდრე, წვიმისაგან დამპალი და სიცხისაგან დამწვარი, სადმე გზის პირას არ მივეგდები. იქაც არ-მომასვენებენ, ბატონო ტარტარენ! დამეხვევიან არაბები და... არ იცნობთ, გეტყობათ: მკვდარი ვირი რომ ნახონ, ნალს აპყრიან და მე რაღა კეთილს დამაყრიან?!

— ბლიდაჰ! ბლიდაჰ! შეჰყვირა კონდუქტორმა და დილიქნის კარი გააღო.

II

კაცუნასთან საუბარი

გაიხედა ტარტარენმა ტალახიან ფანჯარაში და ორცკი დაიძრა: ახლად-აგებული სამამასახლისო სახლი ჩანდა, წინ მშვენიერი, ოთკუთხი ფორთოხლის ხეებით დამშვენებული მოედანი; აქვე ჯარის-კაცნი სიარულში და თოფის ხმარებაში ვარჯიშობდნენ. ერთი სიტყვით, მშვენიერი რამ იყო ქ. ბლიდაჰ, მაგრამ ლომის სუნი კი ჯერ არსად იყო.

— ქვეით! ქვეით! წაიჩურჩულა ტარტარენმა და ქალაქს ყურადღებაც არ მიაქცია. ამ დროს ვიღამაც დილიქნის კარი გააღო. ფორთოხლის სურნელებით შემკულ დილის ცივ ნიავეს ერთი პატარა, სულ პატარა კაცი აეწია და შივ დილიქანში კი შეისროლა; მოხუცებული იყო ეს პატარა კაცი. ჩამომხმარი თავი მუშტის ტოლა ძლივს ექნებოდა. ხელში ქოლგა ეჭირა და ქალღმერთის საზიდავად ტყავის აბგა. სამაზრო ქალაქის ნოტარიუსი უნდა ყოფილიყო, ამას ფიქრიც არ უნდოდა.

პატარა კაცი სწორედ ტარტარენის პირდაპირ დაჯდა. შეხედა მის იარაღს და თვალი ვედარ მოაშორა. ჯერ იარაღი სინჯა, მერმე მისი პატრონი; განცვიფრებული, გაშტერებული შესცქეროდა ლომებზედ მონადირეს, თითქო უნდა ჰკითხოს რამე და ვერ მოუხერხებიაო.

ცხენები გამოუშვეს, სხვები შეაბეს, დილიქანი დაიძრა... პატარა კაცი ისევ ისე გაშტერებული სინჯავდა ჩვენს გმირთა-გმირს.

ბოლოს თვით ტარტარენმა იწყინა ამგვარი ურიგო ქცევა პატარა კაცისა და ჰკითხა:

— ჩემი იარაღი გაკვირვებთ, ბატონო? და ახლა თვითონ დაუწყო ისევე დაშტერებით სინჯვა.

— არა, ბატონო, კი არ მაკვირვებს, მაწუხებს! უპასუხა გულდინჯად პატარა კაცმა. და მართალიც იყო: ლომებზედ მონადირის მსწრაფლ-საშლელ კარავს. თოფებს, გრძელ ხანჯალს, რევოლვერს და სხვა იარაღს კარგა დიდი ალაგი დაეჭირათ; ახლა თვით ტარტარენის სისქეც მოიგონეთ... და მგონი არც ისე გაგაკვირვოთ პატარა კაცის პასუხმა.

ტარტარენს კი ეწყინა:

— იქნება გგონიათ, ბატონო, ლომებზედ სანადიროდ ემაგ ქოლგის ანაბარა უნდა მივლიოდე? შეუთია ამაყად გულ-ნაწყენმა გმირმა.

პატარა კაცმა თავისი ქოლგა გასინჯა, სახეზედ რალაც ღიმილი დაეტყო; მერმე ისევ გულ-დინჯად, აუჩქარებლო უპასუხა:

— მაშ, თუ უკაცრავად არ გახლავართ, თქვენ ბრძანდებით...

— ტარტარენ ტარასკონელი, ლომთა მკლავი!

ლომი ვერ შეიქნევს ისე მამაცურად ფაფარით შემკულ თავს, როგორც ამ სიტყვებზედ ტარტარენმა შეიქნია თავისი ფესის ფოჩი.

ბებერი დილიუანიც კი შეკრთა, — არამც თუ შიგ მსხდომნი.

მღვდელმა პირჯვარი დაიწერა, ქალებმა შეჰკივლეს, ორლენვილეღმა ფოტოგრაფმა წამოიწია, გეგონებოდათ ეხლავე თავის სამხატვრო იარაღს გამართავს და სახელოვან „ლომთა მჟღეტს“ გადახატავსო.

მარტო პატარა კაცს არა შეეტყო-რა.

— ბებერი ლომი მოგიკლავთ, ბატონო ტარტარენ?

ჯერ არ იცნობდა ტარტარენ ტარასკონელს ის უბედური?

— ბებერო?! — დაცინვით შეუტია ლომთა მჟღეტმა: — ნეტავი იმდენი თმა გქონდესთ, რაც მე ლომი მომიკლავს, ისიც გეყოფათ, ბატონო.

გადახედეს მგზავრებმა პატარა კაცს და საშინელი სიცილი წასკდათ: მოტვლებილ თავზედ იმ უბედურს სწორედ სამად-სამი თმაღა შერჩენოდა.

ამ დროს ორლენვილეღი ფოტოგრაფი ჩაერია ბაასში.

— საშინელი წელობა გქონიათ, ბატონო-ტარტარენ, საშინელი! — თქვენი სიცოცხლე ბეწვზედ ჰკიდია! წამ-და-უწუმ სიკვდილის პირსა ხართ... აი თუნდა ი საწყალი ბომპონელი...

— ვეფხეთა მხოცი! სთქვა ზიზლით ტარტარენმა.

— ბომპონელს იცნობთ, ბატონო ტარტარენ? ჰკითხა პატარა კაცმა.

— ბიჭო! იცნობო?! ერთი ოცჯერ მაინც არ გვინადირია ეროად მე და ბომპონელს!

პატარა კაცმა ჩაიცინა.

— მაშ გეტყობათ ვეფხვედაც ნადირობთ ხოლმე, ბატონო ტარტარენ?

— დიად, ხან-და-ხან... ისე, დროს გასატარებლად!...

რაკი ერთი შეტოპა, განალა თავს შეიმაგრებდა! თავი შეიქნია, თვალები დააბრიალა და ისე გმირულად გადახედა ქალებს, რომ ორივეს გულში საუკუნო ბინა გაიჩინა.

— ნადირობა — ლომზედ!.. დაუმატა ტარტარენმა: ვეფხვი... რა არის ვეფხვი?!..

— მართლაცა-და, რა არის ვეფხვი? სთქვა ფოტოგრაფმა: ერთი უბრალო კატა, სხვა ხომ არაფერი? დიდი კატაა. მორჩა და მოისვენა!

— ქეშმარიტად! უპასუხა გახარებულმა ტარტარენმა. აბა ვილაც ბომპონელის სახელის დამცირება, მეტადრე ამ ქალების თვალში, ასე უნდოდა აი!

სწორედ ამ დროს გაჩერდა დილიყანი. კონდუქტორმა კარი გააღო და დიდის მოწიწებით მიმართა პატარა კაცს:

— ჩამობრძანდით. ბატონო, მივედით!

პატარა კაცი ჩავიდა და კარებში გაჩერდა.

— ნებას მიბოძებთ, ბატონო ტარტარენ, ერთი პატარა, სულ მცირე შენიშვნა გიძღვნათ?

— ბრძანეთ, ბატონო.

— აი, ბატონო ტარტარენ! თქვენ პატიოსან კაცსა ჰგევხართ და მინდა, სიმართლე მოგახსენოთ:.. ტარასკონში დაბრუნდით. ბატონო ტარტარენ! დაბრუნდით, რაც შეიძლება საჩქაროდ... თქვენ დროს ტყუილად ჰკარგავთ... აქეთ-იქით ცოტაოდენი ვეფხვი კიდევ მოიპოვება. მართალია, მაგრამ მხოლოდ ვეფხვი!.. თქვენ ხომ არ იკადრებთ ვეფხვეზედ ნადირობას?! ვეფხვი — კატაა. სხვა ხომ არაფერი... რა თქვენი საკადრისია!!.. რაც შეეხება ლომებს...

მორჩა! მთელი ალყირი რომ დაიაროთ, ერთს ვეღარსად იპოვით! უკანასკნელი ჩემმა მეგობარმა შასენმა მოჰკლა.

თავი დაუკრა პატარა კაცმა, კარი მოხურა და სიცილით გაუდგა თავის გზას.

— კონდუქტორო! შესძახა ტარტარენმა და მეტის სიბრაზისაგან ქვემო ტუჩი დაუშვა: — კონდუქტორო, ვინ იყო ე კაცუნა?!

— რაო? ნუ თუ არ იცნობთ?! ბატონი ბომბონელი გახლდათ.

III

ლომების მონასტიერი

ჯერ მილიანაჰში არ მისულიყო დილიჩანი, რომ ტარტარენს ლომის სუნი მიუვიდა. შორს წასვლა რაღა საჭირო იყო, ამ პატარა ქალაქში ჩამოხტა და დილიჩანი თავის გზას გაუდგა.

მთელი ორი დღის ნანჯღრევი იყო, ორი ღამის უძილო, დაღალული, მისუსტებული. ან როგორ არ დასუსტდებოდა: ამოდენა ხანი სულ ფანჯარაში გადაიციქირობოდა — იქნება მინდორში, გზის პირას სადმე ლომს მოგვკრა თვალიო. ცოტა ხნის განსვენება ეჭირვებოდა და კიდევ შეერგებოდა. შეერგებოდა მით უფრო, რომ ბომბონელთან საუბრის შემდეგ ცუდ გუნებაზედ იყო, გულს თავისდა უნებურად რაღაცა უღრღნიდა და ამ გულის ტკივილის დაეიწყება ძილში უნდოდა. ის პატარა კაცი რომ მოაგონდებოდა, რაღაც სირცხვილსა ჰგრძნობდა, თითქო დილიჩანში მხდომ ქალთა წინაშე შეარცხვინეს ოვიოონაც, მისი იარაღიც, მისი ბრაზისაგან დაშვებული ქველა ტუჩიც და ვაჟაკობაც.

მილიანაჰ სულ პატარა ქალაქია, განიერი ქუჩებით. დიდრონი სეებით და წყაროებით შემკული. დადიოდა ქუჩებში, შესაფერ. სასტუმროს ეძებდა და თან კი, თავში ბომბონელის ნათქვამი უტრიალებდა... ერთიც ვნახოთ, მართალი ეთქვას ი კაცუნას? ერთიც 'ვნახოთ, ალჟირში ლომი აღარ იყოს?.. მაშ თავს რისთვის იწუხებს? რისთვის დაძრწის? რისთვისღა დაათრევს ამოდენა იარაღს და ბარგი-ბარხანას?

ამ ფიქრებში იყო გართული ჩვენი გმირთ-გმირი, რომ ერთ ქუჩაში ჩაუხვია და უცბად პირდაპირ კი წააწყდა... ვისა? აბა გამოიცანით? ერთ უშველებელ ლომს, დიად, ლომს! ყავახანის კართან დაბრძანებულიყო, ამაყად, სწორედ მეუფურად იყურებოდა ოთხფეხთ მეფე, თითქო ლომთა მელეტს გმირს ვერც კი ხედავსო.

— აკი ალჟირში ლომი აღარ არისო, შეჰყვირა ტარტარენმა და თავის მშვიდად წამოწოლილ მსხვერპლს განზედ გაუხტა. ამ ყვირილზედ ლომმა ტარტარენს გადახედა, მერე დასწვდა იქვე მის წინ რომ პატარა ჯამი იყო, პირში დაიჭირა და ჩვენს გმირთა-გმირს გაუწოდა თავმდაბლად. ტარტარენი გაშრა, განცვიფრდა... ამ დროს ერთმა არაბმა გამოიარა და ჯამში შავი ფული ჩააგდო; ლომმა მადლობის ნიშნად, კული გაიქნია.

ახლა კი მიხვდა ტარტარენი, ახლა კი გაიგო თავის შეცდომა. წელან, ამოდენა ხნის სანატრელი ლომის დანახვაზედ, ისე აუტოკდა გული, რომ ბრმა თვალხილულად ეჩვენა, მოშინაურებული — ველურად; და მხოლოდ ახლა შენიშნა, რომ ამ ლომს ორი ზანგი ატარებდა და უკან ბრბო ხალხი და ბავშვები დასდევდნენ.

სისხლი ყელთ მოებჯინა საწყალ ტარასკონელს. ასე დამცირებული რომ ნახა დიდებული და მძლავრი ნადი-

რი თავის ოცნებისა. „ჰაი თქვე უსვინიდისონო!—დაიჭეკა ტარტარენმა: — თქვე ლაჩრებო, თქვენა! არა გრცხვენიათ, რომ აგრე არცხვენთ ამ მეფისდარ ქმნილებას! ერთი ნახტომით მივარდა ლომს და პირიდან სამარცხვინო ჯამი გამოკვლიჯა... ზანგებს ეგონათ, ეს კაცი გაძარცვას გვიპირებსო, მივარდნენ ტარტარენს და დაუშინეს კომბლები. საშინელი ბრძოლა ატყდა! ზანგები ებრძოდნენ, ქალები გაჰკიოდნენ, ბავშვები ხარხარებდნენ. ერთი ბებერი ხარაზი ებრაელი თავის დუქანში მიკუნჭულიყო და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა — გაჰკიოდა: „პოლიციავე! დაიჭირეთ, დაიჭირეთ!“ ბოლოს თვით ბრმა ლომმაც იგრძნო — აქ რაღაც ამბავი ხდებოდა და ერთი საზარლად შეჰბლავლა. ლომის დაბლავლება და ტარტარენის წაქცევა ერთი იყო... წაქცევდნენ მაშ რა?! მარტოდ-მარტო ებრძოდა ორ ზანგს.

ამ დროს ერთმა კაცმა გააპო ხალხი, ზანგები ერთი სიტყვით დაამშვიდა, ბავშვები და ქალები აქეთ-იქით მიფანტა, ტარტარენი წამოაყენა, მტერიანი ტანისამოსი გაუბერტყა და დასამშვიდებლად იქვე კიბეზედ დასვა.

— თქვენო ბრწყინვალეებავ?! თქვენა ბრძანდებით? შესძახა ტარტარენმა და თან ორივე ხელით ნეკნების ფხანა დაიწყო.

— დიად. მე გახლავართ, ჩემო კეთილო მეგობარო, წავიკითხე თქვენი წერილი თუ არა, პატარა ბაია თავის ძმას ჩავაბარე, ცხენები ვიჭირავე და სულ თქვენს დევნაში ვარ. კიდევ კარგი. რომ მოგეწიეთ! მერე რა კარგ დროს შეგესწარით? მე რომ არა ვყოფილიყავ, ვინ იცის ამ გაბრაზებულ ხალხს როგორ გადარჩებოდით?! ნეტა ისეთი რა ჩაიდინეთ, რომ ამოდენა ხალხმა თქვენზედ მოაქცია თავისი რისხვა?

— რას იზამთ, თქვენო ბრწყინვალეზავ? ეს ძლიერებით სავსე ლომი რომ ასე დამცირებული ვნახე, ასე დამარცხებული, შეგინებული, შელახული, გლახასავით ქედმოდრეკილი, ამ მყრალ მაჰმადიანთაგან განკიცხული, გაუბედურებული და მასხარად აგდებული...

— სცდებით, ჩემო კეთილო, სცდებით. ეს ლომი ხალხისთვის წმინდა და თაყვანის-ცემის ღირსი ცხოველია. ეს იმ წმინდა ლომთაგანი არის, რომელთა მონასტერი მაჰომედ-ბენ-აუდას დაუარსებია ამ სამასის წლის წინად. ვერ წარმოიდგენთ, რა საზარელი სანახავია ის ალაგი. უშველებელი ადგილი გახლავთ შემოზღუდული და შიგ ცხოვრობენ მუსულმანი ბერები, რომელთა ერთად-ერთი საქმე ლომის ლეკვების მოწინააღმდეგება და აღზრდა არის. ასობით ზრდიან ლომებს და აქეთ-იქით გზავნიან მთელს სათათრეთში, თან ერთ-ორ ბერს გააყოლებენ, დადიან და ფულებს აგროვებენ. ამ გვარად მოგროვილი ფულით ინახავენ ბერებს და მეჩითს. ეს ზანგები დარწმუნებულნი არიან, რომ ბრმა ლომისაგან მოგროვილ ფულს ერთი გროში რომ მოაკლდეს, ერთად-ერთი გროში რომ დაჰკარგონ ან მოაპარვინონ ვისმე, წმინდა ლომი ამას მაშინვე იგრძნობს და გზაში ორივეს შესჭამს.

ამ უცნაურს, მაგრამ სამართლიან ამბავს ისმენდა ტარტარენი, თან ბეჭებს იფხანდა, თან იშმუშნებოდა და რალაც სიხარულითა ქშინავდა. ბოლოს, თავი ველარ შეიკავა და შეჰყვირა:

— ძალიან კარგი, თქვენო ბრწყინვალეზავ! თქვენი ნაამბობიდან მხოლოდ ერთი დასკვნა გამოდის და ეს დასკვნა — ბატონს ბომპონელს კი არაფრად ეჭაშნიკება — და ეს დასკვნა ის გახლავთ, რომ ალყირში ლომები ჯერ კიდევა ყოფილან.

— კიდევა ყოფილანო?! — შეჰყვირა შავ-მთიელმა:— ხვალვე, ბატონო. ტარტარენ, ხვალვე ხელიფის უდაბნოში გავიდეთ და ლომებს აბა იქა ნახავთ აი!

— როგორ?! თქვენო ბრწყინვალეებავ! ნუ თუ თქვენც მობრძანდებით ლომებზედ სანადიროდ?

— აი დალახვრა ჩემმა გამჩენმა! მაშ თქვენ გეგონათ ამ უცხო ქვეყანაში მარტოდ-მარტო დაგტოვებდით? თავს დაგანებებდით ამ საშინელ ხალხთა შორის, რომლებსა თქვენ არც ენა იცით, არც ზნე-ჩვეულება? არა, ბატონო, არა! ოჰ, სახელოვანო ტარტარენ ტარასკონელო, თქვენთან ვარ და თქვენთანვე ვიქნები... მე თქვენ თავს ველარ დაგანებებთ. საცა თქვენ იქნებით, მეც იქ უნდა ვიყო.

— ოჰ, თქვენო ბრწყინვალეებავ! თქვენო ბრწყინვალეებავ!

წამოდგა გახარებული ტარტარენი, გულში ჩაიკრა თავისი ერთგული თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი და თან ის აგონდებოდა, რომ ჟულ ჟერარს, ბომპონელს და ერთობ ყველა გამოჩენილ მონადირეს, ლომზედ მონადირეს, რასაკვირველია, თან მეფე ან მეფის გვარისა ჰყავდა ვინმე, და იმათი არ იყოს, მეც ბრწყინვალე თავადი შავ-მთიელი მეყოლებო.

IV.

ქარაგვანი

გათენდა და ჩვენი მგზავრებიც გზას გაუდგნენ. წინ მიდიოდა შეუშინარი ტარტარენი და არა ნაკლებ შეუშინარი თავადი გრიგოლი; უკან ექვსი ზანგი მისდევდათ; ზოგს იარაღის ყუთი ეკიდა, ზოგს სამგზავრო აფთიაქი, ზოგს მსწრაფლ-საშლელი კარავი, ზოგს რა და ზოგს რა. გამო-

ვიდნენ მილიანაჰიდან და ხელიფის უდაბნოსკენ გასწიეს. მშვენიერ ორლობეზედ მიდიოდნენ, იასამნით, კაკლით და ზეთის ხილით დაჩრდილულ ორლობეზედ, აქეთ-იქით სამოთხის წალკოტივით გადაშლილიყვენენ ბალები, ყველგან წყაროები დიოდა, გეგონებოდათ ლიბანში ვარო.

თავად გრიგოლს ტარტარენის იარაღიდან აელო რაც მოსწონებოდა და თავით-ფეხამდე იარაღში იჯდა. ოქრომკედით ნაკერი ქუდი დაეხურა, — ზედ მუხის ფოთლები იყო გამოსახული — და ამ ქუდით მის ბრწყინვალემა მექსიკელ გენერალს ან ავსტრიელ რკინის გზის სადგურის უფროსს უფრო ჰგავდა, ვიდრე შავ-მთიელ ტახტის მემკვიდრეს.

ძაან ქუდი ეხურა! ტარტარენს თვალები ზედ დარჩა და ცოტა არ იყოს მოკრძალებით ჰკითხა:

— ეგ რა ქუდი გახლავთ, თქვენო ბრწყინვალემა?

— უამისოდ აფრიკაში მოგზაურობა შეუძლებელია, — უპასუხა შავ-მთიელმა თავადმა, თან ამაყურად შეიქნია თავი, მზის სხივებს შეუშვირა ქუდის ოქრომკედი და თავის ჯერედ გაუწვრონელ თანამოგზაურს აუხსნა — რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ოქრომკედით ნაკერ ქუდს ფრანგებსა და არაბებს შორის დამოკიდებულებაში. არაბს ამ ქუდისა უფრო ეშინია, ვიდრე თავის მაჰმადისაო, ბრძანებდა თავადი გრიგოლ, ეშინია, რადგან ეს ქუდი ჰნიშნავს მართებლობის მოხელეს და, მაშასადამე, ყოვლად შეუძლებელ ძალას და ღონეს; ოღონდ ოქრომკედით ნაკერი ქუდი დანახვეთ და ხალხი თრთოლას, კანკალს მოჰყვება, ისე რომ მართებლობამ გადასწყვიტა — ყველას ამგვარი ქუდები დაეხუროთ, უფროსებიდან დაწყებული სულ უბრალო ახალ-მოშენე გლეხ-კაცამდეო; ერთი სიტყვით, ალჟირის მართვას, ამ თვალ-გადაუწვდენელ ქვეყ-

ნის მართვას --- ამას თავადი შავ-მთიელი ლაპარაკობს, ბატონო — დიდი არც ცოდნა უნდა, არც ჭკუა, არც გონება. შეიძლება ეს ჭკუა-გონება სულაც არსად იყოს, ოღონდ ოქრომკედის ნაკერი ქუდი კი იყოს სადმე, თუნდა ზოდზედ ჩამოცმული.

ამგვარი საუბრით და დროს-გატარებით მიდიოდა პატარა ქარავანი. ფეხშიშველი ზანგები სულ ხტომით მისდევდნენ, რალაც ყიჟინით და ყვირილით ხტოდნენ ზანგები და იარაღს ზრიალი გაჰქონდა.

საცა კი მგზავრი შეხვდებოდათ, ყველა მოწიწებით სალამს აძლევდა. შავ-მთიელ თავადს, თითქო თილისმა უდევს ქუდშიო. მაგრამ ერთ სოფელში კი უმტყუნა ბედმა: მამასახლისი არაბი თავის ეზოში დასეირნობდა; დაინახა თუ არა მიმავალი ქარავანი, და შავ-მთიელის ჯადოიანი ქუდი. გაიგონა თუ არა იარაღის ხმა, უცბად შეჰყარა თავისი ხალხი, ხიდი ასწია, გზები შეუკრა, და ისე გაამაგრა თავისი სამამასახლისო, რომ მისი აღება, კიდევ რომ მოენდომებინათ, შეუძლებელი იყო.

დასაწყისი ბევრი არაფერი გახლდათ!

სალამოზედ უარესი დაემართათ! ერთ ზანგს, სწორედ იმას, რომელსაც ტარტარენის სამგზავრო აფთიაქი ეკიდა, საშინელი გულის რევა აუტყდა: უბედური უკან ჩამორჩომოდა, ყუთი გაეხსნა და ცოტაცოტა ყველა წამალი მიერთმია.

მეორე მკვდარივით დაეცა გზის პირას — ქაფურიანი არაყი იმდენი დაელია, რომ მკვდარივით, უგრძობლად ეგდო. მაგრამ ყველაზედ უარესი მესამე იყო: ამას ტასტავენის მიერ დაკაზმული, ვერცხლის ვარაყით შემკულნი რვეული ეჭირა; ალბად ეგონა სულელს მთელი მექა-მედინის საუნჯენი ამ რვეულში ძევსო, ჯერ ნელ-ნელა

უკან დარჩა და მერე უცბად მოჰკურცხლა! მანამ ტარტარენი გონს მოვიდოდა, ის კიდევ მიიმალა. მაშინ კი გაჩერდა ქარაყანი, ერთი ლეღვის ჩრდილს შეეკედლნენ ტარტარენი და თავადი გრიგოლ და რჩევას მოჰყენენ.

— შე იმ აზრისა გახლავართ,—ამბობდა შავ-მთიელი თავადი და თან რაღაც ახირებულ სამ-ძიროვან ქვაბში ახლად გამოგონილ ფქვილსა ხსნიდა წვენის გასაკეთებლად,—მე იმ აზრისა გახლავართ, რომ ამალამვე დავითხოვოთ ეს ზანგები... აქვე ახლო პატარა დუქან-ბაზრიანი სოფელია. მგონი ის ეჯობინება, იქ შევჩერდეთ, და რამდენიმე სახედარი ვიყიდოთ.

— სახედარი?! არა. შენი ჭირიმე. არა! წამოიყვირა ტარტარენმა: თან ყურშა მოაგონდა და ქარხალივით გაწითლდა.

მერმე ფარისევლულად მიუმატა:

— როგორ იქნება. თქვენო ბრწყინვალეზავ?! როგორ გნებავთ. იმ პატარა, გოჯის ტოლა ვირმა ამოდენა ბარგი ზიდოს?!

შავ-მთიელს გაეცინა.

— სცდებით, ჩემო სახელოვანო მეგობარო! მართალია, აქაური სახედარი გამხდარია და პატარა, მაგრამ საქმე განა სისქე და სისუქნეა? საქმე, ბატონო, თირკმლებია, თირკმლები! აბა თირკმლები გაუსინჯეთ? საპალნე, რამდენიც გნებავთ, აჰკიდეთ. უნდა აიტანოს, მაშ რას იზამს? მაგრამ არაბებსა ჰკითხეთ, ისინი უყვით მოგახსენებენ. აი როგორ აგიწერენ ჩვენს კოლონიურ წეს-წყობილებას: სულ ზევით, სულ მაღლა გენერალ-ფაშა ბრძანდება და თან ბევრი. ბევრი აფიცერ-ალა ახლავს; გენერალ-ფაშა წამ-და-უწუმ აფიცერ-ალასა სცემს; აფიცერ-ალა ჯავრს საწყალ ბოქაულზედა ყრილობს და სიცოცხლეს უმწარებს;

ათის თავი—ჯარის-კაცზედ; ჯარის-კაცი ახალ-შენ გლეხ-კაცს მივარდება, ის არაბს წაუთაქებს, არაბი ზანგს, ზანგი ებრაელს და ებრაელი კიდევ სახედარს. საბრალო პატარა სახედარს აღარავინა ჰყავს, რომ იმანაც წაუთაქოს ვისმე, ქედი მოუხრია და ყურსაც არ იბერტყავს — რაც გინდა მიყავით, ყველას ავიტანო! ჰო-და, თუ კი ამოდენას აიტანს, რაღა ჩვენ ბარგზედ დაოჩნდება?

— შეიძლება აგრეც იყოს, — უპასუხა ტარტარენმა, — დიად, შეიძლება მე ვცდებოდე, მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ მე, პირად მევე ვდგევარ შორს სადმე და ჩვენს ქარავანს შემოვეჭერი... აბა რა სანახავი იქნება? ლომზედ მონადირენი და ვირებით!... ნეტავი კი სხვა რამ მოვიგონოთ-და! სხვა, რომ აღმოსავლეთს მაგონებდეს. ვირები ხომ ნამდვილი აღმოსავლეთია, მაგრამ ვირებზედ მეტი მინდა... აი თუნდა... თქვენო ბრწყინვალეზავ.. აქლემებზედ როგორა ხართ?! ნუ თუ აქ ვერსად ვიშოვით?

— აქლემს? რამდენიც გენებოთ!

ცოტა ხანს უკან ქარავანი ისევ გზას გაუდგა: ახლა კი აქლემის საყიდლად.

მდინარე შელიტის პირას მოგროვილიყო ხუთი-ექვსი ათასი დაგლეჯილი, დაფლეთილი არაბი — ეს გახლდათ შავ-მთიელის ნათქვამი დუქან-ბაზარი. საშინელი სიცხე იყო, ამოდენა ხალხი სულ ერთ ალაგს შეჯგუფულიყო და აემტვერებინა იქაურობა; თან საზარელი ყვირილი და ყიყინა ისმოდა: ზოგი ზეთის ზილის ქებას გაიძახოდა, ზოგი კირნახულისას, ზოგი თაფლისას. იქვე შიგ ხალხში აქა-იქ ცეცხლი აენტოთ და მთელ-მთელ ცხვარსა სწვავდნენ. ამ ყვირილს, ყიყინას, მტვერს, სიცხეს, კომლს და ქონის სუნს ტიტველი ზანგი-ყასბები მიუმატეთ მუხლამდე სისხლში ამოსვრილები — და ვითომ თქვენი თვალთ გენა-

ხოთ. ხალხში ირევოდნენ ეს შავწითელი ყასბები, უცბად წააქცევდნენ თხა-ცხვარს, კალმის დანით ყელს გამოჰლადრიდნენ, კოჭის ალაგს გაუჭრიდნენ, გაბერავდნენ, გაატყავებდნენ, გამოსწლავდნენ და შამფური და ცეცხლი ხომ მზად იყო.

ცოტა გაშორებით ათასი ფერის კონკებით დაკერებული კარავი მოჩანდა. შიგ ერთ დარბაისელ არაბს მოეკეცნა. მუხლებზედ უშველებელი ტყავი გაეშალა და ცხვირის ნესტოებზედ სათვალეები ჩამოეცვა. აქ უფრო საშინელი ყვირილი იყო: აქ ფულზედ თამაშობდნენ და ვისაც კი კიდევ გააჩნდა რამე, სულ აქეთ მოეჩქარებოდა — იქნება დღეს მაინც მოვიგო.

წყალის პირს მოგროვილ ხალხში ერთი მხიარული სიცილი და ძახილი ისმოდა: შიგ შუა წყალში გაჩერებულიყო მეწვრილმანე ებრაელის ვირი, დაოჩნებულიყო და აღარც წინ მიდიოდა, აღარც უკან. იყო საწყალი მოხუცი ორ ცეცხლ შუა...

რა არ იყო აქ: მორიელები, ძაღლები, კაჭკაჭები და ბუზები... ოჰ, ეს ბუზები!!! ოღონდ აქლემი კი არსად იყო. ბევრი ეძებეს, ბევრი იკითხეს და ბოლოს, როგორც იყო, მზაბიტები ნახეს, რომელთაც თურმე ერთი ისეთი კარგი აქლემი ჰყავდათ, რომ მისი გაყიდვა უნდოდათ. ნამდვილი უდაბნოს აქლემი იყო, აყლაცუდა, გაკრეჭილი, ქეციანი, დაღვრემილი, ყელ-გრძელი და ყელ-პრტყელი! ალბად დიდი გზა გამოიარა, ალბად სულ უდაბნოში იარა. სულ უჭმელ-უსმელი იყო. რომ ასე გამხდარიყო.

ტარტარენს კი ისე მოეწონა, რომ მაშინვე მოურიგდა. აიხირა — მთელი ქარავანი ამ ერთ აქლემზე უნდა დავტოვო.

ხომ მოგეხსენებათ, მოჩვენება...

დააჩოქეს აქლემი, აჰკიდეს, რაც კი ბარგი-ბარხანა ჰქონდათ. შავ-მთიელი თავადი ზედ კისერზედ მოაჯდა. ტარტარენმა თავისთვის უფრო უკეთესი ალაგი ირჩია, სულ ზემოდ, ორ ყუთ შუა; ქვეყანა თავს დაედო, აბა ვნახოთ, ფრანგი აქლემზედ როგორ შეჯდებო. გამოი-ჭიმა იმ სიმაღლეზედ ჩვენი გმირთ-გმირი, ორ ზანდუკ შუა გამაგრდა, მერმე ერთი ხელით მოგროვილ ხალხს ღიმილით სავსე სალაში მისცა და მეორე ხელით — ქარა-ვან-ბაშს, შავ-მთიელ თავადს, განკარგულება უბოძა: „აბა. წავიდეთო!“

ეეჰ! სად იყვნენ, რომ ტარასკონელები ვერა ხე-დავდნენ!

ძან მოსიარულე აქლემი შეხვდათ. მაგრამ ჯერ ათი ნაბიჯიც არ გადაედგა და საწყალ ტარტარენს რალაც შე-მოაწვა გულზედ; ფერი წაუვიდა, თავს ველარ იმაგრებდა, გმირულ ფესის გმირულმა უოჩმა ისევ ის თავისუფლება მოიპოვა, რომელიც ერთხელ „ზუავით“ მოგზაურობის დროსა ჰქონდა... ვინ იფიქრებდა, რომ გემი, აქლემი და სადღვებელი სულ ერთი და იგივე გამოდგებოდა.

— თქვენო ბრწყინვალეებავ! თქვენო ბრწყინვალეებავ! კვენსოდა გულ-შეღონებული ტარტარენი, დააყენეთ, და-აყენეთ! ჩავიდეთ! მე ვგრძნობ... მე ვგრძნობ... რომ სა-ფრანგეთს შევარცხვენ!..

— ეგ არის დიად! აგრე რომ დავაყენოთ ხოლმე!.. ან გაქენებულ აქლემს რალა დააყენებს?!

მიდიოდნენ და უკან ოთხი ათასი მეტი არაბი მის-დევდათ; იცინოდნენ, ოხუნჯობდნენ, სულ ტარტარენს შესცქეროდნენ და, ეტყობოდა, რალასაც ელოდნენ...

რას იზამდა ტარასკონელი გმირთ-გმირი? თავი და-
ლუნა... უვარგისი მჩვარივით დასთრევედა გმირულ ფე-
სის ფოჩი... თავი დალუნა და საფრანგეთი შერცხვენილ
იქმნა.

V

უ ი უ ი

იქნება სანახავად ძალიან კარგიც იყო აქლემით მგზა-
ვრობა, მაგრამ ჩვენი ლომთა-მელეტნი იძულებულ იყ-
ვნენ ფეხით ეარათ, რადგან გმირულ ფესის გმირულმა
ფოჩმა აიყინა — თუნდა მომკლათ, აქლემზედ აღარ შევ-
ჯდებო! რაც ბარგი ჰქონდათ, სულ აქლემს აჰკიდეს და
თითონ ფეხით მისდევდნენ; ნელ-ნელა მიდიოდნენ, საცა
ნებავდათ. დაისვენებდნენ, საცა ნებავდათ შენაყრდებო-
დნენ! ქარავანბაშად თვით ტარტარენი გახლდათ. წინ
ტარტარენ ტარასკონელი მიბრძანდებოდა, მის შემდეგ აქ-
ლემი, უკან თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი.

მთელი ერთი თვე იარა ამ ქარავანმა.

მთელი ერთი თვე სულ უპოვარ ლომთა ძებნას მოან-
დომა განრისხებულმა ტარტარენმა, კილით-კიდემდე მოი-
არა ხელიფის მინდორი, სიგრძე-სიგანე გაუზომა საფრან-
გეთის ალჟირს, ამ საკვირველ ქვეყანას, სადაც ძველებუ-
რი აღმოსავლეთი აბსინტს შეუღლახავს, დარბაისელი არა-
ბი ფრანგის გოგოებს- მოუხიბლავთ; სადაც ზღაპრული
პატიოსნებით სავსე და უმანკო ახლა სასაცილოდ და სა-
მასხაროდ გამხდარა; ისევე სასაცილოდ. როგორც სასა-
ცილო გახდება ხოლმე რომელიმე ღრმა შინაარსის წიგნი,
უვიცს, რეგენს რომ წაუჭკითხოთ ვისმე და უთხრათ—აბა
ახლა მიაშბე, რაც წაგიკითხეო. ბევრ საკვირველებას ნა-

ხავს აქ კაცი, ოღონდ სურვილი ჰქონდეს ნახვისა. ველურ ხალხს ჩავცივებივართ — თქვენი განათლება გვინდაო და მათ გასანათლებლად ჩვენი დამპალი ბიწიერების გარდა ვერა მიგვიწოდებია-რა. თვით გამანათლებელნიც ნეტავი საუკეთესონი-მაინც ამოგვერჩია ჩვენ შორის! ვინც მოგვხვდა, ვისაც მაღა ჰქონდა და სვინიდისი ნებას აძლევდა, ყველა აქეთ გამოვისტუმრეთ — წადი, ველურ ხალხს განათლება მოჰფინეო; თან მეფური უფლებით აღვჭურვეთ და გული საპატიო ორდენით შევუმკეთ. მართლად განათლეს ხალხი?! ვინ იქნება ჩვენ ნებას არ ასრულებდეს? საცა „ჰო“ გვინდა, იქ რომ „არა“ გაბედოს ვინმემ, გავაწვენთ და სულ ტყავს გავაძრობთ! სულ ფეხის გულში ვცემთ იმ უვიცს! არც მაშინ ისწავლის!?! არც მაშინ განათლდება?! საქმე სამართლიანად დასჯაა, საქმე ის არის ხალხი ჰგრძნობდეს, რომ სამართლიანადა სსაჯავ. მაშ დეე ისევ თავისმა ყადიმ ასამართლოს: მართალია, ამ ყადის სვინიდისისა ნატამალიც არა აქვს, მაგრამ სამაგიეროდ სათვალეები ხომა აქვს; — ზის თავისთვის ყადი — ფარისეველი ყორანის და მართლ-მსაჯულებისა — და ოცნებობს: ნეტავი აგვისტო როდის დადგება, რომ სოფელში წავიდე, ამ დაწყევლილ სამსახურს ცოტა ხანი მაინც თავი დავახწიოვო; ზის თავისთვის ყადი და თვალეებით მომჩივანთ ეკითხება: აბა რამდენ ოქროს მომცემთო? ამის სამართალი, ამის განაჩენი იმაზედ არის დამოკიდებული, ვინ რამდენს მისცემს. არა, ისავემა თავის საუფროსო ერთ ჯამ შეჭამადად გაყიდა და ყადიმ რომ თავისი განაჩენი გაყიდოს, რა გასაკვირველია?! და რადგან ველურთა შორის განათლების გავცრელებას მშვიდობიანობა უნდა, ამიტომ ყველგან ჯარსა ვტოვებთ, და ჯარის უფროსობას გარყენილთ, ლოთებს ვაბარებთ; ეს უფრო-

სნი უწინ რომელიმე გენერალ იუსუფის მეჯინიბენი იქნებოდნენ, ცხადია; ახლა კი გვერდთ მოსარეცხე ქალები უსხედან, შამპანურ ღვინით სკდებიან, ცხვრის მწვადი თავსაყრელი აქვთ და ამავე დროს ამათ კარვის გარედ ხალხი სიმშლით იხოცება! ხალხი სიმშლით იხოცება და ბატონების ნასუფრალს ძაღლებს ეცილება.

და გარშემო თვალ-გადუწვდენელი სახნავი მიწები და ჯერ გაუტეხელი ბუჩქნარით შემკული დაცემული მიწდორი... ბელელი საფრანგეთისა! საუბედუროდ ბელელში ერთ მარცვალ პუზს ვერ იპოვით! ტურას და ბაღინჯოს კი რამდენიც გნებავთ. გადიხედავთ, ნასოფლარებით სავსეა აქაურობა! ოხრად, უპატრონოდ დაგხვდებათ მთელი სოფელი, მთელი მაზრა! რა კერპი ყოფილა ეს ველური ხალხი, რომ განათლებას გაჰქცევია! თავს ანებებს მამა-პაპეულ სახლ-კარს და მამულს, მამა-პაპათა საფლავს და სადღაც მიისწრაფის! ამ ბელელში მდგომი სიმშლის გაურბის და შარა გზაზედ უბედურად კვდება. აქა-იქ ფრანგების სოფელსა ნახავთ: დანგრეული სახლები, შეუმუშავებელი მიწები და კალია, რაღაც ცოფიანი კალია, რომელიც ფანჯრის ფარდებსაც კი არსად დაინდობს — აი რას წარმოადგენს ფრანგების სოფელი. თითონ ფრანგები? ეს ახალ-სოფლელი ფრანგები? დიდით-პატარამდე ყავახანაში ბრძანდებიან, აბსინტს შეექცევიან, თან კონსტიტუციის შეცვლას და რეფორმებზედ ლაპარაკობენ.

აი რამდენ რასმე დაინახავდა ტარტარენი, დანახვა რომ სდომებოდა რისიმე; მაგრამ რას იზამთ, რომ მისი ფიქრი გონება, წადილი და ოცნება მხოლოდ ლომს და ისევ ლომს ეკუთვნოდა და ლომით გატაცებული მიდიოდა სულ წინ, სულ პირდაპირ, არც მარჯვნივ მიუხედაია, არც მარცხნივ. იმის მაგიერად, რომ ის გაესინჯა, რაც გზაზედ იყო, ის

შორს, შორს გაიყურებოდა, იმ ოცნებით სავსე ქვეყნისაკენ, სადაც ლომი უნდა მოჰლანდებოდა.

რადგან მსწრაფლ-საშლელი და მსწრაფლ-ასაკრეფი კარავი მაინც ვერ მოახერხეს და ვერ გახსნეს, და ტარტარენის მიერ მარსელიდან წამოღებული საჭმელიც არ გამოადგათ, იძულებული იყვნენ საღამოობით ისევ სადმე სოფელში მისულიყვნენ. შავ-მთიელი თავადი კარგად ყოფილიყო თავის ქუდით, თორემ, დღეგრძელობა გაქვთ, კარგად ამათ დაუხვდებოდნენ ხოლმე. აღასთან ჩამოხტებოდნენ სადმე, უფანჯრო შენობაში, სადაც არეული იყო ერთმანეთში არაბული ტახტი და ევროპული კამოდი, სმირნიდან მოტანილი ხალი და ახლად გამოგონილი ლამპარი, ძველებური — ვერცხლის ფულით სავსე ზანდუკი და კედლის საათი... მშვენივრად დაუხვდებოდნენ ხოლმე ტარტარენს, გაუმასპინძლდებოდნენ, ხალხს დაუპატიებდნენ, ნადიმს გაუმართავდნენ, ცეკვას, ჯირითს... და როცა ყველა გათავდებოდა, როცა გაკვირვებული ტარტარენი ახალს და გასაკვირველს აღარას მოელოდა. სწორედ ამ დროს მიუახლოვდებოდა მასპინძელი ალა და ანგარიშს მართმევდა: სადილისა, სასმელებისა, სიმღერისა და სხ... ამდენი მერჯებაო.

ეგეც თქვენი არაბული სტუმართ-მოყვარეობა!

ლომი კი არსად იყო.

ტარტარენი მაინც იმედს არაჲ ჰკარგავდა. მიდიოდა და მიდიოდა, საცა ბუჩქს ნახავდა, თოფს წაჰკრავდა — შიგ ლომი ხომ არ იმალებო; ჭალაში ხომ ერთი საათის სავალს ერთ დღეს ანდომებდა: დაუვლიდა და ახლად-ამოხეთქილ ტოტსაც კი არ დასტოვებდა უნახავს! შრრ! შრრ! — იძახდა გმირთ-გმირი და თან თოფის ლულას წაუჩიჩხვინებდა. ღამე, ვიდრე დაიძინებდა, ერთი, ორი

საათი ჩასაფრებული იდგა სადმე... სულ ამო იყო! ლომი არსადა ჩანდა.

ერთ საღამოს, ასე ექვსი საათი უნდა ყოფილიყო, ჩვენნი მგზავრები ახლად-აყრილ ბუჩქნარში შევიდნენ. საშინელი, სულის შემხუთველი სიცხე სწვავდა იქაურობას. ისე ცხელოდა, რომ ბუნებას თითქო სიცხისაგან ძალ-ღონე აღარა აქვსო, მიმკვდარებულივით ჩუმად იყო, და ამ სიჩუმეს მხოლოდ დაუღალავი ტარტარენი არღვევდა თავის აქლემით.

და შორიდან უცბად რაღაც ხმა შემოესმა, ოდნავ მოჰკრა ყური! შორიდან მოესმა ეს ხმა, ძლივს ესმოდა, თითქო მოჩვენება იყოსო, მაგრამ ტარტარენი კი არ შესდგა: მაშინვე იცნა ის დიდებული, მეფური ღრიალი ლომისა, რომელსაც ისევ ტარასკონში შეაჩვია ყური, მიტენის სამხეცოს რომ აეკრობოდა ხოლმე ყოველ ღამე.

ჯერ იფიქრა, ვცდები, ოცნება იყოო. მაგრამ ჯერ ისევ ამ ფიქრში იყო, რომ თუმცა შორიდან, მაგრამ ცხადად მოესმა ლომის ბრაზიანი ღრიალი; და თითქო ყველა ცდილობს ტარტარენი დავარწმუნოთო, შეშინებულმა ბუნებამ რაღაც ხმაურობა მორთო, ყოველ მხრიდან სოფლებიდან ძაღლების ღმუილი მოისმოდა; თვით აქლემმაც კი, ტარტარენის აქლემმაც კი იგრძნო საშიში მტერი, კანკალი დაიწყო და ლომთა-მჟღეტის იარაღს ზრიალი დააწყებინა.

იჭვი სულელობა-ლა იქნებოდა! ლომია, ლომი! ჩქარა. ჩავუსაფრდეთ! ჩქარა, დროს ნუ ეკარგავთ!

ტარტარენის ბედზედ იქვე ერთი ძველი მარაბუ იყო, ესე იგი წმინდანის სასაფლაო — პატარა ნიშივით აგებული შენობა, რომლის კარ-ზემოდან ხატის წინ მიცვალებულის ყვითელი ქოშები ესვენა. შიგ რომ შესულიყა-

ვით, ხომ განცვიფრდებოდით—იმდენ ტანისამოსს და ფეხსაცმელს ნახავდით კედლებზედ ჩამოკიდებულს... ტარტარენ ტარასკონელმა სწორედ აქ გაამაგრა თავისი შავ-მთიელი თავადი და აქლემი; თითონ კი, რაკი ქარავანი დააბინავა და შიში აღარაფრისა ჰქონდა, თითონ ჩასასაფრებელ ალაგის ძებნას შეუდგა.

ბევრი ეხვეწა თავადი გრიგოლ, მეც წამოვალ, ერთად ჩავუსაფრდეთო, მაგრამ ტარტარენმა არ ინდომა: უნდოდა ლომს მარტოდ-მარტო შეჰბმოდა. ის კი სთხოვა თავად გრიგოლს, მანდედან ფეხი არ მოიცივალოთ, კაცნი ვართ, ვინ იცის, რა გვიწერიაო... ბოლოს, გამოთხოვებისას აიღო და მის ბრწყინვალეებას მიაბარა ტყავის აბგა — ფულით და ბანკის ბილეთებით სავსე — ეშინოდა მე რომ კიდევ გადავურჩე, ლომს ეს აბგა არ გადარჩება და ისევ ერთგულ შავ-მთიელ თავადს ჰქონდეს, ის ემჯობინებაო.

ახლა ჩასაფრება-ლა აკლდა. მარაბუდან ერთ ას ნაბიჯზედ ერთი გაბურღენილი ბუჩქი იდგა, ზედ წყლის პირას. სწორედ ამ ბუჩქს ამოეთარა გმირთ-გმირი; ერთ მუხლზედ დაეყრდნო, როგორც წესი და რიგია, თოფი მზად ეჭირა, ხანჯალი წინ მიწაში ჩაურჭო, ქარქაშიდან ამოდრობა არ გამიჭირდესო, და გაყუჩდა.

დაღამდა, ჩამობნელდა. ძან, ძან ალაგს ჩასაფრდა ტარტარენი: იქვე, სულ ხუთ ნაბიჯზედ პატარა, წმინდა ნაკადული მოჩანდა წყალისა; ახლო-მახლო წყალი აქ-და იპოვებოდა და რასაკვირველია ყოველი ნადირი წყურვილის მოსაკლავად აქეთ წამოვიდოდა. რუს გაღმა ნავალიც კი მოჩანდა ნადირისა, კვალი დარჩენილიყო, მთელი ბილიკი დაედოთ!.. დააცქერდა ტარტარენი ამ ბილიკს და შეაჟრიალა:.. რა წუწკი ღამეები სცოდნია ალჟირს, რა წუწკი! ერთ წამს არ მოგასვენებენ! ხედავთ, ტოტებში რა-

ლაც შრიალი ისმის?!. ფეხის ხმა გეყურებათ? როგორ ფეხ-აკრეფით გვეპარება რალაც არის და? გესმით, აგერა მგელი ღმუის!.. ცაში სულ ასი ადლის სიმადლეზედ კიდევ წეროები მოფრინავენ და ისე გაჰყვირიან, თითქო ყმაწვილს ახრჩობს ვინმეო. საშინელი ღამეები სცოდნია ალ-ჟირს, ერთ წამს კი არ მოგასვენებენ და რა!..

მართლა-და, ძალიან მოუსვენრად იყო ჩვენი ტარტარენი. გაეცივებინა საწყალი, კბილს კბილზედ აცემინებდა, და რადგან ხელში ველარ იმაგრებდა — თოფი იქვე მიწაში ჩარჭობილ ხანჯლის ტარზედ დაებჯინა. კანკალებდა ტარტარენი და კანკალებდა თოფი! კანკალებდა თოფი, ხანჯლის ტარს სცემდა და სწორედ დიპლიპიტოსავით მიჰყვებოდა ლომთა-მელეტის კანკალს. რას იზამთ? ყოველთვის ხომ ერთ გუნებაზედ არ იქნება კაცი?! ჰო-და, ხან-და-ხან, აი როგორც ამ საღამოს... თუ არა და გმირმა რომ შიში არ იცოდეს, გმირობასაც ხომ აღარავინ უქებდა?!

ჰო-და! ტარტარენსაც შეეშინდა და ძალიანაც შეეშინდა. მაინც არ შედრკა, თავი გაიმაგრა. იდგა დაჩოქილი და ელოდა, ელოდა ერთი საათი, ორი საათი... მოგეხსენებათ ვაჟკაცობასაც თავის საზღვარი აქვს... მოულოდნელად, იქვე სულ რამდენსამე ნაბიჯზედ საშინელი ფეხის ხმა მოესმა, და ნადირისაგან დაძრულ ქვების გრიალი. აქ კი შიშმა აიტანა, შიშმა დასჯაბნა! უცბად დაცალა თოფის ორივე ლულა, ვინ იცის რას ესროლა — ცას თუ დედამიწას, მიწაში ჩარჭობილი ხანჯალი არც კი მოჰგონებია და მოჰკურცხლა მარაბუსკენ. დარჩა მიწაში ხანჯალი. თითქო ნიშანი იყოს გმირთ-გმირის შიშის და ლაჩრობისა, თითქო იქ ემარხოს ლომთა მელეტის ვაჟკაცობა და დიდებაო.

ტარტარენმა გიჟივით მიირბინა ქარავანთან და შეპყვირა:

— მიშველეთ! თავადო გრიგოლ, მიშველეთ! ლომი! ხმაც არავინ მისცა.

— თქვენო ბრწყინვალეებავ! მანდა ხართ?!

იქ აღარ ბრძანდებოდა მის ბრწყინვალეება. იქ მარტო აქლემი-ლა იდგა და დინჯად იცოხნებოდა... თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი კი გაპარულიყო და თან ტარტარენის ფულით და ბანკის ბილეთებით სავსე აბგა წაეღო... ეს ერთი თვე მეტი იყო, რაც მისი ბრწყინვალეება მარტო ამ შემთხვევას-ლა ელოდა.

VI

ძ ლ ი ვ ს!

როგორ გაატარებდა მოტყუებული ტარტარენი ამ უბედურს და ტრაგიკულ ღამეს, ეგ თვით მკითხველმა წარმოიდგინოს.

ჯერ ისევ ბნელოდა, რომ გამოეღვიძა: მიიხედ-მოიხედა. დარწმუნდა, რომ თავადი შავ-მთიელი მართლა გაპარულიყო და ფულიც თან წაეღო; ნახა, რომ მარტოდ-მარტო იყო ამ აკლდამაში, გაქურდული, თავდანებებული, მუხთალ, მოღალატე მეგობრისაგან შეურაცხყოფილი; ნახა, რომ ერთი აქლემის მეტი აღარა შერჩენოდა-რა ამ უცნობ საშინელ ქვეყანაში, ჯიბეში შავი ფული-ლა უჩხრიალებდა... სასოწარკვეთილებას მიეცა ჩვენი გმირთ-გმირი; თავის სიცოცხლეში ეს პირველად მოერია შხა-შიანი იჭვი. მაშ შავ-მთიელი თავადიც მატყუებდაო, ფიქ-~~სობდა~~ ტარტარენი; ნუ თუ მეგობრობაც სიცრუვე ყოფი-~~ლა~~, დიდებაც, სახელიც, ლომებიც! ნუ თუ სულ ტყუილია

აქაურობაო, ფიქრობდა ეჭვისაგან გულ-ჩათუთქული გმირთ-გმირი და ცხარი ცრემლი წასკდა საბრალო ტარტარენს. იჯდა მარაბუს კარებში, თვალეზედ ხელები მიეფარებინა, თოფი კალთაში ჩაედო და ასე გულ-ამომჯდარი ტიროდა მუხთალ ბედისაგან დამარცხებული ლომთა-მყლეთი. ტიროდა და მის მწარე სლოკინს და ცხარე ცრემლს მხოლოდ ერთგული აქლემი ხედავდა.

უცბად იქვე სულ ათი ნაბიჯის მანძილზედ ტარტარენის პირდაპირ ერთი უშველებელი ლომი გაჩნდა; თავი მალლა აელო, ფაფარი აშლოდა, თვალეზს აბრიალებდა და საშინელი ღრიალით და კბილთა ღრჭენით მოდიოდა ტარტარენზედ. ღრიალებდა გააფთრებული ლომი და სულ კანკალი დაიწყო ყველამ, მარაბუს კედლებმაც კი; თვით წმინდანის ქოშები შეინძრენ და წმინდანის შალვარი, რომელიც იქვე მარაბუში ეკიდა, ხომ სულ თრთოლამ აიტანა.

მარტო ტარტარენი არ შეშინებულა.

— ძლივს! შესძახა ლომთა-მყლეთმა; წამოხტა, თოფს წამოავლო ხელი; დაუმიზნა შიგ შუბლში ორივე ტყვია! რომ მოენდომებინა, შიგ თვალში ჰკრავდა! მერე რა ტყვია? ტყვია, რომელიც მოხვდება რასმეს თუ არა. მაშინადვე გასკდება! შადრევანივით ამოდიოდა მოკლულ ლომის თავიდან ხან ტვინი. ხან სისხლი! ძლივს! ფიქრობდა ტარტარენი, ძლივს! ამაყად იყურებოდა აქეთ-იქით და... ვაი საშინელებავ! ორი გაგიჟებული ზანგი თავიანთ კომბლებით მორბოდნენ ტარტარენისკენ ლანძღვით და მუქარით! ისევ ის მილიანაპელი ზანგები!

უბედურება მეტი გნებავთ, მოშინაურებული ლომი შემოაკვდა თურმე, საწყალი ბრმა ლომი, რომლის გულისთვის ერთხელ უკვე ნახა არაბული კომბლის გემო.

ძალიან გულბრძანად, მაჰმადის მადლმა! სულ ცოფსა ჰყრიდნენ ორივე ზანგი! ისე იქნევდნენ კომბლებს, მგონი ტარტარენისა ძვალის ალარ დარჩენილიყო. მაგრამ სწორედ ამ განსაცდელში მყოფს მოეველინა მხსნელი და სამარცხვინო, კომბლით სიკვდილი ააცდინა. ეს გახლდათ ორლენანვილელი მეველე, რომელიც იქვე ბილიკს მოსდევდა ხმლითა და ოქრო-მკედიან ქუდით გამშვენებული.

ოქრომკედით ნაკერი ქუდის დანახვა და ზანგების დაშოშმინება ერთი იყო. მეფური მედიდურებით მიუახლოვდა მეველე, საქმე გამოიძია, ოქმი შეადგინა, მკვდარი ლომი აქლემს აჰკიდა, მოჩივარი და დამნაშავე წინ გაირეკა ორლენანვილისკენ; მიიყვანა და მამასახლისს ჩააბარა.

ამისთანა დახლართული და დაუმთავრებელი დავა ჩემს მტერსაც ნუ გადახდეს!

ტარტარენმა ალჟირის ერთი მხარე ხომ ნახა — სოფელი და იქ გაფანტული ხალხი, ახლა მეორე მხარეს ხედავდა ალჟირულ ცხოვრებისას, უფრო საცინელს და სახიზლარს, — ეს გახლავთ ქალაქი, სასამართლო, დავიდაზრება და ვეჭილები. სამართალი სძებნა და ერთი დასახიზრებულ საზარელი რაღაც აჩვენეს, ისიც ორივე თვალთ ელამი; ყავახანაში ბრძანდებოდა და მოჩივართ აქ ისმენდა; ვეჭილი სძებნა და ისევ ყავახანაში მიუთითეს — ვინც უბინაო, უსაქმური იყო, ვინც ყველაფერში უვარგისი გამომდგარიყო, ვეჭილობისთვის მიეყო ხელი; საქმეები მოიკითხა და არყით და აბსენტით გაჟღენთილი ქალაქლები მისცეს. თითქო იგრძნეს — ტარტარენს ჯიბეში მარკიანი ქალაქი უდევსო, გარს შემოეხვივნენ ვეჭილები, მსაჯულები, გამომძიებლები, ბოქაულები და მათი თანაშემწე და თანაშემწეთა თანაშემწენი; კალიასავით დამ-

შეულები იყვნენ, გამხდრები, გაუმადლარნი, თითქო ზოკი უჯდეთ მუცელში; ვაი იმის ბრალი, ვინც ამათ ხელში ჩავარდება! დაეხვევიან, რაც კი რამ აბადია, ხელიდან გამოაცლიან, კიდევაც ვალს წაადებენ, სისხლს გამოსწოვენ, სიცოცხლეს შეუნახვერებენ და შიშველ-ტიტველს — რის მაქნისი ხარო? — პანდურსა ჰკრავენ.

უმთავრესი ის იყო, რომ გამოეკვლიათ როგორმე: სად მოკლა ტარტარენმა ბრმა ლომი — ალჟირის სამოქალაქო, თუ სამხედრო ნაწილში? პირველ შემთხვევაში საქმეს მომრიგებელი მოსამართლე გაარჩევდა და რაც იქნებოდა, იქნებოდა, აქ საშიში არა იყო-რა! მაგრამ ერთიც ვნახოთ — ის ალაგი სწორედ სამხედრო ნაწილისა გამომდგარიყო? ჰერმე?! მაშინ საქმე სამხედრო მსაჯულს ჩაუვარდებოდა ხელში და საწყალ ტარტარენს საშინელი სურათები ელანდებოდა: ეს დამხრვიტესო, ეს ჩამომახვრჩესო, ეს ორმოში ჩამიძახესო...

ცუდი ის იყო, რომ ამ ორ ნაწილს ალჟირისას გადაწყვეტილი საზღვარი არა ჰქონდა — ერთი თვე მეტი ატარეს ჩვენი უბედური ლომთა-მეღლეტი, აწვალეს, აწამეს, ჯვართ-აცვეს და ბოლოს გამოაჩრკვიეს, რომ თუმცა ლომი სამხედრო ნაწილში იქმნა მოკლული, მაგრამ თვით მკვლელი, ესე იგი ტარტარენ ტარასკონელი, სამოქალაქო ნაწილში იმყოფებოდა და იქიდან ესროდაო. საქმე, მაშასადამე, მომრიგებელმა მოსამართლემ გაარჩია და გადასწყვიტა: ტარტარენ ტარასკონელს ლომის ფასად ასი თუმანი გადახდეს და სასამართლოს ხარჯიც იმანვე გადაიხადოსო.

საიდან უნდა ეშოვა ამოდენა ფული? თავადმა შავმთიელმა შავი ფულის გარდა არა დაუტოვა-რა და ისიც

დიდი ხანია ქალღმერთებზედ, მარკებზედ და მართლ-მსაჯულ-
ლებრივ არაყზედ დაიხარჯა. ასი თუმანი?! საიდან?

რას იზამდა უბედური ლომთა-მეღვინე? ჯერ იარა-
ღის ყუთი გახსნა და ცალ-ცალკე ჰყიდდა თოფებს, ხან-
ჯლებს, ხმლებს, თავსამტვრევებს... ერთმა მეწვრილმანემ
სამგზავრო საქმელების ყუთი იყიდა, ერთმა აფთიაქარმა
ბეზიუტკეს ნაჩუქარი — რაც კი ზანგს გადარჩენოდა წამლე-
ბი იყიდა. სანადირო, მაღალ-ყელიანი წაღებიც კი გაი-
ყიდა, ასე გასინჯეთ! ზედ მსწრაფლ-საშლელი კარავი
მიჰყვა. ძველი ტანისამოსით მოვაჭრემ იყიდა, გაშალა
როგორც იყო და ზედ დააწერა — ჩინური კარავიო!

ყველა ხარჯი გადაიხადა ტარტარენმა და ლომის ტყა-
ვი და აქლემი-ლა დარჩა. ლომის ტყავს ძალიან მოუარა,
ფრთხილად მოკეცა, ყუთში ჩადო და ტარასკონს გაის-
ტუმრა, ბატონ ბრავიდას მისამართით. (ამასაც მალე მო-
გახსენებთ. რა გავლენა იქონია ამ საკვირველად ნაშოვნ-
მა ლომის ტყავმა ჩვენი გმირის ცხოვრებაზედ). რაც შე-
ეხება აქლემს. იმის იმედი-ლა ჰქონდა — ალჟირამდინ მი-
მიყვანს როგორმეო; ის კი არ გეგონოთ, აქლემით სია-
რულს აპირებდაო. არა. — გავყიდი, დილიყნის ფულს რო-
გორ ვერ ავიღებო? ამაზედ უკეთესს მგზავრობას აქლე-
მით სხვას ვერას მოახერხებდა. საუბედუროდ, ამ საკვირ-
ველი აქლემის ყიდვას ვერავინ ბედავდა. ტარტარენი კი
სულით და გულით ქ. ალჟირისკენ მიისწრაფოდა. თავის
პატარა ბაიას ნახვა სწყუროდა! უნდოდა ენახა თავისი
კოპწია სახლი. წყარო, ქალაქ გარედ ნაყიდი ბალი და ბრო-
წეული! ოცნებობდა — მივალ, ცოტას დავისვენებ და მა-
ნამ საფრანგეთიდან ფულიც მომივაო. მაგრამ რას იზამდა,
რომ აქლემი არ გაიყიდა? ფეხით ვივლიო, გადასწყვიტა
და გზას გაუღვა. ჯიბეში კი გროში არა ჰქონდა.

ასე გაჭირებულს მარტო აქლემმა არ უღალატა. აკი მოგახსენებთ, საკვირველი იყო ეს აქლემი. რაღაც ჩვენთვის გაუგებარი სიყვარული აუვარდა ტარტარენისადმი და ჩრდილივით უკანა სდევდა; რომ დაინახა — ჩემი ტარტარენი დაინძრა და ორლენავილიდან მიდისო, ისიც უკან გამოეკიდა და თვალი აღარ მოუშორებია.

ჯერ კიდევ იამა ტარტარენს ასეთი ერთგულემა. ყველამ უმტყუნა, ყველამ უღალატა და ამ ოთხფეხმა, პირუტყვმა კი არ გაიმეტა თავისი ტარტარენი; ნეტავი რისთვის? სრულიად არაფრისთვის! მთელი თვე ისე გავიდოდა, რომ ერთ მუჭა თივასაც არ მიაწოდებდა, აქლემი თითონ შოულობდა თავის საჭმელს; ჰქონდა საჭმელი საწყალს — ხომ კარგი, არა და არც ეს ანაღვლებდა.

მაგრამ რამდენიმე დღის შემდეგ ტარტარენს მოსწყინდა ეს განუშორებელი თანამოგზაური. ჩრდილივით უკანა სდევდა, დაღონებული, დაღვრემილი, თითქო თავ-პირი ჩამოსტირისო და ტარტარენს თავის უბედურებას აგონებდა; ის დავიწყებას ცდილობდა, ეს აქლემი კი, თითქო აჩრდილი იყოს ლომებზედ ნადირობის თავ-გადასავლისაო, სულ იმას ჩასძახოდა — შენს ნადირობას ნუ დავიწყებო! და შეეზიზღა თავისი ერთგული აქლემი, შესძაგდა იმისი დაღონებული თვალის გამომეტყველება, მოშვებული კუხები, დაშვებული ქვედა პროში. ერთი სიტყვით, ჭირივით შეეჯავრა, გადაეკიდა და იმასლა ფიქრობდა — თავიდან მოვიშორო როგორმეო. მაგრამ აქლემიც... ძან ერთგული აქლემი იყო და! ტარტარენი დაემალებოდა ხოლმე, ის მაინც თავს წაადგებოდა; გაეჭკევოდა, აქლემი გაუსწრობდა ხოლმე; ხანდახან, გაბრაზებული, შედგებოდა, და შეჰყვირებდა: გასწი, გამეცალე. აღარ მომშორდებო!? თან ქვებს დაუშენდა. აქლემი გაჩერდებოდა.

დაღონებული უყურებდა გაბრაზებულ ტარტარენს, და ბოლოს ისევ უკან გამოეკიდებოდა! რა უნდა ექნა საწყალ გმირთა-გმირს? უნდა დამორჩილებოდა განგებას, რას იზამდა?

ამ წვალებაში იყო მთელი რვა დღე. ბოლოს, დაღალულმა, მტვრით და ტალახით გასვრილმა, შორიდან ქ. ალჟირის თეთრი შენობები, მეჩითები და ამწვანებული ბაღები დაინახა; ქალაქს მიუახლოვდა და მტვრიანი მუსტაფას გზა იცნო; ისევ ძველებურდ ირევოდა აქ ხალხი — ჯარისკაცნი, არაბები, ზანგები, ფრანგები, საქონელი, ცხენი, ერთი სიტყვით, ძალი პატრონს ველარ იცნობდა. და ამოდენა ხალხი სულ ტარტარენს და იმის აქლემს უყურებდა. აქ კი უმტყუენა მოთმინებამ. არა, არა! — სთქვა ტარტარენმა — შეუძლებელია! ამ აქლემით ქალაქში მაინც არ შევალ, რაც უნდა იყოს. მიიხედ-მოიხედა, ერთ ალაგას რამდენიმე ურემი გაეჩერებინათ, გარს ხალხი შემოჰხვეოდა... თითონაც ხალხში ჩაერია, მიძვრა-მოძვრა და ერთ რუში კი მიიმალა.

არ გასულა ხუთი წუთი, რომ თავის აქლემიც დაინახა: შეწინებოდა საწყალს, ჩემი ტარტარენი რა მექნაო, ყელი უფრო გაეგძელებინა, თვალები დაეჭყიტა და გაჩქარებული გარბოდა.

ოითქო მძიმე ტვირთი რამ მოხსნესო, ისე თავისუფლად ამოისუნთქა გმირთ-გმირმა. წამოდგა, მუსტაფას გზას თავი დაანება — ჩემს აქლემს არსად შევხვდეთო, შორს მოუარა და ქალაქში მშვიდობით შევიდა.

VII

„სევდა სევდაზედ ღამერთო!“

თავის პატარა სახლს რომ მიუახლოვდა, რაღაც უცნაური ხმები შემოესმა და განცვიფრებული გაჩერდა. ბინდებოდა, ქუჩაში აღარავინ იყო. ზანგის დედაკაცს კარი ღია დარჩენოდა და სახლიდან საშინელი სიცილი და ხარხარი გამოდიოდა, ჭიქების წკრიალი, ერთი მხიარული ყიყინა, ერთი ვაი-ვაგლახი; და ამოდენა ხმებში, ამოდენა „დალიე, დალიე“-ს ძახილში ზარივით კრიალი გაჰქონდა ვილაცა ქალის ხმას; მაღალი, სასიამოვნო ხმით მღეროდა ვილაცა *Marco la belle*-ს სიმღერას.

— მაშ თავი ცოცხალი რაღად მინდა! შესძახა ტარტარენმა და სახლში შევარდა. თან კი გული რაღასაც ცუდს ეუბნებოდა, ფერი მისდიოდა, მუხლი უკანკალებდა.

ოჰ, უბედური ტარტარენ ტარასკონელი! რა ნახა, რომ იცოდეთ?! რა ნახა?! შუა ეზოში გაეშალათ სუფრა, გადაერიათ ერთმანეთში ქადა-ნაზუქი, ბალიშები, საჭმელ-სასმელი და თამბაქო, ღვინო და ჩონგური და შიგ შუა სუფრაზედ პატარა ბაია... წამომდგარიყო და მღეროდა. ტანისამოსი... გულ-გახსნილი პერანგი ეცვა, ვაჟკაცური შალვარი... მღეროდა და ეშხით გატაცებული ხან ხელს იქნევდა, ხან ფეხს... თავზედ კიდევ გემის-აფიცრის ქუდი დაეხურა. ჩათუქესურად გვერდზედ... მის ფეხთით; ზედ სუფრაზედ კაპიტანი ბარბასსუ წამოწოლილიყო, ამ ქალის ეშხით და შამპანური ღვინით დამთვრალიყო და ამ სიმღერაზე იცინოდა და ტიტველა ბარკალში სჩქმეტდა.

დაღალულ-დაქანცული იყო ტარტარენი. მტვრიანი. გამხდარი, მისუსტებული, მაგრამ ისეთი ბრაზით აბრალებდა თვალებს, რომ მისვლა და ამ თათრულ-ფრანგულ

ქეფის შეწყვეტა — ერთი იყო. ერთი შეჰკივლა ბაიამ და შეშინებული მტრედევით შინ შევარდა. კაპიტანი ბარბასსუ კი არ შემკრთალა, ხარხარებდა, რაც კი შეეძლო. სულს ძლივსდა იბრუნებდა.

— აი დალახვრა ჩემმა გამჩენმა!.. ბატონო ტარტარენ! თქვენა?! როგორ მოგწონთ, ჰა?! ახლაც იტყვიოთ, ბაიამ ფრანგული არ იცისო?!

ტარტარენ ტარასკონელი თავს ძლივს-ლა იმაგრებდა.

— კაპიტანო...

— რომ გითხარ, ფრთხილად-მეთქი! მე კი არ ვიცოდი, გადაგვიხდიდა — ჩამოსძახა აივანიდან მარსელური კილოთი ბაიამ, თან კინტოურად ხელს უქნევდა ბარბასსუს... ეს კი ველარ აიტანა ტარტარენმა, გულმა უმტყუვნა და, თითქო მეხი დაეცაო, ისე დაეშვა ზედ სუფრაზედ. ყველა-ფერს წარმოიდგენდა, მაგრამ იმას კი ვერ იფიქრებდა, რომ მის ბაიას ფრანგული ეცოდინება და ისიც მარსელური კილო?!!

— აკი მოგახსენეთ, ბატონო ტარტარენ, ალჟირელ მავრის ქალებს ერიდეთ-მეთქი. უთხრა საყვედურით კაპიტანმა ბარბასსუმ: — თქვენი შავ-მთიელი თავადისა არ იყოს!

ლომევით წამოიწია ტარტარენმა.

--- თუ იცით, სადა ბრძანდება მისი ბრწყინვალეობა!

--- აქვე. ახლო გახლავთ, ძალიან ახლო. ხუთის წლის ვადით გახლავთ აქ მუსტაფას ციხეში დაჭერილი. ხელი თურმე სხვის ჯიბეში ჰქონდა, რომ დაიჭირეს. ეს პირველი კი არ გეგონოთ! კიდევ ხშირად მოსვლია ეს ამბავი, ნუ გეშინიათ. ჯერ სამი წელიწადი მგონი საფრანგეთში იჯდა ციხეში... შიგ ტარასკონის ციხეში, თუ არა ვცდები!

— ტარასკონის ციხეშიო! შეჰყვირა ტარტარენმა და ნათლად, ცხადად წარმოუდგა, ვინ იყო თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი. ახლა კი მიხვდა, რად იყო რომ იძახდა „ტარასკონში სამი წელიწადი ვიყავ და... იძულებული ვიყავ... ვიმალებოდიო“.

— მაშ არ იცოდით! ეგ ზემო კარგო ტარტარენ! ამ ქვეყანაში თვალეზი უნდა დააჭყიტოთ! ორივე თვალი უნდა დააჭყიტოთ, თორემ ვაი თქვენი ბრძოლა ისე გაგყვლიფავენ. ისე გაგბტყფნიან, როგორც მწყერსა! როგორ იყო, მოლა რომ გალობდა?

— ვინ მოლა? რა მოლა?

— ვეჟო?!.. ვითომ აღარც კი გახსოვთ?! აგერ აიმ მე-ჩეთზედ რომ მოლა აძვრებოდა და ალლაპის დიდებას გალობდა! ჰა, ბატონო ტარტარენ! ალლაპის დიდებას კი არა, თქვენს ბაიას ეარშიყებოდა... ამას წინად გვიამბო აკბარმა... მთელი ქალაქია და ეგ ამბავი, სიცილითა კვდებიან... არა, კარგი-და, თვით ბატონი და პატრონი ტარტარენი აქა ბრძანდება და თავის თვალით დაჰყურებს და თავის ყურით ისმენს, რომ მის პატარა ბაიას სიყვარულს უმღერობენ და დროს უნიშნავენ, — აქა და აქ მოდი, ჩემო გვრიტო, ტარტარენს შუბლი დავემშვენოთ რქებითაო... წმინდა არს ალლაპი და ბაიას სიყვარულიო! ჰა, ბატონო ტარტარენ?!

— მაშ სულ ქურდ-ბაცაცები, სულ ფლიდები ყოფილან ამ ქვეყანაში? წამოიჭნესა უბედურმა ტარტარენმა. ბარბასსუმ ფილოსოფოსურად მწარედ გაიღიმა.

— რას იზამთ ჩემო ტარტარენ? მოგეხსენებათ ახლად დაპყრობილი ქვეყანაა... ეგ კი არა. თუ ჩემს სიტყვას დაიჯერებთ, — იცით რა?.. მე რომ თქვენი ვიყო. დღესვე ტარასკონს წავიდოდი.

— ტარასკონს წავიდოდით? ადვილი სათქმელია, მაგრამ ფული? მაშ არ იცით, რომ გამჭურდეს? რაც რამ მებადა სულ წაიღეს იმ ოხერ უდაბნოში, ლომებს რომ ვჟლეტდი?

— ფული რა სახსენებელია? უპასუხა სიცილით ბარბასსუმი. „ზუავი“ ხვალ მიდის საფრანგეთისკენ და, თუ გნებავთ, წამობრძანდით. ჰა, რას იტყვიან? მოდინხართ? ძალიან კარგი! ახლა ერთი თხოვნა კიდევ: ე მანდ რამდენიმე ბოთლი ღვინო კიდევ უნდა იყოს, აფსუსია დაუღვეველი დაგვრჩეს! აბა დაბრძანდით... ეს ვაღღებოდელი... რაც მოხდა, მოხდა, არა, ბატონო ტარტარენ? ბაიას გამო ხომ არ მემდურით? არა? ძალიან კარგი! თქვენ და იჭვიანობა?

ცოტა ხანს ჩაფიქრდა ტარტარენი — ეს საჭირო იყო გმირულ ღირსების დასაცავად და მერმე სუფრაზედ გამოიჭიმა. ჭიქა აივსო, გადაჰკრა. საღღებოდელი საღღებოდელს მოჰყვა. ჭიქის ხმა რომ მოესმა, ბაიამაც გული მოიბრუნა, შიში გაუკრთა, ჩამოვიდა და შუაში ჩაუჯდა ბარბასსუს და ტარტარენს.

დიდი ხანი გასტანა ქეიფმა და პატარა ბაიამ Marco la belle-ს სიმღერა, წელან რომ ტარტარენმა შეაშლევინა, ესლა ტარტარენთან გაათავა.

სამი საათი იქნებოდა, თენდებოდა, სმა რომ გაათავეს. მართალია, ტარტარენს ღვინისაგან ფეხი ერევოდა, მაგრამ სამაგიეროდ თავი შეუმსუბუქდა, დარდები გადაავიწყდა. შინამდინ მიაცილა კაპიტანი ბარბასსუ და ნელ-ნელა შინისკენ მოდიოდა. დაუახლოვდა მეჩითს. ბაიას არშიყი მოლა მოაგონდა, იმის ლოცვა და ღალადება ბაია-აღლაჰისადმი და სიცილი დაიწყო. ერთმა კარგმა აზრმა გაურბინა, სამაგიეროს ამითი გადაეუხდით. მეჩითის კარი ღია იყო.

შევიდა, ხალებით დაგებულ კიბეებს აჰყვა, იარა, იარა და სულ ზევით ერთ პატარა ოთახში კი შევიდა. ჭერში ანთებული ლამპარი ეკიდა, ტახტზედ თვით მოლა ბრძანდებოდა წამოწოლილი.

ქვეყნის სარტყელი თავზე შემოეხვია, კრიალოხანს ათამაშებდა, ჩიბუხს ეწეოდა და წინ ერთი უშველებელი ჭიქა აბსენტი ედგა; ნელ-ნელა ყლურჭავდა, ვიდრე მოვიდოდა ჟამი აღლაპის და ბაიას დიდებისა... ტარტარენი რომ დაინახა, შიშისაგან ჩიბუხი ხელიდან გაუვარდა... კიდეც კარგი, აბსენტი არ დაექცა.

— ხმა, კრინტი! შე ეშმაკის კერძო, შენა! შეუტია ტარტარენმა: — მოიხსენი შენი ქუდი, შენი... აბა, ჩქარა.

მოლა გაციებულებით კანკალებდა; მოიხსნა ქუდიც, აბაც, ტანისამოსსაც კი გაიხდიდა, ტარტარენს რომ ებრძანებინა. გადაიცვა გმირთ-გმირმა მოლას ტანსაცმელი და დინჯად, აუჩქარებლივ გავიდა გარედ.

მშვენიერი მთვარიანი ღამე იყო. ისე მოჩანდა მთელი ქალაქი, თითქო ტარტარენს ხელს გულზედ უდევსო. ღამის სიჩუმეს მოუსვენარი ზღვის ტალღები-ლა არღვევდნენ და აქა-იქ დაგვიანებული ჩონგურის ხმა. ცოტა ხანი გაჩუმებული გადასცქეროდა ტარასკონელი მოლა ამ სურათს, მერე ხმა მოიკრიბა, ხელები ააჰყრო და დასძახა:

„ლა, ალლა, ილ ალლა! მაჰმადისთანა მასხარა ჯერ არავინ გაჩენილა!.. აღმოსავლეთი, ყორანი. ლომნი და მავრის ქალები ღორის დინგად არა ღირან!.. თათარი აღარსად არის... ქურდი და კახპა ბევრია! გაუმარჯოს ტარასკონს!“

ასე გაიძახოდა ტარტარენ ტარასკონელი არეულ ფრანგულ და არაბულ სიტყვებს, ხან ერთ მხარეს გადასძახებდა. ხან მეორეს... და ნელნელა სხვა მეჩითებზედაც გამოჩნდნენ

ძოლები, ბანი მისცეს ამის ვითომ და ლოცვას და მთელს ქალაქს ალლაჰის დიდება მოჰფინეს. სწორედ იმ დროს, როდესაც უმთავრეს მეჩითიდან ალლაჰის მასხარად აგდება ისმოდა, გულწრფელი მორწმუნე მუსულმანნი ტარტარენის ლოცვაზედ გულში მუშტს იცემდნენ და ალლაჰს ევედრებოდნენ.

VIII

ტარასკონი! ტარასკონი!

შუადღეა. „ზუავი“ სამგზავროდ მზად არის. ვალენტი-ნის ყავახანაში ბანზედ ასულან აფიცრები, თვალებზედ დურბინდი მიუდვიათ და შურით შესცქერიან გემს და იმ ბედნიერთ. რომელნიც საფრანგეთისკენ მიდიან... ამის მეტი გასართობი აღარა დარჩენიათ-რა. ზღვის პირს მდგომ ნავეებში ბარგს აწყობენ, მგზავრები სხდებიან და „ზუავის-ენ“ მიეჩქარებიან.

მარტო ტარტარენ ტარასკონელი გახლავთ უბარგოდ. აგერა შოდის ზემო უბნიდან; ბაზარი ჩამოიარა და დიდქუჩაზედ გამოვიდა. ბარბასსუც ხომ თანა ჰყავს. საბრალო ტარტარენი! თავისი იარაღი ალჟირში დასტოვა, იქვე დამარხა თავისი დიდებული აზრები და ვაჟკაცური ოცნებანი და ახლა ცარიელი მიდის შინისკენ, ხელები ჯიბეში ჩაუყვია და გაცრუებულ იმედს ნანობს.

ის-იყო ნავში ჩახტა და თავის აქლემიც გამოეცხადა. სირაქლემასავით მოფრინავდა შორიდან, ისე გამწარებული მოტბოდა — ახლაც არსად გამეპაროსო, ისეთი სასაცილო რამ იყო, რომ ტარტარენსაც კი გაეცინა. ეს ოც და ოთხი საათი მეტია — სწაყალი აქლემი დარბის თავ გადაგლეჯილი მთელს ქალაქში და თავის პატრონს დაეძებს. იპოვა და ისიც სად? ზღვაში, ნავში!!

უხაროდა ტარტარენს, აქაც მომყვებაო?! მაგრამ რომ დაინახა ერთგულმა აქლემმა, მამაცურად შეტოპა ზღვაში და ნავს გამოეკიდა. რომ დარწმუნდა ტარტარენი კარგი ცურვა სცოდნიაო, ფერი ეცვალა. დაეწია აქლემი, სწორედ ნავს გაუსწორდა და ისე ალერსიანად შესცქერის ტარტარენს, ისეთი სიყვარულით, ისე ნაზად! „რა არის, მეც წამიყვანე — ევედრება მას დაღონებული თვალით — შენთან წამიყვანე, მომაშორე ამ დაწყევლილ ქვეყანას, რომელსაც არაბეთი მარტო სამასხაროდ-ლა ჰქვია, რომელშიც აღმოსავლეთისა კვალიც აღარსად დარჩენილა! მომაშორე ამ ჯოჯოხეთს, სადაც რკინის გზა და დილიყანი დადის და აქლემს პატივს აღარავენა სცემს. რის მაქნისი ვიქნები უშენოდ? შენა ხარ უკანასკნელი თათარი და მე... მე უკანასკნელი აქლემი! უერთმანეთოდ ჩვენ ცხოვრება არ შეგვიძლია! წამიყვანე, ჩემო ტარტარენ, წამიყვანე!“

— თქვენი ხომ არ არის ეს აქლემი? ჰკითხა ბარბასსუმ.

— ჩემი საიდან იქნება?! შეუტია ტარტარენმა, თან მართლა-და სასაცილო და გასაჯავრებელი სურათი მოელანდა: ტარასკონში მივიდა, ხალხით სავსეა იქაურობა; მიდის და თან ეს საზარელი აქლემი მისდევს... მოდი და ნუ გაბრაზდები!

მიცურავს ნავი და თან მისდევს აქლემი.

კოტა ხანს უკან „ზუავის“ კიბეს მიაღვნენ ერთ და იმავე დროს ნავიც და აქლემიც.

— ცოდოა, ეგ საწყალი ეგა! სთქვა კაპიტანმა ბარბასსუმ: — იცით რას ვიზამ? ამოვათრევე როგორმე და მარსელში ზოოლოგიურ ბაღს ვუფეშქაშებ.

თოკები ჩაუშვეს, საწყალ აქლემს გამოაბეს, გახლართეს, გათოკეს და „ზუავზედ“ კი აათრიეს.

ორი დღე იყო გზაში გემი და ტარტარენს თავის ოთახიდან ფეხი არ მოუცვლია. ის კი არ იფიქროთ, ზღვამ აწყინა და გული ერევოდაო! თქვენც არ მომიკვდეთ! მიზეზი სულ სხვა იყო. რამდენჯერაც გარედ გამოვიდა, იმდენჯერ აქლემმა ისეთი კუნტრუში შექნა, რომ ტარტარენს ეგონა — აქლემს კი არა, ყველა მე დამცინისო. ისე გაუჭირა საქმე, მართლა ისე აქლემურად ცდილობდა ყველას ყურადღება თავის ტარტარენზედ მიექცია, რომ ჩვენი გმირთ-გმირი გარედ გამოსვლას ვეღარ ჰხედავდა.

რა ექნა? პატარა სანათური ჰქონდა დატანებული იმის ოთახს, იქიდან იყურებოდა. ალჟირული ცა ნელ-ნელა იკარგებოდა, ჰაერში რაღაც ძვირფასი, საყვარელი, ფრანგული ტრიალებდა. ბოლოს ერთ დილას ნეტარებით სავსე ზარის რეკვაც მოესმა — მარსელის ეკლესიების ზარის რეკვა.

— ეხლა კი მივედით!

„ზუავი“ გაჩერდა.

ბარგი არა აწუხებდა-რა ტარტარენს; ჩამოხტა. ბარბასსუს გამოეთხოვა, მარსელი გადიარა და რკინის გზის სადგურზედ გავიდა; თან სულ აქეთ-იქით იყურებოდა — დაწყევლილი აქლემი აქაც არ მომდევდესო. სულ ამის ფიქრში იყო, სულ ამის შიშში იყო და თავისუფლად მართო მაშინ ამოისუნთქა, როდესაც ვაგონში ჩაჯდა, ზარი მესამედ დარეკეს და პირი ტარასკონისაკენა ქნა... თურმე აქაც უმტყუენა იმედმა! ის-იყო დაიძრა მატარებელი, ის-იყო ქალაქს გასცდა და ერთი საშინელი ყვირილი ატყდა, ერთი ყიჟინა, ერთი ჟრიამული! ყველანი ფანჯრებისკენ იწევდნენ. გაიხედა ტარტარენმა და იცით რა დაინახა?.. თქვენს მტერს, რომ იმას ელდა ეცა! აქლემი, ბატონებო, თავისი ერთგული აქლემი! მატარებელი ხომ გარბოდა და

არც აქლემი რჩებოდა უკან! ისე მოჰქროდა, თითქო სახარის უდაბნოშია და უკან დაბმული ლომი დასდევნებიაო. თავი ჩაღუნა ტარტარენმა, თვალები დახუჭა და კუნჭულში მიიმალა.

ამოდენა უბედურების შემდეგ ის იმედი მაინცა ჰქონდა — შინ ჩუმად მივალ, ვერავინ გამიგებსო. მაგრამ მოდით ახლა თქვენა და ჩუმად შედით ქალაქში, როდესაც უკან ამოდენა აყლაყუდა მხეცი გახლავთ?! ვაი ჩემს შერცხვენასა! ფიქრობდა ტარტარენი, ვაი ამ დღის შემსწრესა?! ფული — გროში აღარა მაქვს, ლომები — ერთი არ მინახავს, ბარგი — ბარგიც კი არა მაქვს-რა; არაფერი, სულ არაფერი!.. ამ აქლემის გარდა!

— ტარასკონი, ბატონებო, ტარასკონი!

უნდა ჩამოსულიყო, რა გაეწყობოდა?

მაგრამ აბა სასწაული აქ მოხდა აი! ის-იყო გამოჩნდა გმირული ფესის გმირული ფოჩი და ერთხმევ იგრიალა იმოდენა ხალხმა:

— ტარტარენს გაუმარჯოს! ლომთა-მკლეტს გაუმარჯოს!

მთელი ქალაქი ფეხზედ იდგა. ისეთი ძალით ყვიროდნენ ტარტარენს გაუმარჯოსო, კედლებს ზანზარი გაჰქონდა.

სხვა-და-სხვა საზოგადოებანი გამოსულიყვნენ გმირთა-გმირის მისაგებებლად, თან თავიანთ მემუსიკენი გამოეყვანათ და ხალხი რომ „ლომთა-მკლეტს გაუმარჯოსო“ გაიძახოდა, მემუსიკენი ბანს აძღვედნენ... ისე მოულოდნელი იყო ტარტარენისთვის ეს აღტაცება, ისე მოულოდნელი, რომ კინალამ გული წაუვიდა: ხომ არავინ მიხუმროა! მაგრამ რის ხუმრობა, რა ხუმრობა?! აკი მოგახსენეთ. მთელი ტარასკონი ფეხზედ იდგა, მთელ ქალაქს ქუდი მოეხადა გა-

მარჯვებულ გმირთა-გმირის წინაშე, დიდით-პატარამდე სულ იმას შეჰლიმოდნენ და შესცინოდნენ. აგერა გმირი ბრავიდა, სურსათის კაპიტანი ბრავიდა, აგერ მეიარაღე კოსკალდი, აგერ თავმჯდომარე ლაგავეზი, აგერ აფთიაქარი ბეზიუკე. აგერ ქუდზედ მონადირენი, ჯარისკაცი, მოქალაქენი... გარს ეხვევიან, ყველა ცდილობს ხელი ჩამოართვას... აი ქუდზედ მონადირეთ ჩაიგდეს ხელში თავიანთ მასახელებელი ტარტარენი, ასწიეს, აისროლეს, ვაშაო დასძახეს და კიბეზედ ხელის-ხელ ჩააგოგმანეს...

ხომ მოგეხსენებათ. ტარასკონული მოჩვენება რა არის. ამ ამბის მიზეზი იცით რა იყო? ბრმა ლომის ტყავი, ტარტარენმა რომ გამოუგზავნა ბრავიდას. მიიღო თუ არა გმირმა ბრავიდამ ეს ტყავი, მთელი ქალაქი შეჰყარა და მაშინვე მონადირეთა კლუბში გამოჰჰვინა... ჯერ ტარასკონელები გაიტაცა რაღაც ოცნებამ, ტარასკონულმა მოჩვენებამ და მერმე მათთან ერთად მთელი სამხრეთი საფრანგეთიც. ახლა გაზეთებმაც მოუმატეს, მეტადრე „სემაფორმა“, რომელმაც მთელი ღრამა შეთხზა — ვითომ ტარტარენის თავ-გადასავალი: ლომთა-მჟღეტს განა ერთი ლომი მოეკლა! ერთი კი არა, ათი, ოცი, ასი... სულ ფეხით ესრისა, როგორც კალია!

რა იცოდა ტარტარენმა, მარსელში რომ მივიდა, რომ უკვე დიდებულის და გამარჯვებული კაცის სახელი ჰქონდა მოფენილი! ჯერ რკინის გზის ბილეთიც არ აეღო, რომ მარსელიდან ტარასკონს დებეშა დაუკრეს: არიქნ, მოემზადენით! ტარტარენ ტარასკონელი მოდისო! სულ ორი საათით მიუსწრო ტელეგრამამ და ნახეთ მაინც რა კარგად დახვდა გმირთა-გმირს თავისი დედა-ქალაქი!

ამ სიხარულში იყო ხალხი და უცბად რაღაცა უცნაური ოთხფეხი გაჩნდა, იქვე რკინის გზის სადგურზედ! გაჩქარე-

ბული მირბოდა, ხვითქი სდიოდა, იმოდენა ხალხი ზედ შუაზედ გააპო და ტარტარენის გვერდით გაჩერდა. გული გაუსკდათ ტარასკონელებს: ეს ალბად ჩვენი ჭაობების ზღაპრული გველ-ვეშაპიაო და ის-იყო უნდა მოეკურცხლათ, რომ ტარტარენმა გული დაუმშვიდა.

— ჩემი აქლემი გახლავთ! უთხრა ტარასკონელებს.

— გაუმარჯოს! შეჰბლავლა ხალხმა.

და ტარასკონული მზე კი თავისას სჩადიოდა; დაჰკრა ტარტარენს, ძველებური მოჩვენებანი აუშალა, თვალ-წინ რაღაც-რაღაცა სურათები აუთამაშა. ალერსით ხელი გადაუსვა ტარტარენმა თავის ერთგულ აქლემს და სთქვა: ძან, ძან აქლემია... სულ ამან დამახოცვინა, რაც ლომები დავხოცეო!

მერე თავმჯდომარეს მკლავში ხელი გაუყარა — ამ პატივისცემით გააწითლა საწყალი კაცი — და შინისკენ გასწია. უკან თავისი ერთგული აქლემი მოსდევდა, ქუდზედ მონადირენი და ხალხი! მიდიოდა თავისთვის ნელ-ნელა, თითქო ეს ამოდენა ხალხი სხვის მისაგებებლად ყოფილად გამოსული, თითქო ხალხის ყვირილი „ლომთა-მელეტს გაუმარჯოსო“ იმას არც კი შეეხებოდა. მიდიოდა ნელ-ნელა ბაობაბის სახლისაკენ და თან თავის თავგადასავალს უამბობდა, ატლასურ ლომებზედ ნადირობის თავგადასავალს:

— წარმოიდგინეთ, ერთ საღამოს, შიგ შუაგულ სახარაში...

ს
კოლა

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ფიქტიური პირველი. ტარასკონში.

83.

I. ბაობაბის ბალი	5
II. ქალაქი ტარასკონი და ქუდზედ მონადირენი	7
III. ქალაქი ტარასკონი (შეძდეგი)	11
IV. მოდით რალა, თქვე...!	15
V. ტარტარენის კლუბში წასვლა	19
VI. ორი ტარტარენი	22
VII. ევროპელები ჩანგ-ჭაიში. სოვდაგრობა. თაურები. ნუ თუ ტარტარენ ტარასკონელი ფლიდი იყო? მოჩვენება	25
VIII. მიტენის სამხეცო. ატლასელი ლომი ტარასკონში. საში- ნელ მოქიშპეთა შეხვედრა	28
IX. საკვირველი შედეგი მოჩვენებისა	32
X. წასვლის წინ	36
XI. ხმლით მობრძანდით, ბატონებო, ლექსით რა საკადრისია!	38
XII. რა თქვეს ბაობაბის პატარა სახლში	41
XIII. წასვლა	44
XIV. მარსელი — გემი	48

თავი მეორე. თათრებში.

I. ზღვაში. ფოჩის თავგადასავალი. სალამო მესამე დღისა	52
II. არიჭა! მეკობრენი!	55
III. სერვანტესისადმი. დაბინალება. სად არიან თათრები? ვაი, შენ ჩემო თავო! არსად	59
IV. ლომის სუნი მომდის!	62
V. ჩავსაფრდეთ!	66
VI. ძუ ლომის მოსვლა. საშინელი ბრძოლა. ძმა-ბიჭების სა- მოთხე	70

	83.
VII. ისტორია ერთის დილიუნისა, მავრის ქალისა და გიშრის კრიალოსნისა	73
VIII. დაიძინეთ, ატლასურო ლომებო!	77
IX. თავადი გრიგოლ შავ-მთიელი	80
X. მითხარ — მამა-შენს რა ჰქვია, და ამ ყვავილის სახელს გეტყვი	86
XI. სიდი ტარტ'რი ბენ ტარტ'რი	90
XII. ტარასკონიდან იწერებიან	95

თავი მესამე. ლომთა ჟღეგა.

I. ძველი დილიუანი	100
II. კაცუნასთან საუბარი	106
III. ლომების მონასტერი	110
IV. ქარავანი	114
V. შიში.	121
VI. ძლივს!	128
VII. „სევდა სევდაზედ დამერთო!“	135
VIII. ტარასკონი! ტარასკონი!	140